

פסיכואקטואליה

אוקטובר
2014

רבעון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל

Jacques lacan

זרקור על לאקאן

27	מבט על האקטואליה קלאודיה אידן	17	הסובייקט והגוף המתענג ארנסטו פיצ'וטקה
30	הסדר בצורות הדחפיות על פי אריסטו ושאלת העודף בדחף בינה ברגמן	21	הלא מודע - ממשי אנה גלמן
34	בין "עמוד ענן" לבין "צוק איתן" פסיכואנליטיקאי לאקאניאני בעת מלחמה בארצו גבריאל דהאן	24	חסד ללא חמלה: אחרותה של החירות הכפויה אילנה רבין

חברות המערכת

יוכי בן-נון

טלפון: 054-4807441

דוא"ל: jnennun@netvision.net.il

צילה טנא

טלפון: 054-7933195, טלפקס: 09-9566711

דוא"ל: tene_a@macam.ac.il

נחמה רפאלי

טלפון: 054-3976394

דוא"ל: nechamaraph@gmail.com

איריס ברנט

טלפון: 054-6876801

דוא"ל: berenti@012.net.il

שרית ארנון-לרנר

טלפון: 050-7446484

דוא"ל: sarit.arnon@gmail.com

יו"ר הפ"י - ד"ר מאיר נעמן

מנכ"ל הפ"י - מר דני כפרי

טל' 03-5239393 פקס: 03-5230763

ת.ד. 3361 רמת גן, מיקוד 5213601

דוא"ל: psycho@zahav.net.il

עריכה לשונית: יעל שלמון ברנע

עיצוב ועריכה גרפית: "עלצ'יק", לינו יורק ניו יורק

פרסום והפקה: ניו יורק ניו יורק (ישראל) בע"מ

רחוב יהודה לוי 92, תל-אביב 6527510

www.newyork-newyork.co.il newyork@bezeqint.net

דבר המערכת

שלום חברים,

השנה החדשה, שנת תשע"ה, כבר החלה. תקופת החגים מאחורינו, והנהגה מתחילה "שנת העבודה": חודשי אוקטובר עד יולי, שבהם מתקיימת עיקר פעילותנו בהוראה, בהדרכה ובטיפול.

כפי שוודאי כבר קראתם בהקשרים אחרים, הקהילה הפסיכולוגית עומדת השנה מול שני אתגרים אדירים: המאבק על הסכמי השכר במשק, ותחילת יישום הרפורמה בבריאות-הנפש. שני אתגרים אלה מצריכים מאיתנו מאמצים רבים לשם הגנה על המקצוע ומעמדו בחברה ובמערכת הציבורית.

ברור לכולנו כי נדרשת לצורך כך התגייסות רבת של החברים, מכל החטיבות, תוך התמקדות משותפת, תחת דגל הפ"י, בהשגת היעדים.

נאחל לעצמנו הצלחה!

בחברת הנוכחית, בחרנו הפעם להתמקד בדמותו המיוחדת והמעניינת של הפסיכואנליטיקאי והפילוסוף הצרפתי ז'אק לאקאן. מה עיקרי תורתו? מה מעמדה של תרומתו למקצוע כיום? מה השפעתו על החברה והתרבות בכלל? אנו מקווים שתמצאו את החומר מסקרן ותורם.

תודתנו לבינה ברגמן, שיחד עם אילנה רבין ואנה גלמן ליקטו עבורנו את המאמרים המשמעותיים.

ולקראת סיום נאחל לכם, ולכולנו, שנה טובה. שנה של בריאות, של עבודה פורייה, קידום וסיפוק. קריאה מהנה!!! וכרגיל, קריאתנו לכם להגיב, להשיב ולהשמיע את דעתכם על החומר בחוברת, ועל כל דבר ועניין אחר הרלוונטיים לקהילתנו.

בברכה,
המערכת

תוכן עניינים

דבר המערכת

יוכי בן-נון, צילה טנא, נחמה רפאלי, איריס ברנט, שרית ארנון-לרנר

3

מה חדש?

חדשות החטיבות

4

משולחנה של הפסיכולוגית הארצית
ימימה גולדברג

8

משולחנה של הפסיכולוגית הראשית במשרד החינוך
חווה פרידמן

9

משולחנה של ועדת האתיקה

10

זרקור על לאקאן

בינה ברגמן

11

ז'אק לאקאן

רקע ומושגי יסוד

14

הסובייקט והגוף המתענג

ארנסטו פיצ'וטקה

17

הלא מודע - ממשי

אנה גלמן

21

חסד ללא חמלה: אחרותה של החירות הכפויה

אילנה רבין

24

מבט על האקטואליה

קלאודיה אידן

27

הסדר בצורות הדחפיות על פי אריסטו ושאלת העודף
בדחף. מונוגרפיה בנושא "מרה - שחורה" של אריסטו

(322-384 לפנה"ס)

בינה ברגמן

30

בין "עמוד ענן" לבין "צוק איתן"

פסיכואנליטיקאי לאקאניאני בעת מלחמה בארצו

גבריאל דהאן

34

פינת ההורות: קשר בין הורים ומערכת החינוך

של ילדיהם עדנה כצנלסון

40

אובדן ואבל בגיל הרך

סמדר גרטנר

46

ייעוץ מס: מיסוי רווחי הון

אריה דן

55

ספרים רבותיי, ספרים

יוכי בן-נון

56

פרופיל אישי:

שפי שפס, שרית ארנון-לרנר

58

הפינה המשפטית:

מסירת מידע על קטין בסיכון בין גורמי הרווחה

ברוך אברהמי

60

דבר החטיבה השיקומית

הפ" בהתאם להנחיות שפורסמו (מידע במזכירות).

נציין גם כי בתחילת חודש ספטמבר בבאר שבע התקיים לראשונה מפגש של הפורום הניורופסיכולוגי בדרום, וד"ר יורם בראב, ראש המחלקה למדעי ההתנהגות באוניברסיטת אריאל, נתן הרצאה מאלפת על התחזות בהקשר תרבותי באבחון הניורופסיכולוגי. במפגש נכחו כשלושים משתתפים ממשאבים, בית החולים הפסיכיאטרי, עלה נגב וסורוקה.

בימים אלה נבנים מרכזים שיקומיים בדרום - בית חולים שיקומי של הרב פירר בשדרות ומחלקה שיקומית בסורוקה, וקיימת מגמה של פתיחת מחלקה שיקומית בבית החולים רבקה זיו בצפת. אנו צופים כי פסיכולוגים שיקומיים ישתלבו בהמשך גם במרכזים אלה.

כך נראה חברים, שלמרות כל הקשיים, האובדן, הכאב והשכול, אנחנו יכולים לברך על כל מה שהשגנו, על הכוחות, על התקווה שבלב על האמונה באדם. נסיים בדברי הפיוט "לכה דודי" מאת ר' שלמה הלוי אלקבץ:

"...קומי צאי מתוך ההפיכה
רב לך שבת בעמק הבכא
...התנערי מעפר קומי
לבשי בגדי תפארתך עמי..."

בברכה,

ועד החטיבה השיקומית
שני, קרן, מורן, עידו, אורן, טל, אילנית,
דוריה ועומר

להבהרות ותיקונים. החטיבה מעורבת גם בתחום פתיחת הסכמי השכר והתנהלותנו מול המח"ר, ומובילה קו לפיו הפ" הנה שחקן מפתח בתהליך, לרבות הדרישה להקמת חטיבת פסיכולוגים במח"ר בהתאם לחוזה ההיסטורי מולם.

בקרוב אנו מציינים שני אירועים חשובים עבור החטיבה, בראשם הכנס השנתי של הפסיכולוגים השיקומיים בנושא "פסיכותרפיה בשיקום: תיאוריה ומעשה". הכנס יתקיים במלון ניר עציון, ליד עתלית, בתאריכים 10-11 בדצמבר. התוכנית נבנתה בהובלת הצוות של קובי טיברה, עירא ענר, אורלי ניאגו וד"ר עינת יהנה, אשר לקחו על עצמם לתכנן את הכנס ולשזור בו את התכנים המקצועיים המתאימים ביותר. לכנס הוגשו עשרות הצעות להרצאות ולסדנאות, והתוכנית הסופית הנה עשירה ומעשירה. ישר כוח!

האירוע השני הנו הוצאת חוברת פסיכואקטואליה בזרקור על הפסיכולוגיה השיקומית, אשר אמורה להתפרסם בינואר הקרוב. המטרה היא לחשוף בפני חברי הפ" ומנויי פסיכואקטואליה את מעמדה הנכחי של הפסיכולוגיה השיקומית במערכת הבריאות והחברה, לאור חידושים והתפתחויות בתפיסת השיקום במצבי נכות וחולי כרוני. עד ל-1 בדצמבר אפשר עדיין לשלוח מאמרים, אשר יציגו היבטים שונים בתחום השיקום: גישות טיפוליות והתערבויות במחלות או נכות, התייחסות תיאורטית לתהליכים מרכזיים בשיקום, עבודה עם אוכלוסיות מיוחדות, במסגרות ייחודיות ועוד. את המאמרים יש לשלוח למזכירות

שלום חברים,

הקיץ האחרון היה יוקד אש ודם והשאיר רבים מהציבור בישראל רגשות קשים. כפסיכולוגים שיקומיים, חלקנו נקראנו לדגל, ומצאנו עצמנו שוב במפגש קרוב עם הפצועים במחלקות האשפוז, בשיחות במסדרונות עם המשפחות, בשיבות עם הצוותים הרפואיים. קשר שמתחיל ליד מיטת החולה החבוש והמדמם, ועובר איתו למקומות אחרים ככל שהוא מתקדם בשיקומו... לניסא הגלגלים... לקפיטריה... לסופי שבוע בבית... לאשפוז יום. אנו יודעים, שהקשר שלנו עם הפצועים הנו תחנה אחת בדרך ארוכה שעוד מחכה להם שנים רבות אחרי שיסיימו את "השיקום" שלהם, ברמה הגופנית והנפשית. תקופות כאלה מזכירות לנו היכן צמח המקצוע שלנו, מתי הוא הפך לנדרש. כאשר חיילים צעירים, בריאים ומתפקדים חווים טראומות קשות בשדה, הם צריכים הסתכלות הרואה את הנורמליות שבהם בתוך כל התופת והטירוף שאותם הם חווים. לצערנו הרב, נראה שכל עוד ימשיכו אנשים להילחם ולהיפצע, תפקידנו יישאר "נדרש".

החטיבה השיקומית בהפ" השיגה מספר אבני דרך משמעותיות לאחרונה. בראשן, גיוס החטיבה הרפואית והחינוכית למאבק מול מכבי על הזכות להיכלל בפנסק המטפלים, ושליחת הפנייה האחרונה למכבי בטרם יחל ההליך המשפטי. בנוסף, אורן סגל הצטרף לאחרונה לשורות הוועד ולקח על עצמו את הטיפול ברפורמה. בעקבות המסמך שניסח אורן, פונה הפ" בימים אלה למשרד הבריאות בשורה של דרישות

דבר חטיבת המתמחים

הפסיכולוגים. כולי תקווה שנוכל לעדכן בהקדם על התקדמות בשני נושאים אלו ובנושאים רבים אחרים שבהם אנו עוסקים. בברכת שנה שקטה ורועה לכולנו,

רותי ברנשטיין פרץ
נציגת המתמחים בוועד המרכזי

המתמחים המשותף: האחד, פתיחת הסכמי השכר ומאבק על זכויותינו, בניצוחה של רוני מלין, תוך ניסיון לאחד בין הכוחות השונים הפועלים בתחום זה מהסקטורים השונים. השני, הרחבת המודעות וההכשרה בתחום של מין, מיניות ופגיעות מיניות בקרב מטפלים. נושא שהעליתי בקרב הוועד המשותף זכה לאחרונה לעלות לדיון במועצת

מתמחים יקרים שלום רב,

ראשית, ברצוני לברך את כולנו בברכת שנה טובה ומתוקה, שהשנה הזו תהיה מלאה בהתחלות חדשות ונפלאות, שתהיה שנה של שגשוג ושמחה והמון הצלחה בתחום המקצועי והאישי.

שנית, ברצוני לשתף אתכם בשני הנושאים העיקריים (אך לא היחידים) שנמצאים על סדר היום של ועד

לפסיכולוגים הרפואיים שלום רב,

פסיכולוגים רבים יוצאים לחופשה שנתית סביב חודש אוגוסט וזו הזדמנות לברך את כל השבים בכוחות מחודשים (וגם את הנשארים כמובן) ולאחל תחילת שנת הלימודים מוצלחת לכל מי שיש לו ילדים או נכדים במערכת החינוך.

בגיליון זה, דבר החטיבה מתמקד בתחושה הכללית של שינויים ודינמיות בשדה הפסיכולוגיה בארץ. בתקופה האחרונה נחשפנו לפרסומים בדבר פילוג באקדמיה ובגישות הטיפול הנלמדות והמושמות. כתבות שהגיעו עד העיתונות המרכזית וחשפו את מאבקי הפסיכולוגים ולעתים גם את "הכביסה המלוכלכת" של עולם הפסיכולוגיה. הכתבות והדיונים סביבם לא הציגו אווירה אופטימית לגבי המשך המאבק והסיכוי לאיחוד או לפשרה בין הכוחות.

במקביל למאבק זה ישנו מאבק נוסף על הרפורמה בבריאות הנפש שעליו מדברים במשך שנים, ודיונים על הסכמי השכר של הפסיכולוגים במגזר הציבורי. שני אלה מאיימים לפגוע בתנאים ובתקנים של הפסיכולוגים במערכות הציבוריות (בתסריטים הפסימיים יותר עד אפשרות של הדרת הפסיכולוגים מהשירות הציבורי). גם פה קשה להיות אופטימיים שדברים יסתדרו מעצמם ושמקום הפסיכולוגים מובטח גם ללא עמידה שלנו על זכויותינו. מאבק זה אינו רק על תקנים וזכויות אלא גם מאבק על המעמד שלנו כבעלי מקצוע מוביל בתחום הטיפול הנפשי, דבר שלנו נראה הכי ברור וטבעי אבל בעיני הקולגות והציבור הרחב אינו מובן מאלינו.

כפסיכולוגים רפואיים שהוכשרו בין היתר לעבוד בצוות רב מערכתי, הנושאים הבורערים רלוונטיים ביותר וחשוב שניקה חלק בדיון על עתידינו ונהיה מודעים לקשיים והאיומים שבדרך. ייתכן שאף יהיה צורך באספה כללית של כל הפסיכולוגים הרפואיים, זאת בבאם חלק מהתחזיות הקודרות יתממשו.

בהפ"י הדברים נלקחים ברצינות רבה ונראה שישנה התגייסות מרשימה לטובת הטיפול בהם, וכל החטיבות שותפות מלאות למאמץ. מורגשת מגמה של אחדות אל מול האיומים מחוץ והמוקד אינו רק השייך החטיבתי והדאגה של כל חטיבה לאינטרס

של חברה, אלא קודם כול ובראש ובראשונה ייצוג הולם ומכובד של כל ציבור הפסיכולוגים ודאגה לזכויותיהם. אנחנו תקווה שהמגמה הזאת תלך ותגבר ותחזק את מרכיבי האחדות בין הפסיכולוגים ולא את מרכיבי הייחוד והבידול כפי שהיה לעתים בעבר. החזית המאוחדת של הפסיכולוגים תייצג אותנו בכבוד ובאור חיובי יותר בעיני הציבור והמקצועות העמיתים וחשוב להכיר גם בחשיבות של זה.

אנו חברים בחטיבה הצעירה מחטיבות הפ"י אך כוחנו הולך וגובר ואנו מיוצגים בכבוד באקדמיה, במרפאות, בבתי החולים ולמעשה בכל מקום. זה לא קרה מעצמו אלא בזכות עבודה קשה של רבים וטובים ולכולנו יש חלק בזה. חשוב שנדע לשמר זאת ושנזכור שכלום לא מובן מאלינו. העולם המתפתח משאיר מקום הולך ומצטמצם לגישות ולשיטות שאינן מוכיחות את יעילותן. אם בעבר מה שהתרחש בחדר הטיפולים היה אפוף הילה מסתורית, היום כולם מטפלים, כולם מבינים בפסיכולוגיה והתקשורת מאפשרת נגישות לכול. בעולם כזה חשוב שאנו הרפואיים נמשיך ללמוד ולהתפתח ונהיה מחוברים לעולם המדע והרפואה (מבלי להזניח את הידע בגישות הקלאסיות יותר, כמובן).

ובהמשך לעיסוקינו בעניינים אקטואליים, קשה שלא להזכיר את המלחמה או המבצע שהשפיע על כולנו ובמיוחד על תושבי הדרום. מטבע הדברים ההשפעות הפסיכולוגיות של מצב ביטחוני מסוג זה הן רבות ומגוונות וכמעט שאין קבוצת אוכלוסייה שלא נפגעה מכך ברמה זו או אחרת. הפ"י קיימה קו ייעוץ טלפוני במשך כל התקופה ונראה שהפעם המודעות לקשיים הנפשיים גבוהה וכמות המענים רבה. תקופות אלו של משבר הן הזדמנות עבורנו כפסיכולוגים להשתמש בידע המקצועי שלנו ולהשפיע הן ברמה האישית הטיפולית והן ברמה החברתית. אנחנו מברכים את כל המתנדבים ומחזקים את ידיהם בתרומתם החשובה לקהילה.

ולפני סיום, בקרוב תמה שנת הפעילות הראשונה של הוועד מתוך ארבע שנות הקדנציה. השנה הראשונה הייתה בסימן של לימוד החומר, הכרת המשימות הרבות של הוועד והשתלבות בהפ"י, ואל מול כל הגורמים המעורבים. לתחושתנו השנה עברה בהצלחה ואנחנו מקווים לשנים פוריות מלאות

בעשייה בהמשך.

אנו מאחלים שוב בהצלחה לכולם בכל המשימות ומזכירים שהוועד זמין לכל פנייה רלוונטית הנוגעת לנושאים שקשורים לחטיבה.

הפעם בפינת הזרקור על פרויקטים ייחודיים בפסיכולוגיה רפואית, מיכל גינת מספרת על עבודתה במרפאת פסיכולוגיה רפואית לפרסונל:

בבית החולים בילינסון פועלת מרפאת פסיכולוגיה-רפואית לפרסונל.

המרפאה מעניקה שירותי טיפול וליווי פסיכולוגיים לעובדי מערכת הבריאות. לאור ניסיונו המצטבר בבית החולים ומחקרים עדכניים עלתה המודעות לצורך של עובדי מערכות הבריאות בקבלת תמיכה פסיכולוגית. לאורך השנים אנו נקראים להתערבויות פסיכולוגיות בצוותים ונתקלים פעמים רבות בעובדים המרגישים שחוקים ומתקשים להתמודד רגשית עם המצבים שזימנה להם עבודתם. בנוסף, אנו נפגשים עם עובדים שבעצמם מתמודדים עם אובדן או מחלה ועם פגיעה גופנית ורגשית אשר מבקשים לשפר את התמודדותם עם הפגיעה ולהבטיח את השיבה לתפקוד, ומחפשים אוזן קשבת מקצועית, והזדמנות לשיח סביב סוגיות פסיכולוגיות אישיות.

המרפאה לפסיכולוגיה רפואית ממוקמת במסגרת מרפאות החוץ של בית החולים. המרפאה פועלת בימות השבוע, ומעניקה שירות לכלל עובדי מערכת הבריאות.

השירות כולל טיפול פסיכולוגי פרטני, הניתן על ידי צוות המערך לפסיכולוגיה של בית החולים - מומחים ומתמחים בפסיכולוגיה רפואית (בהדרכה) קפדנית של הצוות הפסיכולוגי הבכיר. השירות הוא בתשלום, וניתן תוך שמירה על סודיות הפונה ותוכני הטיפול, שאינם חשופים למערכות שירותי הבריאות.

ניתן לפנות למרפאה,

אל מיכל גינת - פסיכולוגית רפואית

מומחית, בטלפון: 052-6020949 או

באמצעות המייל:

michalgi1@clalit.org.il

בברכה,

ועד החטיבה ונציגיו

ברק סלוצקר (יו"ר),

פטריסיה מן-בוטבול

נטלי מלמד שמעון,

רותי יבור ודנה רביי

מייל לפניות Baraksl@bezeqint.net

לחברי הפ"י שלום רב,

אני עונה לטלפון ושומע ילד בן 8 לוחש לי: "אמא בסלון והיא כל הזמן מסתובבת עצבנית. היא תכעס עלי אם תדע שצלצלתי אבל אני רוצה לדעת איך להרגיע אותה". מאז הגיליון האחרון עבר עלינו קיץ בצל מבצע צוק איתן.

בדרך כלל במלחמה אין לנו, הסתדרות פסיכולוגים, תפקיד מיוחד. כמו הרבה עמותות אזרחיות אנו עוברים את המבצעים והמלחמות בהמתנה לימים של שקט וחזרה לשגרה. אולם במבצע האחרון, יוזמה קטנה של יו"ר הפ"י, ד"ר מאיר נעמן, שינתה במקצת את רמת המעורבות שלנו. הוועד המרכזי לקח על עצמו להתחלק בין חבריו בתורנות של מוקד חירום לתושבי הדרום.

המספר של הסתדרות הפסיכולוגים ריצד לשניות בודדות על המסך בסרט נע של טלפונים שייצגו עשרות ארגונים, עמותות ומוקדים שפעלו במקביל, וללא קשר אחד עם השני, על מנת להעניק מענה נפשי ראשוני לציבור. הסתבר שהציבור היה זקוק לכך. למרות ריבוי המוקדים, פניות הגיעו למוקד שלנו במשך כל המבצע. לא היו המונים, אך גם לא הייתה דממת אלחוט, במיוחד לא בשבועיים הראשונים.

סביב הקו החם לא היו הבדלים מהותיים בין החטיבות. הציבור ידע שפסיכולוגים יענו לו ואף אחד לא שאל אם זה פסיכולוג קליני, חינוכי, התפתחותי, שיקומי או רפואי. מול לחץ, חוסר אונים, חרדה, מסתבר שהמשותף להכשרה שלנו עולה על ההבדלים. ידע בסיסי בהתמודדות עם משבר ולחץ נפשי, כלים להרגעה עצמית, ואוזן קשבת פשוטה, הספיקו כדי למלא את התפקיד.

חשבתי להציג את המקרה של הילד כיוון שלא ציפיתי שילדים יתקשרו. ציפיתי למבוגרים שיפנו עם מצבים של חרדה, ואולי בין השאר גם יבקשו עצה לגבי ילדיהם. הדוגמא משקפת כמה חשוב לעתים לשמור על ערוצים פתוחים ולהיות נגיש לציבור כיוון שלא תמיד אנו יודעים להעריך מי יהיה זקוק לעזרה. הילד הנובן מאשקלון, בסך הכול דאג לאמו. הוא סירב להצעה שלי לקרוא לה לטלפון, אז לא נותרה לי ברירה אלא לעזור לו. דיברנו, וכל שלוש דקות שלחתי אותו לסלון לראות מה קורה ולדווח לי כדי שאתן לו עצה ודעה אם מצבה של אמא משתפר. די מהר הרגשתי שהוא נהנה מהמשחק הבלשי שנתן לו תפקיד וגם אפשר לו, בתוך כך, להפיג את החרדה שלו עצמו. בין בדיקה אחת לשנייה דיברנו על סרטים, כדורגל, יירוטים של קסאמים וגראדים, בני המשפחה ואיך הוא מעביר את הקיץ. במהלך השיחה אמא נרגעה. דיברנו על המון דברים, והוא נותר עם שלל עצות

למצבים של לחץ בעתיד. הגיע הזמן לסיים את השיחה. הצעתי שנדבר עם אמא, אך הוא ביקש שנשאיר את זה בינינו. הסכמת. אולם הצטערתי שלא יכולתי לספר לאמא האנונימית (לא שאלתי לשם משפחתו) על הילד החמוד ובעל התושייה שהיא מגדלת כנראה בהצלחה.

ואם נחזור לעניינינו, אז שני עניינים בוערים עומדים השנה על הפרק. הסכמי השכר והרפורמה.

הסכמי השכר של פסיכולוגים העובדים בשירות הציבורי נפתחים מחדש והשאלה מי ייצג את הפסיכולוגים מול האוצר. בישיבה האחרונה של הוועד הנוכחי דנו בשאלה האם הוויתור ההיסטורי של הסתדרות הפסיכולוגים על מקומה כמייצגת את הפסיכולוגים עושה טוב או רע לפסיכולוגים. כידוע, שתי דמויות מרכזיות פעילות בתחום זה כבר שנים רבות. חנה שטרם כהן וטלי חבצלת. הן נבחרות דרך מקומות עבודה ביחד עם בעלי מקצוע שאינם פסיכולוגים. מצד אחד, טוב שיש דמויות שמוכנות לפעול ולהקדיש זמן לייצוג הפסיכולוגים, מצד שני, חבל שהן אינן נבחרות על ידי ציבור הפסיכולוגים באופן ישיר ועל ידי כך מקבלות באופן יותר מובהק את הקול לייצג את כלל הפסיכולוגים העובדים בשירות הציבורי ולדווח על פועלן. הסכמי השכר השנה מעוררים עניין ופעילות אצל עוד ייצוגים שונים. למשל, ועד המתמחים רוצה להיות מעורב, החטיבות השונות בהפ"י רוצות להיות מעורבות, הוועד המרכזי בעזרת היועץ המשפטי מגלים התעוררות וכן פסיכולוגים שעובדים בשירות הציבורי שרבים מהם לא יודעים מי מייצג אותם, מתי וכיצד נבחרו, וכיצד הם יכולים לעזור. לגבי מקומה של הפ"י, נראה שאנו צריכים לשאול את עצמנו האם במצב שבו כל הנציגים עובדים בהתנדבות ואין להם עוד ניסיון במאבק ציבורי על שכר, האם יש לנו את הכוחות ואת הידע להרים משימה תובענית כל כך. לפני שנענה על כך אין טעם לדבר על שאלת הייצוג. בינתיים אנו צריכים להודות לאלו שמוכנות לקחת על עצמם את המשימה ולעזור להן, ובמקביל להתחיל להתעניין וללמוד כיצד מנהלים מאבק, מי הכוחות הפועלים במאבק מסוג זה, כיצד להשתמש במשאבים שלנו לקבל עזרה חיצונית של מומחים ועל ידי כך להיערך למאבק הבא ולהחזיר להפ"י את המקום כהסתדרות הדואגת לתנאי ההעסקה של חבריה. אחת הסיבות שזה לא מובן מאליו עד כה היא העובדה שאין שום חוק המחייב את הפסיכולוגים להיות שייכים להסתדרות הפסיכולוגים ועל ידי כך לתת לה את המשאבים והכוח לייצג אותם. מעבר לכך שאין חוק, גם אין נורמה או מחויבות של

כלל הפסיכולוגים להיות שייכים לארגון.

הרפורמה בבריאות הנפש: הפ"י חברה במנהלת הרפורמה. יו"ר הפ"י (והשנה גם אנוכי) נשב בישיבות המנהלת ונדאג להשמיע את קול הפסיכולוגים ביחד עם עוד גורמים כגון הפסיכולוגיה הראשית במשרד הבריאות ויו"ר מועצת הפסיכולוגים. הוועד המרכזי עומד להוציא מכתב למנכ"ל החדש של משרד הבריאות ובו שאלות, עמדות ותביעות לגבי שלל נושאים הקשורים לפסיכולוגים ולרפורמה: הבטחת רצף ההתמחות, הרחבת ציבור הזכאים לטיפול, ובעיקר - הסדרת מקומם של הפסיכולוגים בתוך הרפורמה. כפי שהבנתם מיום העיון שקיימנו בנושא הרפורמה, אין כיום אזכור מפורש של פסיכולוגים כחלק מהמערך של הרפורמה בבריאות הנפש. זאת בניגוד, לדוגמה, לפסיכיאטרים, שמקומם ותפקידם כחלק מהרפורמה מצוין בפירוט בתקנות ובדרישות מקופות החולים. אנו נמצאים תחת קטגוריה כללית של מקצועות פרא-רפואיים ביחד עם כל מיני בעלי מקצוע אחרים. ייחוד המקצוע, אורך ההכשרה, מקומם המרכזי של פסיכולוגים עד כה בבריאות הנפש, ניסיונו העשיר בעבודה רב תחומית, אינם מספיק משמעותיים. לפחות לא מספיק בכדי שמשדד הבריאות וקופות החולים ימצאו לנכון לציין אותנו בשמנו ולהבטיח שפסיכולוגים יהיו חלק מרכזי ומבטח מהמערך הצוותי שקופות החולים בנות לקראת קבלת האחריות על בריאות הנפש. אנו מנהלים מאבק כפול. מצד אחד מאבק להיות חלק מהרפורמה ודאגה למקומם של הפסיכולוגים בתוכה. מצד שני, מאבק נגד הרפורמה משום שיש ציבור רחב שמרגיש שעצם הרעיון של הפרטת שירותי בריאות הנפש יפגע בציבור ובמקצוע שלנו. עם הזמן, ככל שהמדינה מפגינה נחישות ליישם את הרפורמה, הקולות שנאבקים להיות חלק מהרפורמה מבקשים ביטוי ורלוונטיות גדולים יותר מהקולות שפועלים נגד הרפורמה. אך שניהם קיימים ובוועטים. לפעמים חזק ולפעמים בקול חלש. החטיבה הקלינית רואה את הרפורמה כעובדה מוגמרת וחושבת כיצד לתעל את האנרגיה למקום שיבטיח את מקומם ותרומתם של הפסיכולוגים בתוכה על מנת שתיטיב עם הציבור ועם המקצוע. במתכונתה הנוכחית אין ספק שחסר בה הרבה. האם לקראת יישומה או אפילו קצת לאחר מכן, האנרגיה הזאת תעזור לייצור שינויי - ימים יגידו.

שתהיה לנו שנה טובה!

עמוס ספיבק

יו"ר החטיבה הקלינית

לכל חברי החטיבה שנה טובה,

עם פרוס השנה החדשה ועד החטיבה מאחל לכל אחד ואחד מכם ולמשפחותיכם שנה חדשה מלאה שמחת התחדשות. שתהיה זו שנה שקטה מאירועי חירום למיניהם אך סוערת באתגרים, עשייה והישגים. שנה שבה כל אחד יגדל ויתפתח במשהו שחשוב לו ויוסיף לתחושות הסיפוק והמשמעות במעשיו. שתהיה זו שנה נהדרת לכולנו.

כשחוברת זו תגיע לידיכם ההרשמה לסמינר הארצי השנתי שלנו תהיה בעיצומה אם לא בסיומה, ואנו תקווה שרבים מכם יירשמו וימצאו, בין שפע הסדנאות המוצאות, סדנא אחת או יותר לטעמם. ועד החטיבה השקיע מחשבה רבה בגיוון נושאי הסדנאות ובהתאמתן לצורכי העבודה שלנו ולמאפייניה במערכות החינוכיות, ופתח בקדם סמינר צוהר לתחום שאמנם אינו חלק מארגז הכלים שלנו אך הכרתו יכולה לפתוח לנו ערוצי התקשרות טיפוליים חדשים.

אנו מבקשים לקיים בחירות לוועד החטיבה במהלך הסמינר שיתקיים בטבריה. חברים שרוצים להשפיע ולתרום מתבקשים לשלוח את מועמדותם אל ציפי חייקין tzipich@haifa.muni.il

איחולי כל טוב לשנה החדשה,

ציפי חייקין

יו"ר ועד החטיבה לפסיכולוגיה חינוכית

לימודים המשלבים את יסודות הטיפול המשפחתי והזוגי עם הטיפול הנרטיבי העכשווי

הגישה הנרטיבית מאפשרת למטפל להשפיע ולכבד את הידע, האמונות, התרבות והערכים של הלקוחות ומאפשרת הזדמנות להתבונן ולהבין כיצד בעיות מפעילות אותם ומשפיעות על היחסים הזוגיים והמשפחתיים ולבחור כיצד להגיב.

הקורסים מתקיימים באוירה אינטימית, המאפשרת למידה חווייתית של הפרקטיקות הטיפוליות מתוך הבנה רחבה של התיאוריות הנלמדות.

הקורסים משלבים את הידע והמיומנויות שנרכשו במהלך הלימודים האקדמיים ועומדים בקריטריונים להסמכת מטפלים של האגודה הישראלית לטיפול משפחתי וזוגי.

צוות ההוראה מורכב כולו ממתפלים ומדריכים מוסמכים המשלבים עבודה קלינית עשירה עם ידע תאורטי רחב ונסיון בפיתוחן ויישומן של דרכי עבודה והוראה ייחודיות.

לפרטים ויצירת קשר:
 טל: 054-4504266 / אנדריאה: 054-6222506
<http://www.narrativetherapy.co.il>
narrativetherapyil@gmail.com

שלום לכולם,

ב-14.9.10 התקיים מפגש של בעלי תפקידים, מדריכים ופעילים בחטיבה. המפגש נערך בארגון ושיתוף של אורלי צדוק, הפסיכולוגית הראשית של שירות התעסוקה, ודני כפרי, מנכ"ל הפ"!. המפגש היה תולדה של רצון שהביעו משתתפים רבים בכנס השנתי, שהתקיים בניר עציון, להיפגש גם במהלך השנה, ולקיים דיונים וחשיבה משותפת על מצבה של החטיבה, עתידה ודרכי פעולה אפשריות משותפות.

במפגש התקיים דיון לגבי נושאים שעלו כבעלי משמעות בחטיבה ובחלקם כאלה המטרידים ומאיימים על המשך קיומה של החטיבה כפרופסיה מובדלת.

- צמצום מחלקות הפסיכולוגיה הארגונית באוניברסיטאות השונות.
- מעבר של פסיכולוגים תעסוקתיים לחטיבות אחרות, ובעיקר לחטיבה החינוכית, המאפשרת התמחות זמינה ותעסוקה שוטפת.
- שינויים ותמורות בייחוד המקצוע.
- השפעות אפשריות של הרפורמה בבריאות הנפש על הפסיכולוגים בחטיבה.
- מיעוט בעלי תואר שלישי בחטיבה.
- צמצום מקומות התמחות, ועוד.

במפגש נדונו אפשרויות שונות להמשך פעולה וטיפול בנושאים אלה, כולל קיום מפגשים נוספים, פעולה במסגרת ועד החטיבה ועוד. אתם מוזמנים לפנות בהתייחסות לנושאים אלה ואחרים ואנו נדווח על התפתחויות ורעיונות שיועלו.

בנוסף, רצינו להזכיר את הכנס השנתי המתוכנן להתקיים בחודש מרץ 2015. פרטים יועברו בקרוב. אנו בודקים אפשרות למלון חלופי שיאפשר מחיר נוח יותר, ובינתיים נשמח לשמוע הצעות ובקשות לגבי סדנאות, מנחים ותכנים בכנס. זו גם ההזדמנות לאחל לכולנו שנת עבודה פורייה, שלווה ורגועה.

ועד החטיבה

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל
Israel Psychological Association

בקרן אותנו באתר הבית שלנו:

www.psychology.org.il

לציבור הפסיכולוגים שלום רב,

ברצוני להביא לידיעתכם שתי סוגיות אשר העולו ונדדו לאחרונה.

הראשונה - פנייה של פסיכולוג לקבלת חוות דעתנו לאור איומים שהוא מקבל כלפיו וכלפי בני ביתו. מאחר שאינו יכול לשייך את האיומים לאדם קונקרטי, אלא למספר מטופלים אשר עלולים להיות קשורים להודעה, מבקש לדעת מה מותר לו לחשוף בפני המשטרה. תשובת הלשכה המשפטית מצורפת בזה כלהלן:

"בשם חובת שמירת הסודיות הטיפולית מטפל אינו צריך לסכן עצמו או את משפחתו.

משכך, מקום שמטופל פוגע במטפל או מאיים עליו או מקורביו, חובת הסודיות לא תמנע מהמטפל את הזכות להגיש תלונה נגד אותו מטופל למרות שבצמצם הגשתה יש משום פגיעה מסויימת בסודיות (אך במקרה כזה כמובן יש להימנע ממסירת מידע עודף בעת הגשת התלונה).

המקרה הנוכחי מורכב יותר באשר לא ברור מי מבין המטופלים, אם בכלל, הוא זה שמאיים על הפסיכולוג ולכן לגבי מי שאינו המאיים - הגשת התלונה פוגעת בפרטיותם, בסודיות הטיפולית שלהם ועשויה גם לפגוע בעצם הקשר הטיפולי ובטיפול.

על כן, אם ישנו רק חשד ערטילאי כי יתכן שמדובר באחד מתוך קבוצת המטופלים - לא יהיה זה סביר למסור את שמותיהם למשטרה. ככל שהקבוצה של החשודים גדולה יותר פחות סביר להעביר את כל השמות.

מאידך, גם אם אין וודאות כי מדובר במטופל זה או אחר, אם ישנה **סבירות גבוהה** שאכן מדובר באותו מטופל, ניתן להעלות את החשד בפני החוקרים המשטרתיים. בוודאי אם ישנם נסיבות חיצוניות שעשויות לחזק את החשד, כגון שהחקירה המשטרתית העלתה את מקור השיחה שתואם את מקום המגורים של המטופל."

השנייה - פנייה של פסיכולוג הקובל

כנגד הצורך לשלם פעמיים: פעם על קבלת הרישיון הזמני ופעם על קבלת הרישיון הקבוע. מצ"ב תשובתי לפונה וכן תשובת הלשכה המשפטית:

"בהתאם לחוק ניתן לרשום בפנקס רק מי שבידיו תואר מ.א. ממסד מוכר בארץ. ע"מ ללכת לקראת הבוגרים הישראלים קיבלנו אישור למתן רישיון גם למי שבידיו רק אישור זכאות לתואר, אך רישיון זה הינו זמני עד להצגת התואר עצמו. תהליך הרישוי הכפול מחייב הזמנת התיק מהארכיון, החזרת התעודה הזמנית, הנפקת התעודה החדשה, משלוח התעודה החדשה וכיו"ב. מבחינתנו אפשר היה לותר על הוצאת הרישיון הזמני על כל הפרוצדורה המתלווה אליו ולהנפיק תעודה רק למי שמצוי תעודת מ.א. זכותו של כל אדם לחכות ולשלם רק פעם אחת. העלות והגביה אינה נקבעת ומתבצעת על ידינו, אלא על ידי האגף לרישוי מקצועות בריאות ולנו אין נגיעה לנושא."

תשובת הלשכה המשפטית: סעיף 15 לחוק הפסיכולוגים לשונו ברורה ולפיו זכאי להירשם בפנקס אזרח ישראלי או תושב ישראל, שהוא אחד מאלה:

(1) **בעל תואר** "מוסמך" לפסיכולוגיה או תואר גבוה ממנו, שניתנו מאת מוסד שהוכר כמוסד להשכלה גבוהה, לפי חוק המועצה להשכלה גבוהה, התשי"ח-1958;

(2) **בעל תואר** בפסיכולוגיה שניתן מאת מוסד בחוץ-לארץ וועדת הרישום הכירה בו כשווה ערך לתואר שניתן כאמור בפסקה (1);

(3) **בעל תואר** מוסמך בפסיכולוגיה או בעל תואר בפסיכולוגיה גבוה ממנו, שהעניק מוסד במדינה מחוץ לישראל שהכירה בו ועדת הרישום, ואשר השלים את לימודיו בהתאם לקביעת ועדת הרישום ולהנחת דעתה, מאחר שהוועדה מצאה כי ערכו של התואר שניתן לו פחות במקצת מתואר כאמור בפסקה (1); ובלבד שהשלים את לימודיו כאמור, בתוך תקופה שלא עלתה על 3 שנים מיום קביעת תכנית הלימודים על ידי ועדת הרישום.

"תעודת זכאות לתואר" לא רק שאינו מונח שמוכר לפי חוק המל"ג, הרי שעל פני הדברים מי **"שזכאי"** לתואר, אינו **"בעל"** תואר ועל כן ניתן למעשה לסרב לחלוטין לאור נוסח סעיף 15 הנ"ל לרשום אותם מבקשי רישום המצויים רק "תעודת זכאות לתואר".

נשמח להמשיך ולעמוד לרשותכם ולתת מענים בכל הנושאים הקשורים לפסיכולוגיה ולפסיכולוגים.

זה המקום והזמן לברך את כולנו ולאחל שנה טובה, שנת עבודה פורייה, יצירתית, מהנה ומלאת סיפוק,

וכן שנת שלום ושלווה. ממני ומכל צוות מערך הפסיכולוגיה: יובל בלינקי, יעל ליסמן, איריס פרחי-איתני, מירב חרמון, דנה דותן, נופר עידו ורינת ואחוני.

בברכה,

ימימה גולדברג

פסיכולוגית ארצית

וממונה על רישוי פסיכולוגים

מכון EMDR ישראל
טיפול, הדרכה וסדנאות EMDR

09-7454291

ערך מניעתי גבוה בכל הנוגע למניעה של התפתחות הפרעה פוסט-טראומטית. רבים מהנעזרים בעזרה ראשונה נפשית לא יזדקקו לעזרה נפשית נוספת. יש חשיבות רבה לפנייה של הורים שנעזרים, אם ביחס לילד זה או אחר ואם ביחס לעצמם. עם זאת, ישנן קבוצות אוכלוסייה שאינן פונות לקבלת עזרה ראשונה נפשית למרות הצורך בכך ומצליחות לגייס כוחות רק בחלוף הסכנה.

פעולות רבות נעשו לקראת פתיחת שנת הלימודים ועם פתיחתה על מנת לאפשר למנהלים, לגננות ולמורים לעבד את החוויות הרגשיות שלהם ולציידם בכלים למפגש עם הילדים. פעולות אלה נעשו בכל רחבי הארץ ולא רק בטווח הגאוגרפי הנקוב. ברור שמדובר בקיץ מתוח ורווי אימים עבור תושבי ישראל כולם על כל מגזריה, בהנחה שלרגשות יש מפה גאוגרפית משלהם והיא אינה חופפת למפת פיקוד העורף.

בימים אלה אנו נערכים בשיתוף עם הייעוץ החינוכי לאיתור תלמידים הזקוקים למענה טיפולי פרטני או קבוצתי ולחיזוק מסגרות החינוך בכל טווח הגילאים לטובת שיבה הדרגתית לשגרה ולאיוון.

אני מבקשת להביע הוקרה והערכה עמוקה למנהלי השירותים הפסיכולוגיים ולמאות פסיכולוגים שעבדו בקיץ האחרון ללא לאות לטובת בריאותם ורווחתם הנפשית של ילדים ובוגרים, כשרבים מהם חשופים בעצמם בדרכים, בשירות עצמו ובאתרי הדחק לסכנת חיים. כן אני מבקשת לחרוג ממנהגי ולהקדיש את הדברים למר יזהר שער מנהל השירות הפסיכולוגי חינוכי של המועצה האזורית אשכול, תושב נירים, שמהווה בעיני סמל לעשייה פסיכולוגית מקצועית מופתית... במובנים של מתן שירות פסיכולוגי קהילתי, יזהר מהווה דוגמה להפיכת הבלתי אפשרי לאפשרי... האור של כולנו בקצה המנהרה.

שנה טובה לכולנו,
חוה

ונורמטיבי בעיני נמעניו. מתחילת מבצע "צוק איתן" ועד לסיומו התקבלו בשירותים הפסיכולוגיים חינוכיים קרוב ל-3,500 פניות ביישובי 0-40 ק"מ. מדובר במערך **עזרה ראשונה נפשית** שפריסתו בשגרה היא שאפשרה את הפעלתו בחירום. המענים שניתנו לפניות אלה היו: מענים טלפוניים, ביקורי בית ומענים טיפוליים באתרי הדחק ובשירותים הפסיכולוגיים עצמם, עבודה תמיכתית בנוגע לילדים במשפחות שכולות ובמעגלי פגיעות נוספים. בנוסף יצאו הפסיכולוגים אל מבנים ממוגנים ומקלטים שבהם התקיימו פעילויות הפגתיות לילדים לצורך איתור ילדים המראים סמנים של מצוקה נפשית, ולצורך הדרכת הצוותים החינוכיים. הם הנחו צוותי חירום יישוביים, בעלי תפקידים במערך החינוכי ביישובים ועוד. חשוב לציין שעזרה ראשונה נפשית הוגשה על ידי השירותים הפסיכולוגיים במגזר היהודי כמו גם במגזר הבדואי.

להלן תוכן שתי הודעות **whatsapp** ממהלך המבצע המשקפות במקצת את רוח הדברים. הראשונה היא הודעה ששלח לקבוצת המנהלים מנהל שירות פסיכולוגי חינוכי ב-9.8.2014, לאחר הכרזה על הפסקת אש שלא צלחה: "ביום שישי תחת מטר של 'צבעים אדומים' התקיימה סדנא ל-16 אנשי חינוך בגיל הרך ובחינוך החברתי, שמטרתה הייתה לעזור לצוותים לעשות **shift** ליום שאחרי... כמובן ש-**online** בוצעה התאמה ל'סדנת נשימות'..."

הודעה אחרת מתייחסת לפסיכולוגים חינוכיים שנוסעים אחרי קהילתם. ליווי פרטני ומערכתי אקטיבי של תושבים שנאלצו לעזוב את בתים ולעלות צפונה למקום מבטחים:

"פסיכולוגים מהשפ"ח נסעו צפונה להתערבות קבוצתית עם 15 הורים 'גולים'... במפגש עלו תחושות קשות של כעס, עלבון ובדידות... חרדה מהבאות, כאב ודכדוך... כמו כן נפגשנו עם מנהלת הקהילה ורכזת החינוך, המשך עבודה עם הנהלות בתי הספר, מנהלת הגיל הרך במועצה ורכזת חינוך יישובית על 'היום שאחרי', בנוסף על המענה לפניות הפרטניות..."

להגשת עזרה ראשונה נפשית מיוחס

בקיץ האחרון התקשורת, הדיבור והשיח הבין אישי היו רוויים בשמות קוד שהפכו לזרגון נהיר לכולם: מבצע, 0-7 ק"מ, 7-40 ק"מ, מנהרות, חמאס, פצמ"רים, יישובים צמודי גדר, כיפת ברזל, אזעקות, נפילה בשטחים פתוחים, צבע אדום, שטחי התכנסות, שיבה לשגרה... "**צוק איתן**". בתחילה נדמה היה שאנחנו מתנהלים בתוך תרחיש מפחיד ומאיים אך מוכר, למודי ניסיון מ'עופרת יצוקה' ומ'עמוד ענן'. נראה כי מה שסימן באופן מוחשי מאוד את נקודת האל-חזור היה גילוי המנהרות. אם עד לגילוי המנהרות האקלים הרגשי שידר סכנה מזה וחוסן מזה, מצאנו עצמנו נתונים באחת לאיום שמשנה לחלוטין את מד החוסן החברתי. נראה היה שקיומן של מנהרות התקפיות עורר תחושה של חודרנות דמונית אל תוך הבית במובן הממשי ביותר. הרגשה של איום מבעית מפני מפלצות הבוקעות החוצה מן האדמה. המקום, שגם תחת ירי טילים במשך ארבע עשרה שנים סיפק למבוגרים וילידים מידה של תחושת ביטחון, החליף מעמד ויחד עמו קרסו בזה אחר זה האמון והחוסן. זה היה השלב שבו אותנו הפסיכולוגים בשירותים הפסיכולוגיים החינוכיים צמודי הגדר, שמשוהו משתנה במאזן הרגשי והשברירי שבין תחושת האיום והחרדה לבין החוסן האישי, החברתי והקהילתי.

נוכחותם ועבודתם של הפסיכולוגים החינוכיים בימי שגרה בתוך קהילות מוכיחה פעם אחר פעם את חשיבותו של מערך פסיכו-חברתי זה. מדובר בשילוב של כמה פונקציות מקצועיות בעלות ערך רב בשגרה וערך עצום בחירום. הפסיכולוגים נמצאים בקשר רצוף עם תושבים ועם מקבלי החלטות ביישובים וברשויות, ובכך מתאפשר להם לחוש את הדופק הנפשי. הם מפעילים כלי אבחון מערכתיים ופרטניים כאחד. זמינותם קשורה בזמן, במקום ובהיכרות של התושבים עם שירות זה. הם עובדים ברשויות בשיתוף פעולה עם עובדים סוציאליים מהשירותים החברתיים הממלאים גם הם תפקידים רבי חשיבות בזמנים אלה. זמינות נותני השירות הללו הופכת אותו ללגיטימי

הכשרת סטודנטים לפסיכולוגיה להתמודדות עם דילמות של כפל נאמנויות בארגון

ועדת
האתיקה

משולחנה של ועדת האתיקה

סוגיות אתיות תוך כדי הכשרה מעשית ולא טרם לה או באחריתה, ומסקנתן היא "לראות בהכשרה באתיקה תהליך שלעולם אינו נגמר וזאת נכון לכל הדרגים המקצועיים".

יורם צדיק במאמרו "החינוך לאתיקה בתהליך התפתחות המטפל בבריאות הנפש" (2009) טוען שלמידת אתיקה מקצועית אמורה להימשך לאורך כל החיים המקצועיים. רצוי שתוכנית הלימודים תכלול קורס פורמאלי באתיקה המלווה דיונים בישיבות צוות, שיח בין עמיתים, ימי עיון וכנסים ובעיקר הדרכה על ידי מדריכים הבקיאים ומעודכנים בתחום. יש להימנע מלימוד תאורטי שאינו רלוונטי לנושא.

ביולי 2012 החליטה המועצה להשכלה גבוהה (מ"ג) בשיתוף עם משרד הבריאות - מועצת הפסיכולוגים לאמץ לימודי ליבה לתואר שני בפסיכולוגיה לכל אחד מששת תחומי ההתמחות. בתוכנית הליבה נקבעו לימודי אתיקה בכל תחום בהיקף מצומצם של 2 נ"ז. זו התחלה מעוררת תקוות מאחר שעד עתה לימודי האתיקה לא היו חלק מחייב בתוכניות הלימודים בפסיכולוגיה, ולכן היו מוסדות אקדמיים שבהם ניתן דגש רב על לימודי האתיקה, ולעומתם כאלה שעסקו בנושא באופן ספורדי ולא מובנה.

באופן טבעי תעלינה בכל תחום התמחות סוגיות אתיות הקשורות לנושאים הייחודיים לאותו תחום. דילמה זו של נאמנויות כפולות יכולה לעמוד למעשה בפני כל פסיכולוג המועסק במוסדות ציבוריים או פרטיים, טיפוליים, רפואיים, שיקומיים, חינוכיים, תעסוקתיים ואחרים. יחד עם זאת, ללא ספק, דילמה זו מודגשת ביתר שאת בעבודתם של פסיכולוגים המועסקים על ידי הצבא וכוחות הביטחון, ולעתים נדרשים לפעילות מקצועית שאינה עולה בקנה אחד עם הידע והערכים שנרכשו בצורה פורמאלית בהכשרתם.

דעתנו היא, שכבר מתחילת הדרך ותוך כדי תהליך ההכשרה של סטודנטים לפסיכולוגיה, צריך להעלות את הקונפליקטים והדילמות האתיות הצפויים להתעורר עם צאת הסטודנט לשטח. שם הוא עלול להיתקל בסתירות או התאמות בין מחויבויות לנורמות ודרישות הארגון, לבין מחויבויות מקצועיות אתיות שלו כפסיכולוג.

**חנה בן-ציון - יו"ר, יונת בורנשטיין בר-יוסף
שלומית בן-משה, נגה קופלביץ**

דעה זו עולה בקנה אחד עם דבריו של פרופ' גבי שפיר במאמרו "אתיקה מקצועית וחוק בפסיכולוגיה" (2012): "העבירה האתית הינה כשל מקצועי שנובע מאי הכרה מספקת או מאי ניסיון מספיק, או מחוסר הכשרה מספקת בתחומי המקצוע".

ד"ר רבקה רייכר-עתי, רות יבור וד"ר סיגל לוי במאמרו "סחף בעמדות אתיות של סטודנטים לתואר שני בפסיכולוגיה העוברים הכשרה במערכת רפואית" (2009) מעלות גם הן את סוגיית ההכשרה המקצועית בתחום האתיקה במערכות רפואיות. על הפסיכולוג הנכנס לעבוד בארגון חלים בעת ובעונה אחת כללי האתיקה הארגונית וכללי האתיקה המקצועית. האתיקה הארגונית מתמקדת במטרות הארגון ובאחריותו כלפי לקוחותיו, ואלו אינן עולות בהכרח בקנה אחד עם האתיקה המקצועית וזרכיו של הפסיכולוג.

טענתן היא שלארגון שאילו מצטרף הסטודנט השפעה רבה על התנהלותו, עיצובו ותפישותיו האתיות. במקביל להכשרה תאורטית בנושא של אתיקה מקצועית, עובר הסטודנט הכשרה בלתי פורמאלית אשר למעשה עלולה לחנך אותו להתנהלות שאינה אתית. הקונפליקט הנוצר בין חובת הפסיכולוג להיות נציג הארגון שאותו הוא משרת לעומת חובתו לאתיקה של המקצוע הוא אחד מגורמי הלחץ של עבודה.

ייתכן שהאווירה המוסרית בארגון יש לה השפעה רבה יותר מהמרכיבים הפורמאליים של החינוך לאתיקה, והפסיכולוג, עקב מעמדו בתוך הסולם ההיררכי של הארגון וחוסר אמון ביכולתו ליצור שינוי עלול להגיב בצורה פסיבית (שתיקה או ציות) ובהמשך בשחיקה ובאי תפקוד מקצועי ראוי מבחינה אתית.

החוקרות טוענות כי "ההכשרה הניתנת כיום לא זו בלבד שאינה מספקת, אלא שהיא אף משיגה תוצאות הפוכות למטרתה, לטפח את דמותו האתית של איש המקצוע". הקורס הפורמאלי העוסק בסוגיות אתיות בפסיכולוגיה הניתן באקדמיה אינו תחליף להכשרה המקצועית-אתית המתרחשת בשדה. לטענתן, "חשיפה חוזרת להתנהגויות בלתי מוסריות יוצרת קהות רגשית לגבי השלכותיה האתיות של החלטה". הצעתן היא לתת לסטודנט הלומד תואר שני בפסיכולוגיה כלים ראשוניים להתמודדות עם

לאחרונה פורסם בכתב העת International Journal of Health Services (2014) מחקר ראשוני שמצא שתלמידים לתואר שני בפסיכולוגיה בארצות הברית לא מקבלים הכשרה פורמאלית מספקת ומתאימה בתחומי האתיקה. דבר זה עלול להשאיר אותם בחוסר ידע על ההתנהגות האתית הנאותה בעבודתם המעשית. הנושא עלה בעיקר בהקשר של פסיכולוגים המועסקים על ידי הצבא וארגוני ביטחון. פסיכולוגים אלה יכולים לעמוד בפני דילמה משמעותית בשל נאמנות כפולה הנדרשת מהם: מחויבות מקצועית למערכת המעסיקה אותם, שלה יש חוקים ודרישות שלא בהכרח תואמים את המחויבויות האתיות המקצועיות שיש לפסיכולוג כלפי מטופליו וכלפי כל אדם באשר הוא אדם (לדוגמה, פסיכולוגים הפועלים במתקני חקירת שבויים).

טענת כותבי המאמר היא שהכשרת הפסיכולוג להתנהלות אל מול נאמנויות כפולות צריכה להיות חלק מהמערך הלימודי בכל תוכנית הכשרה בפסיכולוגיה. הכשרה זו צריכה להתחיל מיד עם כניסת הסטודנט ללימודים מתקדמים בפסיכולוגיה ולא בעת היותו מועסק כבר על ידי המוסד, שכן אז זה עלול להיות מאוחר מדי. למעשה, סטודנט לתואר שני נדרש לעבודה מעשית כבר מתחילת הכשרתו. בתקופה זו (פרקטיקום) הוא פוגש ונתקל בדילמות שונות שמזמנות לו העבודה. דילמת הנאמנויות הכפולות או ריבוי נאמנויות היא אחת הדילמות האקוטיות שבחן הוא נתקל עקב ריבוי התפקידים המוטלים עליו. עליו להיות מודע ולהתנסות במצבים של כפל נאמנויות ולדעת כיצד עליו לתכנן את ההתערבויות המקצועיות שלו וכיצד עליו לתפקד במצבים אלה.

עם סיימו את לימודי האקדמיים ויציאתו לשוק העבודה, חייב הפסיכולוג להיות מצויד מראש בידע לגבי התנהלותו של אותו ארגון שבו הוא עומד להיות מועסק. ידע זה צריך לכלול ידיעת נורמות, כללי התנהלות, דרישות ותפישות הארגון. מרגע תחילת עבודתו הוא יוכל להשתמש בידע זה על מנת לחזור ולבדוק עם עצמו אם נורמות הארגון ודרישותיו נמצאים בהלימה עם הדרישות האתיות ממנו כפסיכולוג, והאם אין בהתנהלותו משום הפרת כללי האתיקה המקצועית המוטלים עליו כאיש מקצוע.

מקורות

1. צדיק, י"צ (2009). החינוך לאתיקה בתהליך התפתחות המטפל בבריאות הנפש, רפואה ומשפט, 40.
2. רייכר-עתי, ר', יבור, ר', לוי, ס' (2009). סחף בעמדות אתיות של סטודנטים לתואר שני בפסיכולוגיה העוברים הכשרה במערכות רפואיות, רפואה ומשפט, 41.
3. שפיר, ג' (2012). אתיקה מקצועית וחוק בפסיכולוגיה, פסיכולוגיה עברית.
4. Boyd, J.W., LoCicero, A., Malowney, M., Aldis, R., Marlin, R.P. (2014). Psychologists, The U.S. Military Establishment, and Human Rights, International Journal of Health Services, 44.

“השירים כדרכם, אינם מגלים”
אלא את הניתן להיאמר במילים.”

- דוד אבידן (1964), “יפיו כוח”

משנתו של לאקאן (1901-1981) עשויה לשמש כמצפן עבור הקלינאי של ימינו, לחשוב על הפרקטיקה יחד עם ניסיון להבנת התופעות החדשות המופיעות בחברה המודרנית.

ד"ר ז'אק לאקאן הוכשר כפסיכיאטר, התמנה למנהל קליניקה במחלקה הפסיכיאטרית בבית החולים הפסיכיאטרי סנט-אן בפריז; בנוסף, עבד לצדו של מורה דגול בתחום הפסיכיאטריה, גייטאן גטיאן דה קלרמבו, ופיתח את הוראתו על הפרקסיס האנליטי, על מנת לחשוב מחדש את הקליניקה.

לאקאן הוכשר לראשונה כפסיכואנליטיקאי במסגרת האגודה הפסיכואנליטית הבינלאומית (IPA) שנוסדה על ידי פרויד, וראה עצמו כממשיך המורשת הפסיכואנליטית. לא רק כתיאוריה או כהשקפת עולם, אלא כאתיקה העוסקת באמת הייחודית של הסובייקט, כפי שמופיעה בסימפטומים שלו.

מסלול החקירה של לאקאן בבכי הלא מודע החל עם “חזרתו לפרויד”, וחילוץ “הלא מודע” כמושג מקורי בעבודתו. מושג אשר לא הובן נכונה וצומצם על ידי רוב תלמידיו של פרויד ל”משכנם של היצרים ותו לא”. כנגד סגנון מחשבה ביולוגיסטי זה טוען לאקאן (1977a) כי “הלא מודע אינו ראשוני וגם לא אינסטינקטיבי”. הוא בראש וראשונה לשוני, טענה זו באה לידי ביטוי תמציתי בנוסחה המפורסמת של לאקאן “הלא מודע מובנה כשפה” וגם כשיח: “הלא מודע הוא השיח של האחר”. ניסוחים אלה מצביעים על כך, “שיש לראות בלא מודע את השפעות הדיבור על הסובייקט”. הלא מודע הוא סך השפעותיו של המסמן על הסובייקט, שכן המסמן הוא מה שמודחק ושוב חוזר בתצורות הלא מודע. כל ההתייחסויות לשפה, לדיבור, לשיח ולמסמנים ממקמות את הלא מודע בסדר הסמלי.

עד שנות השישים עסק לאקאן בתחום המובן, כלומר קרא את הסימפטומים כדיבור מושקף. מכאן עבודתו האנליטית מתבססת על קריאת הסימפטום כמסר מוצפן, המזמין פרשנות. לאחר מכן החל להבין את הסימפטום לא רק כמסר המזמין פרשנות, אלא גם כמה שמתנגד לפרשנות, שאינו ניתן למשמע.

בהרצאה מכוננת בתאוריה שלו, שנשא ברומא ב-1953, החל בפיתוח הרעיון של הלא מודע מובנה כשפה, מתוך קריאה בלשונית מדוקדקת של כתבי פרויד (Lacan, 1977a). בשלב זה של הוראתו מאמץ לאקאן שתי גישות בסיסיות, המשלימות זו את זו. הראשונה באה לתאר את הלא מודע במונחים השאולים מן הבלשנות, תוך שימוש במודל המציג את השפה כמערכת של מסמנים, בהשראת דה סוסיר (2005). הגישה השנייה באה לתארו במונחים השאולים מן המתמטיקה, מה שהוא מכנה מתמות, כחלק מן האלגברה הלאקאניאנית. זהו ניסיון להמציא דרך לפורמליזציה של הפסיכואנליזה.

תזות אלה עברו תמורות מרחיקות לכת במהלך עשרים וחמש שנות

הוראתו וכך בהוראתו האחרונה עובר לאקאן לתחום טופולוגיית הקשרים, המקבלת מעמד של דרך לא מטפורית לחקור את הסדר הסמלי ואת קשרי הגומלין בינו לבין הממשי והדמיוני, הנקרא: הקשר הבורומאי. כל טבעת בקשר מייצגת אחד משלושת הסדרים: הסמלי, הדמיוני והממשי, אשר לכל אחת עצמאות מבנית, כך שכל ניתוק של טבעת מן השלוש גורמת לשתיים האחרות להיפרד גם כן. אפשר למקם יסודות מסוימים בנקודות המפגש של הטבעות, או להוסיף טבעת רביעית, הסינטום, המחברת את שלוש האחרות. במהלך השנים ובמסלול הקפדני שבו לאקאן כל פעם מתמקד במושג או סוגיה פסיכואנליטית אחרת בולט הסמינר ה-11 הנקרא: “ארבעת מושגי היסוד של הפסיכואנליזה”. בו, כשמו, מחלץ לאקאן ארבעה מושגי יסוד: הלא מודע, החזרה, ההעברה והדחף, יחד עם פיתוח מושג אובייקט a כאובייקט אבוד וכסיבת האיווי (Lacan, 1977b).

אף שהאמת על אודות האיווי נוכחת במידה מסוימת בכל דיבור, הרי שהדיבור לעולם אינו יכול לבטא את כל האמת על אודות האיווי, ובכל ניסיון לבטא את האיווי, נותרת שארית, עודף החורג מן הדיבור

איווי, (desire), יש שיתרגמו תשוקה, מושג שעומד בלב לבה של מחשבת לאקאן, אשר הושפע מאוד משפינוזה, עם האמירה, “התשוקה היא עצם מהותו של האדם” (Lacan, 1977b, p. 275; ירמיהו יובל בתוך: שפינוזה, 2003, עמ' 256). אמנם, האיווי הוא לב הקיום האנושי, אך במרכז הטיפול הפסיכואנליטי, החתירה תמיד לאיווי לא מודע, במטרה לכונן את העובר אנליזה להכיר באמת על אודות האיווי שלו.

ואיך יכיר אדם באיווי שלו? “רק אם ינוסח, כשניתן לו שם בנוכחות האחר, זוכה האיווי, יחא אשר יחא, להכרה במלוא מובן המילה” (Lacan, 1987, p. 183). אף שהאמת על אודות האיווי נוכחת במידה מסוימת בכל דיבור, הרי שהדיבור לעולם אינו יכול לבטא את כל האמת על אודות האיווי, ובכל ניסיון לבטא את האיווי, נותרת שארית, עודף החורג מן הדיבור.

את האיווי אי אפשר לספק לעולם, הוא מפעיל לחץ מתמיד. אפשר לראותו כנצחי, במובן זה, שהוא אינו יחס לאובייקט, אלא יחס לחסר. המונח “חסר” במשנתו של לאקאן, מקושר תמיד לאיווי. החסר הוא חסרונה של ההווה בהיותה מדברת. חסרון ההווה של הסובייקט הוא לב ההתנסות האנליטית.

לאיווי יש אובייקט אחד, אובייקט a קטנה, המיוצג על ידי מגוון אובייקטים חלקיים בדחפים חלקיים שונים. אם כן, אובייקט a קטנה

* בינה ברגמן היא פסיכולוגית קלינית מדריכה, ופסיכולוגית ראשית במרכז לבריאות הנפש של קופת חולים הכללית במחוז דן - פתח תקווה. ניתן לפנות לכתבת, במייל: binabergman@gmail.com

שגרירים

תמונת השער "השגרירים" של הולביין מלטפת את המסתכל במנעמי החיים ותפארת ההישגים התרבותיים והמדעיים של האדם - הקטיפות, המשי, הפרוות, הכלים המוזיקליים, ומכשירי המדידה והמדע. זו התמונה שנבחרה לשער הסמינר ה-11 של לאקאן, סמינר המהווה נקודת חתך בהוראתו. גם מבלי להתעמק בסמינר או בקורות חייו של לאקאן, נקודת חתך זו מומחשת לכל מי שמתבונן ב"שגרירים", ושבע רשמים מסובב ראשו בכדי לפנות

הלאה. אך בעיצומה של התנועה, כשבנינוחותו מבושמת הייבויס התמונה כבר רק

הגולגולת האנהמורפית השגרירים, האנס הולביין הבן, 1533

בזווית עימו כעוד משהו שמיד ישכח עבור הדבר הבא, משהו קורה: אובייקט בלתי צפוי ממרכזו נועץ בו מבט! המבט העיוור של גולגולת ממרכז התמונה, שעד כה נבלעה ככתם אנמורפטי חסר, תובע כעת את אחיזתו חסרת הפשרות.

כך היא תורתו של לאקאן, שבדיקו מתמטי הופכת את המבט לניבט, הופכת את הדובר לזה שעליו מדובר. זרקור על לאקאן הוא בעצם זרקור עליו.

לאקאן האנליטיקאי הקפיד כל חייו ללמד במקביל לקליניקה, וחזר והדגיש שכשהוא מלמד הוא לא מחוץ למה שבו מדובר. גם כשהמונים נהרו וגדשו את אולם ההרצאות כפי שניתן לראות מהתיעודים הזמינים כיום ביוטיוב, לאקאן תמיד חזר והדגיש שכשהוא מלמד הוא נמצא במקום של אנליזנט.

כשיצאו לאור הכתבים בשנת 1966 לאקאן נקרא לדבר בהם. הוא דיבר בפני קהלים שונים על מה שכינה "הפזמון החוזר" שלו, ושלוש מהרצאותיו מקובצות בספרון מהי הוראתי שיצא בהוצאת רסלינג. בעטיפת הספר נאמר: "שיטתו של לאקאן היא להתחיל ממה שכולם מכירים ואז [...] כלאחר יד הוא שולף בזה אחר זה מושגים מפתיעים: מחשבה שאינה חושבת את עצמה, לא-מודע שהוא שפה [...]"

הגיליון הנוכחי מנסה למסור משהו מהאקטואליות וההפתעה שמפגש עם לאקאן מעורר.

תודות לד"ר יוכי בן-נון, איריס ברנט ודני כפרי, אשר הגו את הרעיון להתמקד בגיליון זה של פסיכואקטואליה בפסיכואנליטיקאי ז'אק לאקאן, תחת הכותרת "זרקור על לאקאן". תודה מיוחדת גם ליעל שלמון ברנע, עורכת תוכן ולשון, על מקצועיותה הרגישה בעבודה עם המורכבות ועם הדקויות בשפה הייחודית הנדרשת לכותבים בהתייחסותם למשנתו של ז'אק לאקאן.

עורכות "זרקור על לאקאן":

בינה ברגמן, ד"ר אילנה רבין ואנה גלמן

איננו האובייקט אליו מכוון האיווי, כי אם סיבת האיווי. בסמינר 8 על "ההעברה" (Lacan, 1991, p. 177) מחבר לאקאן את אובייקט a עם המונח אגלמה (agalma), שאותו שאל מן "המשתה" של אפלטון, כאובייקט האיווי, אותו אנו מבקשים אצל האחר. בהמשך הוראתו, מקבל אובייקט a מעמד מן הסדר הממשי, הגם שאינו מאבד לעולם את מעמדו הדמיוני.

המונח התענגות, מבטא את הסיפוק הפרדוקסלי, שהסובייקט מפיק מן הסימפטומים שלו, [...] עקרון העונג פועל כגבול להתענגות.

מכאן, הסימן האלגברי a, האות הראשונה של המילה "אחר", autre בצרפתית, מהווה גם את אובייקט המועקה (שתורגם כחרדה, Angst, מן המונח הגרמני המשמש את פרויד) וגם השארית של הליבידו שאינה ניתנת לצמצום, אשר נותרת כשארית בעקבות הכנסת הסמלי אל הממשי. עודף זה, אובייקט a, התענגות עודפת, אין לה "ערך שימוש", אך היא מתמידה למען ההתענגות לשמה.

המונח התענגות, מבטא את הסיפוק הפרדוקסלי, שהסובייקט מפיק מן הסימפטומים שלו, לומר זאת אחרת, את הסבל שהוא מפיק מסיפוקו. באופן זה, עקרון העונג פועל כגבול להתענגות. אנו זוכרים איך פרויד, במסה "מעבר לעקרון העונג", מציין (פרויד, 1920, עמ' 95-96): "כי בעצם אין זה נכון לדבר על שליטתו של עקרון העונג על מהלך התהליכים הנפשיים. אילו היתה קיימת שליטה כזו, כי עתה רובם המכריע של אירועי-הנפש שלנו צריכים היו להיות מלווים בעונג או כדי להביא עונג, והרי הנסיון הכללי עומד בסתירה נמרצת למסקנה זו. אין זאת כי יש בנפש מגמה חזקה אל עקרון-העונג, אך כוחות או זיקות אחרים מתנגדים לה, והתוצאה הסופית לא תמיד עולה בקנה אחד עם מגמת העונג." ועל כך פרויד מוסיף כי "זה הוא התחום האפל והאטום ביותר של חיי הנפש".

עיקרון בסיסי בפסיכואנליזה הוא, שהאדם נידון לחזור על דבר שמקורו נשכח, באופן של כפייה לחזרה, וכי בכוחו של הטיפול הפסיכואנליטי לשבור את מעגל החזרה בכך שיסייע למטופל לזכור.

לאקאן נתן הגדרה מיוחדת למושג החזרה. הוא מדבר גם על חזרה של התענגות, עודפות של התענגות החוזרת שוב ושוב, חורגת מגבולות עקרון העונג, וכן ביחס להעברה, החזרה הכפייתית מתגלה בטיפול האנליטי בהעברה, אשר בה המטופל חוזר ביחסיו עם האנליטיקאי על גישות מסוימות המאפיינות את יחסיו המוקדמים עם הוריו ועם אנשים אחרים.

החידוש של לאקאן בעניין ההעברה, בדגש שהוא שם על ההיבט הסמלי, בחשיפת המסמנים של ההיסטוריה של הסובייקט - הסטרי(ז)ציה, נאולוגיזם המשלב היסטוריה והיסטוריה. הוא מבחין בין הממד הסמלי לממד הדמיוני של ההעברה (בהיפכלויות של אהבה ושנאה). עם זאת מציין לאקאן כי אף שהחזרה הכפייתית מתגלה בצורה הברורה ביותר בהעברה, כשלעצמה אינה מוגבלת להעברה.

מבקש להרחיב את גבולות התודעה והנפש, "שצר להם במקום-שבתם והם רוצים לחרוג מגדרי עצמם" (דוד וינפלד באחרית דבר, בתוך אבידן, 2001, עמ' 188).

דוד אבידן הוא משורר אשר שירתו ופעלו מהווים הדגמה ראויה לתהליך האנליטי שהנו תהליך יצירתי, אשר טמון בו מטען שירי, שבו מעורבים פעולות כתיבה, קריאה ופיסוק, וכי ביכולתה של כל שיחה בקליניקה להכיל בעבור הדובר מן הכתיבה החדשה של ההיסטוריה שלו.

הפסיכואנליטיקאי במהלך אנליזה מנסה לתת ביטוי מילולי לפער הבלתי-ניתן-לגישור בין מרחב האפשרויות שמציעים הדמיון והשפה, ובין אי היכולת לממש אפשרויות אלה מחמת מגבלות האדם. הוא מבקש להרחיב את גבולות התודעה והנפש

לא בכדי נמצא בשיריו של אבידן שימוש "במוטיב הקרב, ההתקפה והיעדר השלווה" (רז ברקין, 2010, עמ' 177). השירה היא כלי נשק עמו יוצא אבידן המשורר לקרב, ובאמצעותו הוא משקיף ממרומי השורה ומחליט היכן לצאת לקרב, לצאת לאקט, "אני שרוי בגיוס תמידי / תמיד בחפירות. תמיד מוכן לקרב" (אבידן, 1964, "פיוטים חדישים לימים הנוראים"). המלחמה הזו היא מלחמה תמידית בקבוע, במוגדר ובתחום. מוטיב של היעדר שלווה ואי נחת לאורך שירתו, כמו בתוצרי העבודה הפסיכואנליטית של הסובייקט, כפי שלאקאן, כפריד לפניו, כיוון את הזרקור אל אי הנחת בתרבות, ובפיתוחיו מנסה לגשת למבואות הסתומים של הסימפטומים הנוצרים חדשים לבקרים בעת הזו.

באופן זה לאקאן מנתק את מושג החזרה מן ההעברה, החזרה היא המאפיין של שרשרת המסמנים, גילוי של הלא מודע בכל סובייקט, וההעברה היא רק צורה מסוימת של חזרה. ההעברה המתגלה תכופות במסווה של אהבה, היא אהבה לידע. לומר זאת אחרת, ההעברה היא ייחוס של ידע לאחר, ההנחה כי האחר הוא סובייקט שידע.

לאקאן מנתק את מושג החזרה מן ההעברה, החזרה היא המאפיין של שרשרת המסמנים, גילוי של הלא מודע בכל סובייקט, וההעברה היא רק צורה מסוימת של חזרה

ב"משתה" לאפלטון, מייחס אלקיביאדס לסוקרטס אוצר נסתר, אותה אגלמה שהוזכרה בהקשר אובייקט a, כך ממשיל לאקאן את האופן שבו רואה המטופל באנליטיקאי את אובייקט האיווי שלו.

לאקאן כפריד, ראה במשוררים מבשריה של הפסיכואנליזה, ביכולתם לגעת באמיתות, שאין דרך לבטא אותן, דבר שהמדע מגלה רק בדיעבד. הפסיכואנליזה פונה לשירה הן כמרחב אסתטי ואמנותי, והן כמודל לבניית רעיונותיה על הנפש.

מכאן, לאקאן, שסגנונו נשמע תמיד סבוך ובארוקי, מדבר במונחי שירה, עבורו "הסובייקט הנו יצירה פואטית", "הוויה שירית", והאנליטיקאי כמו המשורר מנסה ליצור "מרחב מחיה" מטפורי בתוך שפה, ויותר מכך, עניינו במה שנשאר מחוץ לשפה, מה שבלתי מנוסח, כלומר בגבול השפה. הסובייקט באנליזה ממציא עצמו מחדש בדומה למשורר וכך משיג בסיס עקיב ורציף לישותו. הפסיכואנליטיקאי במהלך אנליזה מנסה לתת ביטוי מילולי לפער הבלתי-ניתן-לגישור בין מרחב האפשרויות שמציעים הדמיון והשפה, ובין אי היכולת לממש אפשרויות אלה מחמת מגבלות האדם. הוא

מקורות

1. Lacan, J. (1977a). (1953), E'crits: A Selection, London: Tavistock, pp. 146-178.
2. Lacan, J. (1977b), The seminar, Book XI, The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, trans. Alan Sheridan, London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
3. Lacan, J. (1987). (1953-4), The Seminar Book I, Freud's Papers on Technique trans. John Forrester, notes by John Forrester, Cambridge University Press, p. 183.
4. Lacan, J. (1991). (1960-1961), Le Se'minaire. Liver VIII. Le transfert, Jaques-Alain Miller (ed.), Paris: Seuil p.177.
5. אבידן, ד' (1964). משהו בשביל מישהו. ירושלים: שוקן.
6. אבידן, ד' (2001). אדמילה. עורך: דוד וינפלד, תל-אביב: ידיעות אחרונות.שפינוזה, ב' (2003). אתיקה. תרגום ומבוא: ירמיהו יובל. הוצאת הקיבוץ המאוחד.
7. דה סוסיר, פ' (2005). קורס בבלשנות כללית. תל-אביב: רסלינג.
8. לאקאן, ד' (2005). (1973-1972), הסמינר ה-XX: עוד, הוכן על ידי מילר, ז"א, תל-אביב: רסלינג.
9. פריד, ד' (1920). מעבר לעקרון העונג. כתבי זיגמונד פריד, כרך רביעי, מסות נבחרות. תל-אביב: דביר.
10. רז ברקין, נ' (2010). סימנים של התענגות, קריאה לאקאניאנית בשירת יונה וולך ודוד אבידן. הוצאת בר-אילן, רמת-גן.

ז'אק לאקאן - רקע ומושגי יסוד

דאלי ופאבלו פיקאסו. הוא פרסם בכתב העת הסוריאליסטי "המינוטאור", והשתתף בקריאה הפומבית הראשונה של ספרו של ג'יימס ג'ויס "יוליסס".

ב-1940 התפרקה אגודת הפסיכואנליטיקאים של פריז (SPP) בעקבות כיבוש צרפת על ידי גרמניה הנאצית. לאקאן נקרא לשרת עבור צבא צרפת בבית החולים הצבאי "ואל דה גרייס" שבפריז, שם פעל בשנות מלחמת העולם השנייה. בתום המלחמה חידשה אגודת SPP את פגישותיה. לאקאן ביקר באנגליה למשך חמישה שבועות לצורכי מחקר, שם פגש את הפסיכואנליטיקאים האנגלים וילפרד ביון וג'ון ריקמן. מחקריו של ביון על קבוצות טיפוליות השפיעו על לאקאן, שעסק לאחר מכן בקבוצות לימוד כמבנה שעשוי לקדם את העבודה התאורטית בפסיכואנליזה. ב-1949 הציג לאקאן נייר עמדה חדש על שלב המראה

בפני הקונגרס השישה עשר של IPA בציריך. ב-1951 החל לאקאן להעביר סמינר שבועי בפריז, שבו הציג את "השיבה לפרויד", כדבריו, שהתמקדה בטבע הלשוני של הסימפטומים. ב-1953 הסמינר זכה להכרה ציבורית והוראתו של לאקאן המשיכה עוד במשך 27 שנים; הסמינר היה בעל השפעה רבה בחיי התרבות בפריז, כמו גם בתאוריות הפסיכואנליטיות וביישום הקליני שלהן. ב-1953, בעקבות חילוקי דעות בעניין ה"מפגש באורך-משתנה", עזבו לאקאן ורבים מתומכיו את אגודת הפסיכואנליטיקאים של פריז, והקימו קבוצה חדשה בשם "אגודה צרפתית לפסיכואנליזה" (SFP - Société Française de Psychanalyse). בעקבות זאת נשללה חברותם של חברי הקבוצה באגודה הפסיכואנליטית הבינלאומית. לאקאן היה מרוצה מהקבלה של רעיון "השיבה לפרויד" והדו"ח שלו "התפקוד ותחום הדיבור והשפה בפסיכואנליזה", ברומא, והחל בקריאה מחודשת בכתביו של פרויד, תוך הדגשת הקשר שלהם לתחומים כגון פילוסופיה בת זמנו, בלשנות, אתנולוגיה, ביולוגיה וטופולוגיה. מ-1953 עד 1964 פעל לאקאן בבית החולים סנט אן, שם המשיך להעביר את הסמינרים שלו והציג מקרים של מטופלים שהיו לו. במשך זמן זה הוא כתב

ז'אק לאקאן (בצרפתית: Jacques Lacan; 13 באפריל 1901 - 9 בספטמבר 1981) היה פסיכואנליטיקאי צרפתי. בניגוד לחוקרי פסיכולוגיית האגו האמריקאים של זמנו, לאקאן טען שהפרשנות המקובלת של התנועה הפסיכואנליטית כלפי הבנת האגו ככוח פעיל ודומיננטי בפרט, היא פרשנות מוטעית. לאקאן נודע בכך שהכריז על עצמו כמי ש"חזר אל פרויד". ההשפעה המרכזית על התפתחות מחשבתו של לאקאן הייתה על כן הפסיכואנליזה של זיגמונד פרויד שאת מחקריו ומאמריו קרא באדיקות ופירש לאורך כל משך עבודתו ההגותית.

לאקאן נולד בפריז, הבכור מבין שלושת ילדיהם של אמילי ואלפרד לאקאן. הוא למד רפואה, וב-1926 התמחה בפסיכיאטריה בבית החולים סנט אן בפריז, וב-1931 קיבל רישיון לעסוק בפסיכיאטריה משפטית. ב-1932 קיבל דוקטורט על עבודתו "פסיכוזה פרנואידית והקשר שלה לאישיות"; שנתיים לאחר מכן התקבל לאגודת הפסיכואנליטיקאים של פריז (SPP - Société Parisienne de Psychanalyse). ב-1936, הציג לאקאן את הדו"ח האנליטי הראשון שלו לפני הקונגרס של האגודה הפסיכואנליטית הבינלאומית במריאנבד, על "שלב המראה". לאקאן היה אינטלקטואל פעיל בתקופה שבין מלחמות העולם. הוא יצר קשרים עם אנדרה בריטון, ז'ורז' בטאיי, סלבדור

* מבוסס על ויקיפדיה, האינציקלופדיה החופשית. עורכי מערכת פסיכואקטואליה יצרו בטקסט האינטרנטי שינויים אחדים.
* להעמקה במושגי היסוד, מומלץ לעיין בספרו של דיין אוונס, "מילון מבואי לפסיכואנליזה לאקאניאנית", שראה אור בתרגום דבי אילון בהוצאת רסלינג, 2005.

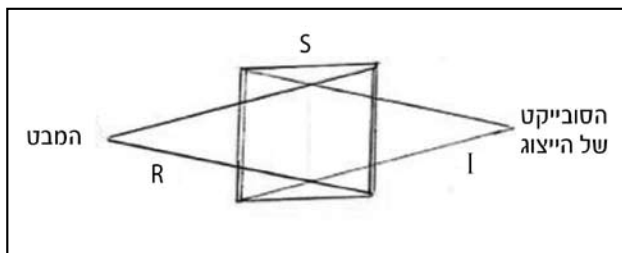
מושג ההעברה, וכן כדי להציע אלטרנטיבה למיתוס המפורסם של אריסטופנס המובא שם (בסמינר האחד עשר). חלק מבין ההוגים שהשפיעו על התפתחות מחשבתו של לאקאן הם אלו שהיו דומיננטיים באטמוספירה התרבותית שבה הוא פעל, כשחלקם היו מכרים וידידים אישיים שלו. לאקאן הושפע מהזרם הסוריאליסטי שהתרכז בפרזיז בשנות השלושים, ואף פרסם מאמרו על פרנויה לצד מאמר של סלבדור דאלי בנושא. ללאקאן היו יחסי ידידות עם כמה הוגים מרכזיים המוזכרים בסמינרים שלו - הסוציולוג קלוד לוי שטראוס, מאבות הסטרוקטורליזם, הבלשנים רומאן יאקובסון ואמיל בנבניסט, וכך גם עם הפילוסוף מוריס מרלו-פונטי.

מושגים מרכזיים

איווי

הסובייקט הנגוע בהֶסֶר זקוק לאחר לא רק לשם סיפוק צרכי הביולוגיים, אלא גם לצורך סיפוק תביעתו לאהבה ולהכרה. האיווי הוא המניע של הסובייקט. האחר לא יספק לעולם את התביעה כולה. ההֶסֶר מדרבן את הסובייקט למלא את האיווי בדרכים רבות ומגוונות, אך האיווי נותר פעור תמיד, ולא ניתן להכחידו. הוא כוח חיוני היוצר את מסלול התשוקה של כל סובייקט, והוא אחד ויחיד אף שיש לו פנים רבות. למשל, לפי לאקאן, "האיווי במהותו הוא איווי לאיווי של האחר". לכך יש כמה פירושים: הרצון להיות אובייקט התשוקה של האחר והרצון לקבל ממנו הכרה; הרצון לנכס את אובייקט האיווי של האחר; התשוקה כלפי האחר הראשוני.

מושג ה"אחר" שמקורו בשיר של המשורר הצרפתי בן המאה ה-19 ארתור רמבו, הנו מושג מרכזי בהגותו של לאקאן. כבר במאמרו המכונן על שלב המראה, ניסח לאקאן את התפתחות

הסובייקט כהליך דיאלקטי אל מול "אחרות" שמגלה התינוק בדמותו במראה.

כמו כן הפריד לאקאן בין האחר לבין האחר-גדול, כאשר האחר-גדול הוא אותו אחר של הסדר הסמלי שהסובייקט יכול להבין אותו רק באופן חלקי ורק מעצם אחרותו. האלוהות מבחינת לאקאן היא בעלת מבנה של אחר-גדול.

שלושת הסדרים

מושגי מפתח בהגותו של לאקאן הם שלושת הסדרים - הממשי, הדמיוני והסמלי. היחס בין סדרים אלו הוא של קדימה לוגית

מאמרים שרוכזו ב-1966 בספר "Écrits". בסמינר השביעי שלו, "האתיקה של הפסיכואנליזה" (1959-60), הגדיר לאקאן יסודות אתיים לפסיכואנליזה. בסמינרים שלו הוא הגן על כמה עקרונות: הרעיונות הפרוידיאניים שינו באופן קיצוני את הרעיונות בדבר הסובייקט, הידע והתשוקה.

החל משנת 1962, החל משא ומתן מורכב לקביעת מעמדה של האגודה הצרפתית לפסיכואנליזה בתוך האגודה הפסיכואנליטית הבינלאומית. הפרקטיקה של לאקאן (ביחד עם נושא ה"מפגש באורך-משתנה", שהיה השנוי במחלוקת) ועמדתו הביקורתית כלפי הפסיכואנליזה הקלאסית, הובילו את האגודה הבינלאומית להתנות ב-1963 את קבלתה של האגודה הצרפתית לארגון, בסילוקו של לאקאן מרשימת הפסיכואנליטיקאים שלהם. לאקאן עזב את SFP והקים בית ספר משלו, שנודע בשם "בית הספר הפרוידיאני של פריז" (École Freudienne de Paris). בתמיכתם של קלוד לוי שטראוס ולואי אלטוסר, התמנה לאקאן למרצה ב"בית הספר הפרקטי ללימודים גבוהים" (École Pratique des Hautes Etudes). בינואר 1964 פתח סמינר על "ארבעת מושגי היסוד של הפסיכואנליזה". הוא החל לקדם את גישתו הפסיכואנליטית לקהל של עמיתים שהצטרפו אליו מ-SFP. ב-1969 העביר לאקאן את הסמינרים הפומביים שלו לפקולטה למשפטים, שם הוא המשיך להעביר את רעיונותיו על תאוריה ופרקטיקה אנליטית, עד לסגירת בית הספר ב-1980.

בשנים האחרונות לחייו המשיך לאקאן בסמינרים הידועים שלו. בתקופה זו פיתח את המושגים של ההתענגות הנשית והדגיש את נושא ה-"Real" כנקודת סתירה בלתי אפשרית ב"סדר הסמלי". לעבודה מאוחרת זו הייתה השפעה רבה על המחשבה הפמיניסטית, כמו גם על הפוסט-מודרניזם.

בחיפושיו אחרי דרך מדעית לתאר את גילוייה של הפסיכואנליזה עשה לאקאן שימושים בבלשנות הסטרוקטורליסטית של פרדינן דה סוסיר ובמושגי הסימן, המסמן והמסומן. כמו כן לאקאן יצר כתיב אלגברי ששימש אותו כדי לבטא את היחסים בין הישויות השונות בתורתו כגון פנטזמה, איווי וסובייקט שסוע. לאקאן אף ניסה להשתמש בניסוחים טופולוגיים-מרחביים כדי לתאר את הדינמיקה של הסובייקט לצד הניסיונות של לאקאן להבנות ולהמשיג את התאוריה והפרקטיקה הפסיכואנליטית תוך שימוש בכלים המדעיים והמתודולוגיים של תקופתו. ניתן למצוא בהוראתו השפעות של פילוסופים ואנשי הגות רבים, ומגוון תחומים שמקיף כמעט את כל קשת התרבות המערבית.

בתור ההשפעות הפילוסופיות העיקריות על לאקאן ניתן למנות את אריסטו - בעיקר סביב הדיון על האתיקה של הפסיכואנליזה בסמינר השביעי של לאקאן, את היידגר - אותו נסע לאקאן לפגוש, ואת הגל - הפילוסוף שמוזכר פעמים רבות ב"כתבים" של לאקאן; בסמינר "ארבעת מושגי יסוד של הפסיכואנליזה" מתאר לאקאן את פיתוח מושג הסובייקט שלו כ"לאקאן נגד הגל". אל אפלטון פונה לאקאן כדי למצוא ב"משתה" שלו את ראשית התאוריה על ההעברה (בסמינר השמיני של לאקאן, על

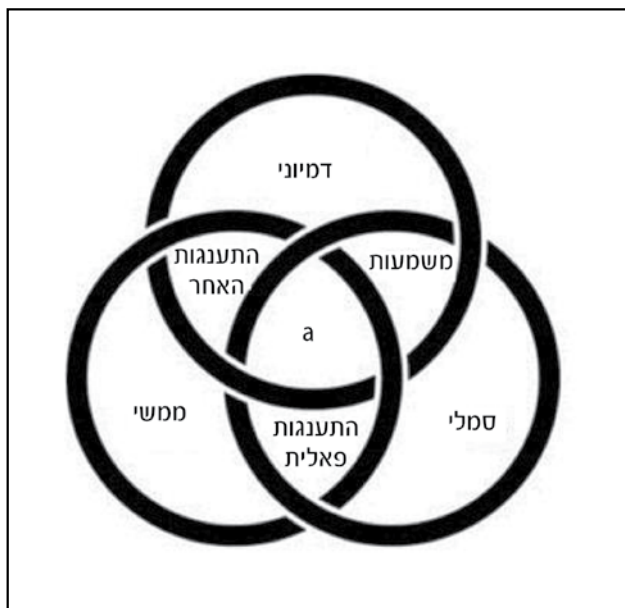
הפאלוס, שהוא הערך יש כמסמן, לא כאיבר. הדבר העיקרי שאליו מתייחס לאקאן הוא תשוקתה של האם שאותה חש הילד. תשוקת האם היא המכרעת, הילד מקדיש את עצמו לניסיונות חקירה - במה האם חושקת, מהם רצונותיה ותשוקותיה של אמו, וזאת על מנת שהוא יוכל למצב את עצמו כ"פאלוס" בשביל האמא - האובייקט המספק האולטימטיבי.

לאקאן כיום

השפעתו של לאקאן ניכרת בעיקר בשדות מחשבה כגון סוציולוגיה, ביקורת תרבות ואמנות ופילוסופיה. השפעה לאקניאנית גדולה אפשר למצוא, בין השאר, אצל הוגים כגון לואי אלתוסר, ג'וליה קריסטבה ואלן באדיו, והפילוסוף הסלובני סלבוי ז'יז'ק.

על אף שהזרם המרכזי של הפסיכואנליזה דחה את לאקאן, השפעותיו ניכרות יותר ויותר במסגרות הולכות ומתרחבות שמגדירות עצמן כפועלות באוריינטציה "לאקאנית" שהחלו לצוץ במקומות שונים בעולם ובעיקר באמריקה הלטינית, צרפת, ספרד, איטליה וישראל.

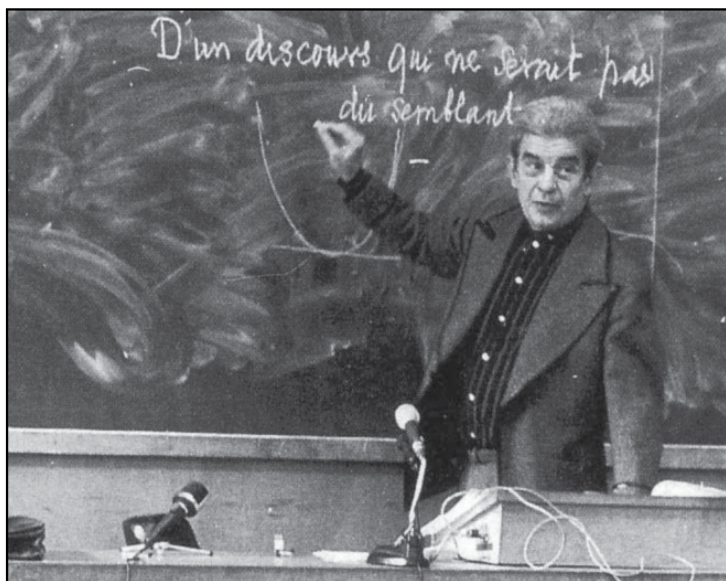
בישראל כיום קיימים כמה מרכזים פעילים ללימודי לאקאן-פרויד באוריינטציה קלינית. המרכזים קשורים לאסכולה הלאקאניאנית האירופאית ומקיימים אחת לכמה חודשים מפגשים וסמינרים עם מרצים ואורחים מחו"ל.

ולא של קדימה בזמן, הם כולם תוצר הבנייה של השפה ואינם משקפים שלבים בהתפתחות הנפשית. השפה היא זו היוצרת חסר בהווה השלמה, שכן מערך המושגים שלה קוטע את השלמות. "הדמיוני" הוא המשלב שבו דמותו של התינוק משוקפת על ידי האם הנותנת נוכחות לזהותו על ידי ההוראה "זה אתה". משלב זה, שבו נוצרת אשליית השלמות של "האני" או "העצמי", נוצר בתקופה של היעדר קואורדינציה פיזית. הוא יוצר תחושה מדומה של שלמות הניתנת להשגה, הוא מעומת תדירות עם תחושת הפרגמנטציה, וככזה מהווה מקור לתוקפנות ולקנאה. המשלב הסמלי הוא המשלב שבו מערך הקטגוריות של השפה מבנה את עולמו של הסובייקט. בהמשגת ה"סמלי" אצל לאקאן בולטת השפעתו של הבלשן דה סוסיר, כשמרכזיותה של השפה אצל לאקאן אינה רק תאורטית והיא מהווה את הבסיס של הקליניקה הלאקאניאנית.

סיכום

העיקרון המכונן כי התשוקה היא תמיד תשוקתו של האחר ניכר גם בדרך שבה לאקאן מנסח מחדש את התאוריה של פרויד על ההתפתחות החברתית של הילד. לאקאן מדבר באופן שונה מפרויד על מושג

הסובייקט והגוף המתענג

ארנסטו פיצ'וטקה*

הגופניות הפוקדות אותם. טקסים אלה סללו דרך למפגש המיני. תאוות הבשר האסורות הוותרו אפילו בפני מטפלים. קונפליקטים מוסריים שמקורם בעודף סיפוק אסור פקדו את הקליניקות. אם כן, הסיפוק הגופני ווסת על ידי הנורמה, גם אם הוויסות השאיר שארית, שאותה כינה פרויד הסימפטום הנוירוטי. ההדחקה המינית הובילה את פרויד לקיים רומן אמיץ ומתמשך עם החיפוש אחרי האמת המודחקת שבבסיסם של הסימפטומים. זו הסיבה שהפירוש של המודחק הפך לאמצעי האמצעים בפרקטיקה האנליטית.

הגוף התרבותי השתנה מאז. מסימני התקופה היא העובדה שהנורמות כאילו נטשו את הגוף, הפקירו אותו. בזמנים פוסט אידאולוגיים, שבהם הסמכות שוקעת והסיפוק הבוטה חושף את עצמו בכל מסך, סוגיית האמת החסומה והגלומה בגוף הולכת ומפנה דרך לסבל, שמקורו בסיפוק דחפי לא מרוסן. פירסינג וקעקוע, פעולות ממשיות וישירות על הגוף, תופסות את מקומם של החניכה האדיפאלית. האם הפסיכואנליזה תמשיך לדבוק באופן בלעדי בפירוש כאמצעי האחד וכמעט יחיד לגשת לגופני בתקופה שלנו? אחת הביקורות הרווחות על האנליזה היא שבאמצעות מילים בלבד אי אפשר לגשת לסבל הגופני הלא מילולי. ואכן, נשאלת השאלה: איך אפשר להסביר ששיטה טיפולית שלא משתמשת אלא בדיבור עשויה לשנות דבר מה מהסבל המעוגן ממשית בגוף?

פרט מתוך "האקסטזה של תרזה הקדושה"
ג'יאן לורצו ברניני 1652

אתייחס לכמה פיתוחים תאורטיים שפיתח ז'אק לאקאן כדי לנסות למצוא תשובות לשאלות אלו. אקדים ואומר ששאלה

לאקאן טען שלאנליטיקאי יש חובות כלפי התקופה שבה הוא חי. טענה זו עוברת כחוט השני לאורך כל עבודתו וקובעת שהקליניקה שלנו טובלת בתלאות התקופה והולכת ומשתנה ככל שתרחיק התקופה משתנה. השאלה היא איך לשמר את הגרעין של התגלית הפרוידיאנית - הלא מודע - ולהתאימו לזמנים משתנים? ברור שאם הפסיכואנליזה רוצה להמשיך להתקיים כפרקטיקה משפיעה עליה לותר על כל זכות לאקסטרטריטוריאליות. חדר האנליזה לא אמור לשמש מקלט שמשאיר מחוץ לִסְטִינֵג את חייו הממשיים של הפציינט, ובכלל זה גם חישות גופו. נושא הגוף אפוא מתאים במיוחד לאתגר את החשיבה האנליטית הקלאסית.

האם הפסיכואנליזה תמשיך לדבוק באופן בלעדי בפירוש כאמצעי האחד וכמעט יחיד לגשת לגופני בתקופה שלנו? [...] נשאלת השאלה: איך אפשר להסביר ששיטה טיפולית שלא משתמשת אלא בדיבור עשויה לשנות דבר מה מהסבל המעוגן ממשית בגוף?

הפוסט מודרניזם עד להדגשה יתרה שמקבלים הערכים הקשורים לדימוי הגוף. ערכים המפעילים תעשייה שלמה, שבה המדע הרפואי חובר לאינטרסים הכלכליים. זמן וכסף רב מושקעים כדי להתאים את הגוף לאידיאלים של האופנה ולהפוך אותו לסחורה נחשקת. נראה שהחלום של דקארט דוחף להתממש: הגוף הולך והופך למכונה נטולת סובייקטיביות. שיטות טיפול שונות קמו נגד תופעות אלו במטרה להחזיר את הנפשי ולקשור אותו מחדש לגופני.

מה יש לפסיכואנליזה לומר על כך? האם תחתור לכריתת ברית עם הנוירולוגיה בניסיון נואש להבטיח לעצמה לגיטימיות מדעית בזמנים פוזיטיביסטיים? או שמא תחבור לגישות הוליסטיות המנסות לחלץ את הגוף מההחפצה תוך דילוג על הלא מודע הפרוידיאני? באשר לגישות הוליסטיות אלה קובעת קולט סולר ש"הטכניקות הגופניות בכללותן מנסות להכפיף את הגוף למסמני אדון, מנסות להכניס את הגוף לסדר מסוים" (Soler, 1984).

זאת ועוד: פרויד פעל בתקופה ויקטוריאנית, אידאולוגית, שבה הסמכות וההדחקה שלטו וההזדהויות עם מודלים הייתה חזקה. זאת הייתה תקופה שבה טקסי חניכה סמליים ברורים ציידו את המתבגרים בכלים שאפשרו להם להתמודד עם התמורות

*ארנסטו פיצ'וטקה. פסיכולוג קליני. פסיכואנליטיקאי לאקאניאני. מדריך ומרצה בתוכניות לפסיכותרפיה, אוניברסיטאות חיפה ותל אביב.

הגופנית" (Lacan, 1949). התינוק מסתכל במראה ומזהה: אני שווה דימוי, הבבואה במראה. אין לו עדיין את הכישרון לאחוז בחפצים, עדיין לא יכול ללכת, והוא שרוי במצב של חוסר קואורדינציה מוטורית. האיברים שהוא מזיז אינם מזוהים על ידו כאיברים שלו. חלקי האורגניזם שלו מחוללים תחושות שאותן אינו יכול לזהות עם "אני". זאת עד הזיהוי הזה בין תחושות לבין הבבואה. הדימוי השלם הוא המטריצה של הנרקיסים. כי הוא שלם וכי הוא מלווה בהתייחסויות של הסביבה ל-*his majesty the baby* (פרויד, 1914). אך אין לבלבל בין סיפוק נרקסיסטי, הסגידה לגוף העצמי, לבין חישה גופנית. סוגדים לדימוי כי הוא מגוון עלינו מפני חישות פולשות. סוגדים לו כי בו בזמן שהגוף מפורק לאזורים, הוא, הדימוי הגופני, מושלם. אך הדימוי, כשלעצמו, וירטואלי וריק מתחושות, ריק מחיות ומליבדו. מה שאנו מדמיינים על גופינו איננו זהה לגוף החש. הגחות ישירות של חישה גופנית מתרחשות דווקא כאשר יש נקודה עיוורת בדימוי. בעיקר כשמשוהו לא הולך כמו שדימוינו בחלק גוף זה או אחר, הגחת החישה מלווה לא פעם במועקה. לעניות דעתי, הגוף שבו מדובר בהרבה טיפולים גופניים שמטפלים ישירות בגוף, הוא הגוף של הדימוי. הדיבור על הגוף איננו אלא ניסיון לתחום בדימוי דבר מה חישתי שחומק מהדימוי.

אין לבלבל בין סיפוק נרקסיסטי, הסגידה לגוף העצמי, לבין חישה גופנית. סוגדים לדימוי כי הוא מגוון עלינו מפני חישות פולשות. סוגדים לו כי בו בזמן שהגוף מפורק לאזורים, הוא, הדימוי הגופני, מושלם. אך הדימוי, כשלעצמו, וירטואלי וריק מתחושות, ריק מחיות ומליבדו

הגוף הסמלי

באמצע שנות ה-50 של המאה הקודמת לאקאן ייבא אל תוך הפסיכואנליזה את מושג הסובייקט, הסובייקט של הלא מודע. זו התקופה הסטרוקטורליסטית שלו, הנושקת לגישה אינטרסובייקטיבית.

מה גורלו של הגוף בתקופה זו של העבודה של לאקאן? הדגשת הסובייקט מצמצמת את הגופני לאלמנט סמלי. הגוף הופך לטקסט, ביטוי מטאפורי טקסטואלי של המודחק. זהו הגוף הקלאסי בפסיכואנליזה, הגוף של ההיסטוריה. הסמל מוכנס לתוך הגוף וכופה את הסדר שלו על החי. אך הסמל מייצג את הגוף החי על רקע היעדרותו, כלומר המילה הורגת את הדבר. והתוצאה הוא גוף סובייקטיבי, סמלי, ריק מחיות. הסובייקט ריק מליבדו.

בתקופה הסטרוקטורליסטית הזו העבודה של לאקאן קיבלה ביקורת נוסח: אצלכם הכול מילים והפציינט הולך לאיבוד כי הפכתם אותו לטקסט צרוף. מה עם הפרסונה שבפניכם? מה עם הרגשות? ביקורת זו מוצדקת, כי היא מדגישה את תעתוצי ההרמנויטיקה הצרופה: לצמצם את כל הגופני לייצוג, לסיפור ההיסטורי, לנרטיב.

עיקרית הנחתה את לאקאן: מה הקשר בין דיבור לבין סיפוק, מה הקשר בין השפה לבין הגוף? ידוע שהשפה שימשה ללאקאן כלי תאורטי שאיתו נכנס לפסיכואנליזה, באמצעותו ניגש לקריאה מחודשת ומחדשת של הטקסטים של פרויד. הדיבור של הניורטי באסוציאציה החופשית ובחלומות מייצר מובנים כפי שחוקי שפה מייצרים מובנים. אלה חוקי שפה שמאפשרים לנו לצחוק למשמע דו-משמעות. הלא מודע בעבודה האנליטית הוא מכונה ליצירת מובנים חדשים שאותם אנו מכנים לא מודעים. טענה מרכזית של לאקאן בתחילת עבודתו היא שהלא מודע הפרוידיאני נבנה כשפה.

הניסיון הקליני עם פסיכויטיים מאפשר להמשיג הבדלים חדים בין נורויטיים לבין פסיכויטיים, באשר לפעולת השפה והלא מודע; הבדלים אלו הם אלה שהובילו את לאקאן לעיסוק הולך וגובר בממשות הגוף. הפסיכויטי מראה את מה שהניורטי מכסה: יש גרעין גופני ממשי המכוון את הסובייקט, ויהיה זה נורויטי או פסיכויטי. גרעין ממשי שמתווה את דרכו.

הגוף שבו אנו עוסקים בפרקטיקה איננו האורגניזם. אנו נולדים עם אורגניזם. זה המשותף בינינו לבין בעלי חיים [...] הגוף הוא דבר מה שלא קיים מלכתחילה, אלא שהולך ונבנה במציאות הנפשית. אם וכאשר הוא נבנה. נתייחס בהמשך לגוף אצל סכיזופרנים המלמד שלא תמיד הגוף אכן נבנה

אנו לא נולדים עם גוף

הגוף שבו אנו עוסקים בפרקטיקה איננו האורגניזם. אנו נולדים עם אורגניזם. זה המשותף בינינו לבין בעלי חיים. אך הגוף הוא מציאות נוסח המציאות הנפשית שעליה דבר פרויד. כלומר הגוף הוא דבר מה שלא קיים מלכתחילה, אלא שהולך ונבנה במציאות הנפשית. אם וכאשר הוא נבנה. נתייחס בהמשך לגוף אצל סכיזופרנים המלמד שלא תמיד הגוף אכן נבנה.

במהלך עבודתו פיתח לאקאן שלושה מושגים שונים כדי לנסות להגדיר איך נבנה הגוף. בתחילת עבודתו דיבר על הגוף הדמיוני, אחר כך על הגוף הסמלי, ולבסוף הגוף הממשי, המתענג.

הגוף הדמיוני

הגוף הדמיוני הוא דימוי הגוף כפי שמצטייר במראה. ידועה התאוריה של לאקאן על מה שמכונה שלב המראה. משם לקח ויניקוט את ההתייחסות למבט של האם כמראה. זהו הגוף של הפנטזיות, של הדמיונות, הגוף של יחסי האובייקט. על מה מדובר בשלב המראה?

אומר לאקאן: "על מנת לעשות גוף יש צורך באורגניזם חי פלוס דימוי, כלומר לקשור בין אחדות הדימוי לבין תחושת השלמות

ויש התענגויות אוטו ארוטיות. הליבידו פונה לאחר, חיוניות שמייצרת קשר, קשורה לאובייקט, כלומר מייצרת יחס. מיניות קשורה להעברה לאחר. אך יש אצל פרויד גם את הדחף האוטו ארוטי, דחף בפעולה, בפה שמנשק את עצמו, כאשר לפעמים הנשיקה לא עוצרת וחוזרת ככורח, כך שהיא הופכת לנשיכה עד זוב דם. אחראית לכך ההטבעה הראשונית שלא יודעת שובע. "אנו לא יודעים מה זה להיות בחיים, אלא כהתענגות גופנית. אי אפשר לחשוב על ההתענגות ללא קשר עם גוף חי" (לאקאן, 1972-1973). כיצד אפוא נקשר הקשר ההדוק בין שפה והתענגות גופנית?

כתוב בגוף

כבר ממכתביו הראשונים שלו לפליס, פרויד טען שתחילת הבנייה של המערכת הנפשית נשענת על schriften (Freud, 1896) רישומים כתובים, רישומים ראשוניים שהם קיבעון, רישום הדחף בגוף. ההתענגות כתובה בגוף.

לא הכול בהתענגות הוא מיני. יש התענגויות ליבידינאליות ויש התענגויות אוטו ארוטיות. הליבידו פונה לאחר, חיוניות שמייצרת קשר, קשורה לאובייקט, כלומר מייצרת יחס. מיניות קשורה להעברה לאחר

בסרט היפני "כתוב בעור" (The Pillow book, ושמו המקורי "כתוב בגוף"), מסופר על אב שמדבר אל ביתו ובו זמנית כותב את

הדגשת הסובייקט מצמצמת את הגופני לאלמנט סמלי. הגוף הופך לטקסט, ביטוי מטאפורי טקסטואלי של המודחק [...] הסמל מוכנס לתוך הגוף וכופה את הסדר שלו על החי. אך הסמל מייצג את הגוף החי על רקע היעדרותו, כלומר המילה הורגת את הדבר

הגוף המתענה

התענגות זהו מושג מרכזי בעבודה של לאקאן. מושג ההתענגות מחולל שינוי רדיקלי בהמשגה של לאקאן על מהו סימפטום, כך שבשנים האחרונות בעבודתו הוא מנפיק הגדרה חדשה של סימפטום: סימפטום בבסיסו איננו מסר, כי אם הוא "אירוע גופני של התענגות" (Lacan, 1975). התענגות היא סיפוק הדחף. לאקאן דבק בטרמינולוגיה הפרוידיאנית, דחף, הוא אומר, לא יצר. אין זכר אצל לאקאן, כמו שאין אצל פרויד, לצמצום הגופני דחפי ליצרי הביולוגי. הפסיכואנליזה חוצה את הדואליות גוף נפש. מושג הדחף מאפשר להיחלץ מדואליות זו.

בתחילת שנות ה-60 לאקאן הולך ומתערור מהחלום ההרמנויטי, בדיוק כמו פרויד, כאשר נתקל עם גבולות הפירוש ב"מעבר לעיקרון ההנאה" (פרויד, 1920). לנוכח כורח החזרה שמהווה גבול לפירוש אצל פוסט טראומאטיים. אין לבלבל בין רגשות הפרסונה, בין אמיתות הסובייקט לבין החישה ההתענגותית של הגוף. אפשר לומר שהתענגות היא אפקט, האפקט של הגוף. לא הכול רגש, לא הכול משאלות לא מודעות אצל האדם, כי יש גם התענגות גופנית.

וכך, כבר בסוף שנות ה-60 של המאה הקודמת התריע לאקאן על הדה-קסואליזציה שעברה על פסיכולוגיית האני. החקירה של המיניות הנשית אפשרה לו לחזור ולהבדיל בין התענגות מינית והתענגות לא מינית. לא הכול מיני בהתענגות הנשית. יש דבר מה בהתענגות הנשית שאי אפשר להעביר לשדה של המסמן. לכן מחפשים ומשיכו לחפש את נקודת ה-G.

אין לבלבל בין רגשות הפרסונה, בין אמיתות הסובייקט לבין החישה ההתענגותית של הגוף. אפשר לומר שהתענגות היא אפקט, האפקט של הגוף. לא הכול רגש, לא הכול משאלות לא מודעות אצל האדם, כי יש גם התענגות גופנית

זוהי דואליות חשובה: מיניות איננה שווה התענגות. גם בזה לאקאן פרוידיאני. לא הכול בהתענגות הוא מיני. יש התענגויות ליבידינאליות

אפשר לקרוא את ג'ויס, אפשר לפענחו כמו כתב חרטומים. מהרגע שהתו נכתב בגוף, הטבעיות החייתית של האורגניזם הלכה לאיבוד לעולם. איבדנו את הטבע. מהרגע שתו כתוב בגופך הוא דוחף אותך לחזור אליו, היצר עוות, עבר האנשה.

השוני הגדול בין פרויד לבין לאקאן טמון בתפקיד שמייחסים לאדיפוס. פרויד ייחס את אובדן ההתענגות המוחלטת לאב, לאיום הסירוס. לאקאן טוען, שאדיפוס הוא המיתוס הניוירטי של פרויד [...] לאקאן טוען שלא האב הוא הסוכן של הסירוס, אלא השפה שנכנסת לגוף

השוני הגדול בין פרויד לבין לאקאן טמון בתפקיד שמייחסים לאדיפוס. פרויד ייחס את אובדן ההתענגות המוחלטת לאב, לאיום הסירוס. לאקאן טוען, שאדיפוס הוא המיתוס הניוירטי של פרויד (Lacan, 1969-1970). הפעולה הדתית של כל נירוטי הנה לייחס לאב תפקיד של סוכן, מחולל את האירוע הראשוני, שביסודו הוא ללא פשר וללא סוכן-פרסונה. הניוירטי משלם על הגנה זו מחיר של אימפוטנציה ואשמה. לאקאן טוען שלא האב הוא הסוכן של הסירוס, אלא השפה שנכנסת לגוף. הכתיבה הצורבת את הגוף. בני אדם חולים בשפה, השפה היא טפיל בגופינו, הסיפוק הגופני שלנו חולה כי הוא אנושי-שפתי. ההטבעה הראשונית הזו, או כמו שמילר מכנה אותה "קורפוריזציה של השפה" (מילר, 2000), משותפת לכל אדם ככזה, ללא הבדל באבחנה. ללא הבדל מיני.

מילותיו בגופה, מצייר אידיאוגרמות בגופה. אידיאוגרמה רושמת בגוף את הקשר בין דימוי לבין התו המכונן את הגוף הארוטי. מילים צורבות. עקבות אלו הופכות לגורל שיקבע את פיתולי חיי האהבה אצל הצעירה הזאת. כך אומרת הבת, Nagiko, גיבורת הסרט: "אני בטוחה שיש שני דברים בחיים שהם תלויים זה בזה: תענוגות הבשר ותענוגות הכתיבה". המכחול הוא דרך חיים, התו המסמן את התנאים הארוטיים. כמו שגיבורת הסרט אומרת: "המכחול הנו כלי מחולל סיפוק".

גישתו של לאקאן להתענגות הגופנית עוזרת גם לחצות את ההפרדה המתעתעת בין מילולי לבין טרום מילולי. לאקאן מלמד ש"טרום מילולי" אינו שווה ערך ל"טרום שפתי". יש שפה שמדברת ויש שפה שעושה רעשים. יש שפה של מילים ויש שפה של סימנים. אין זה סיפור, נרטיב, מה שמוטבע במה שפרויד מכנה התנסות ראשונית של סיפוק. זהו סימן שפתי ללא משמעות, ללא פשר, שמציין ורושם את האימפקט של סימן על הגוף, הקשור לסיפוק אשר נחוזה ורושם אותו במערכת הנפשית. מאותו רגע שהסימן הוטבע הוא דוחף לחזור כי הוא הכרחי על מנת ש"זה יעשה לנו את זה".

כדי ללמוד את הקשר בין התענגות לבין כתיבה פונה לאקאן לכתיבתו של ג'יימס ג'ויס, אשר אפשר להבחין בסגנון שלו כיצד הוא "מרסק" את המובן והסדר וההיגיון של בניית המשפטים. אי

מקורות

1. לאקאן, ז' (1972-1973). עוד - הסמינר ה-20. רסלינג, 2005.
2. מילר, ז'א (2000). הביולוגיה הלאקאניאנית ואירועי הגוף. פולמוס.
3. פרויד, ז' (1914). "הצגת הנרקסיזם" (1914), בתוך: הצגת הנרקסיזם ומאמרים נוספים על פסיכוזה. רסלינג, 2007.
4. פרויד, ז' (1920). "מעבר לעיקרון העונג" (1920) בתוך: מעבר לעיקרון העונג ומסות אחרות. דביר, 1968.
5. Freud, S. (6th December 1896). Letter 52 to Wilhelm Fliess.
6. Lacan, J. (1949). "The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience". in *Écrits*. A selection. Norton.
7. Lacan, J. (1969-1970). The Seminar of Jacques Lacan Book XVII: "The Other Side of Psychoanalysis". Duke University Press.
8. Lacan, J. (16th of June 1975). "Joyce the Symptom". Conference given in the Sorbonne.
9. Soler, C. (1984). "The Body in the Teaching of Jacques Lacan"? Online translation from French, paper published in Quarto may.

מסתיימת האנליזה האין-סופית של זיכרונות ופירושים? ישנו, אם כך, פרדוקס. מצד אחד, הטיפול עוסק בהיסטוריה ומבצע היסטוריוזציה, על פי הביטוי של לאקאן, הממזג בין ההיסטוריה להיסטוריה. האנליטיקאי חוקר את הנרטיב ההיסטורי ביחד עם האנליזנט שלו כדי לגלות בסיפור של הסובייקט את החוויות הטראומטיות שהאנליזנט זוכר, את האמת. מצד שני, איך נדע להבדיל בין אמת ושקר כשמדובר במילים בלבד? לא העובדות הן החשובות, אלא נוסחת האמת שמופיעה בפירושים שניתנו לעובדות, פירושים שיצרו את הרומן המיתי של הסובייקט. אמת שקרית היא פיקציה, היסטוריה.

אין אשמים בהיסטוריה, ישנו העיבוד הנרטיבי שנעשה על ידי הסובייקט, עיבוד של החומר, של האלמנטים הממשיים שהם משקפים של התנסויות. ההיסטוריה היא ניסוח שמנסה לתת משמעות לחיים שאין להם משמעות, או שיש להם המשמעות שהסובייקט נותן להם. יתרה מזאת, הפירוש של הסובייקט איננו הכרחי; הוא יכול היה להיות אחר.

הסובייקט סובל מהאפקטים שלו, ממצבי הרוח ומן הסימפטומים שלו. האם החיים הם האפקט של ההיסטוריה או להיפך, ההיסטוריה היא אפקט של הסימנים שנחרטו בלא מודע - אפקט שכולל סבל וגם התענגות מסתורית?

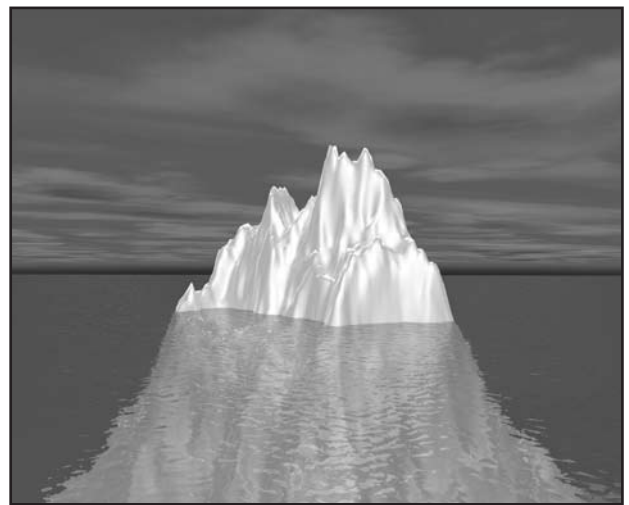
ההיסטוריה היא ניסוח שמנסה לתת משמעות לחיים שאין להם משמעות, או שיש להם המשמעות שהסובייקט נותן להם. יתרה מזאת, הפירוש של הסובייקט איננו הכרחי; הוא יכול היה להיות אחר

אם הלא מודע הוא ממשי, אזי מטרת האנליזה היא לפענח את האלמנטים שהם בבחינת חומר - גרעין של כל הפיתוחים של ההיסטוריה הסובייקטיבית, של הכמיהה ושל הגעגוע, של הזיכרונות ושל החזרתיות. הפיכת הלא מודע למודע לא תתקיים לשם העלאת זיכרונות, אלא כדי לזהות את מה שנרשם בסובייקט ואת מה שנשבע בגופו: סימן-אות שדוחף כמו דחף אבל דחף סינגולרי. הסימן הוא טעון, דוחף ל"עוד", לעוד ציפיה - אשליה למפגש מוצלח עם הבלתי אפשרי. חוק האיווי הלא מודע לא מוותר ולא נעלם, מפתה תמיד, שוב ושוב, לאינסוף מעגלי קסמים סביב ה"אות" הטראומטית הראשונה. במילים אחרות, באנליזה שומעים את המעשה, אבל לא כדי להיזכר במה שקרה, אלא כדי לרוקן את ההתענגות שבחזרתיות ולעבור למעשה. ההקשבה מדויקת מאוד והאמירה שואפת לחיתוך, לאקט אנליטי שחותך בין מסמן ועודף התענגות. שומעים מעשה בשביל לעשות מעשה.

במבוא למהדורה האנגלית של ארבעת מושגי היסוד של הפסיכואנליזה משנת 1976 כתב לאקאן שהלא מודע איננו מה שמדמיינים, אלא הוא לא מודע ממשי (Lacan, 1976). תפיסת הלא מודע כממשי ואמירתו של לאקאן (1972) במאמר "L'etourdit" כי האמת שואפת לממשי, משפיעות על הקליניקה ועל הכוונת הריפוי החל בפגישה הראשונה עם המטופל וכלה בסיום הטיפול.

האנליטיקאי חוקר את הנרטיב ההיסטורי ביחד עם האנליזנט שלו כדי לגלות בסיפור של הסובייקט את החוויות הטראומטיות שהאנליזנט זוכר [...] לא העובדות הן החשובות, אלא נוסחת האמת שמופיעה בפירושים שניתנו לעובדות, פירושים שיצרו את הרומן המיתי של הסובייקט

חרוט בזיכרוני הדימוי של פרויד על הלא מודע המדומה לבצל שיש לקלף את שכבותיו כדי להגיע לזיכרון המודחק ולאמת. אז התעוררה אצלי תשוקה לגלות את הגרעין של הלא מודע שלי ולגעת בו, לחשוף את המודחק ולחקור את מעמקי הנפש בתקווה להשתחרר מהמועקה. "מה זה מזכיר לך?" הייתה השאלה אשר הזמינה את חקירת העבר ואת הלא מודע לעומקו. הזיכרונות שמחו להופיע ברצף, ואינסוף דפים התמלאו בהנאה רבה בסיפורי האישי. אולם כמו שטען לאקאן, זה "לא חדל מלא להיכתב". הייתה זו גלישה אין-סופית שלוותה באינספור פירושים, הנחות, הסברים והבנות. מת

*אנה גלמן היא פסיכולוגית קלינית מומחית, פסיכואנליטיקאית. ממיסדי "פורום לאקאן תל אביב". מנהלת מרכז אקנה.

כבר מראשית הדוקטרינה שלו, בסמינר I, טען לאקאן (1987) שהדחקה שווה לחזרה של המודחק. ב"פונקציה ושדה של המילה והשפה בפסיכואנליזה" התייחס לאקאן לאמנזיה שמתוך הדחקה כאל אחת מהדרכים הבטוחות ביותר לשמירת חיותו של הזיכרון. מה שמודחק שב וחוזר בצורות שונות שמנכיחות את ה"אות". לאקאן מוסיף שאין הדחקה מוצלחת ושרק השכחה היא מוצלחת.

בשל החיבור לטבור של הממשי, חלום יכול לשנות את מצב רוחו של החולם באופן קיצוני, אבל תיאור החלום, שנעזר בניסוח מילולי או חזותי, מאבד את הממשי. תיאור החלום מדבר אמת, אבל אמת שקרית, לא ממשיית

אם כן, איך הטיפול יכול לעזור לשכוח? העדות לא משחררת, גם לא הווידיאו שאולי מקל מעט. זה לא חדל מלא להיכתב, וישנה תוספת ההתענגות שבדיבור ושבפוטופוט. לאקאן השתמש בדוגמה של הסיפור "המכתב הגנוב" של פו כדי להשוות את העבודה של הבלש דופין (Dupin) לעבודתו של האנליטיקאי. התוכן החשוב שאותו מחפשים נמצא על השולחן, בשיח, לא בסתר ולא מתחת, ומי שמחזיק במכתב - אות יכול להשפיע על התרה אחרת של הדרמה. המסמן הוא האדון והסובייקט הוא העבד, אבל אם העבד ידע על הסימן-אות שרשום לו, שלובש אותו, הוא יוכל לבצע אקט של שחרור מגורלו.

בשפה העברית שלוש אותיות השורש מאפשרות יצירת קומבינציות של מילים בעלות משמעות. בדומה לכך, ההיסטוריה של הסובייקט היא אחת מן הקומבינציות האפשריות: תמיד אפשר היה ליצור מן האותיות משהו אחר. זאת ההזדמנות שמאפשרת האנליזה; לאחר זיהוי האותיות שבממשי, יש סיכוי ליצירת קומבינציות מיטיבות ומספקות יותר.

כבר בפשר החלומות דיבר פרויד על טבור החלום. זיכרון החלום הוא כבר עיבוד שנעשה לחלום בדיעבד, והעיבוד גורם לאיבוד החלום. החלום נוגע באמת של הנפש, הוא מחובר לממשי, ללא דיבור. בשל החיבור לטבור של הממשי, חלום יכול לשנות את מצב

רוחו של החולם באופן קיצוני, אבל תיאור החלום, שנעזר בניסוח מילולי או חזותי, מאבד את הממשי. תיאור החלום מדבר אמת, אבל אמת שקרית, לא ממשיית.

המדע מנסה להשפיע על הממשי באמצעיו הכימיים והחודרניים. איך יכולה הפסיכואנליזה להשפיע על כתיבה מחודשת בממשי כשהמכשיר שלה הוא המילה? בספרה הלא מודע מומצא מחדש, שעתיד לראות אור בעברית בהוצאת רסלינג בשנה הקרובה, קולט סולר כותבת על הצלקות הממשיות של הסובייקט שאינן ניתנות לצמצום בסדר הלשוני. הצלקות האלו הן נקודות בדיה-קביעה, נקודות של פיקסציה, פיקציה ופיקסציה. סולר מכנה נקודות אלה ה"דיברות של ההתענגות".

האומר של האנליטיקאי, ששואף לגעת בממשי, הוא אומר של משורר, מפתיע ונוג. הוא גם אומר של קומיקאי גאון, שמצליח להראות לנו את הצד ההופכי של המציאות בהומור שמפתיע ונעלם כהרף עין; אומר מזעזע המפר את הנוחיות של דיבור שמתרווח בזמן הפגישה. האנליזה מכוונת לפירוק של האמת השקרית הפנטזמתית, לפירוק האמונות הקובעות את העתיד לפי העבר, כדי להסב גורל לייצוד.

בממשי של הסירוס של הבלתי אפשרי, הסובייקט מגלה ש"הוא זה" או ש"הוא לא זה". לאחר נישול הסובייקטיביות, כשנופלות ההזדהויות, האידיאלים וה"דיברות של ההתענגות", ישנה הזדמנות למפגש חדש פתוח לקונטינגנטיות

פרויד טען שהפסיכואנליזה האישית היא אינסופית בגלל סלע הסירוס. לאקאן טען, לעומת זאת, שדווקא שם, בממשי של הסירוס של הבלתי אפשרי, הסובייקט מגלה ש"הוא זה" או ש"הוא לא זה". לאחר נישול הסובייקטיביות, כשנופלות ההזדהויות, האידיאלים וה"דיברות של ההתענגות", ישנה הזדמנות למפגש חדש פתוח לקונטינגנטיות.

בסוף האנליזה הסובייקט מתחבר לתשוקתו המחודשת דרך "הזהות של השם", השם הפרטי, הסודי, הייחודי, שלאקאן קרא לו "ההבדל המוחלט". הסובייקט בסוף האנליזה חי את הייחודי לו טוב יותר, והוא מסופק יותר ולא מנוכר למסמנים הראשוניים שלו. הסובייקט משיים את גורלו ומנכס אותו. דבר חדש נכתב אחרי המפגש עם הבלתי אפשרי, הבלתי אפשרי של היחס שנכשל שוב ושוב; דבר חדש ממלא את מקומו של הממשי שמתעקש להיכשל. להיות - זוהי האתיקה של הטיפול הפסיכואנליטי, להיות משמעו לממש את התשוקה כזהות של נפרדות. הסובייקט לא יודע בדיוק מה הוא רוצה, אבל תשוקתו מתועלת, ממוקדת ומסופקת עם התממשותה.

מקורות

1. פרויד, ז' (1966). פשר החלומות. תרגום: מ' ברכיהו. תל-אביב: יבנה.
2. Lacan, J. (1953). "The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis". *Écrits: The First Complete Edition in English*. Trans. B. Fink, H. Fink & R. Grigg. NY: W. W. Norton, 2002, 197-268.
3. Lacan, J. (1955). "Seminar on 'The Purloined Letter'". *Écrits: The First Complete Edition in English*. Trans. B. Fink, H. Fink & R. Grigg. NY: W. W. Norton, 2002, 6-48.
4. Lacan, J. (1972). "L'étourdit". *Autres Écrits*. Paris: Seuil, 2001, 449-495.
5. Lacan, J. (1987). *The Seminar. Book I. Freud's Papers on Technique, 1953-4*. Trans. J. Forrester. MA: Cambridge UP.
6. Lacan, J. (1976). "Preface to the English-Language Edition". *The Seminar. Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. Trans. A. Sheridan. NY: W. W. Norton, vii-ix.
7. Soler, C. (2009). *L'Inconscient Réinventé*. PUF.

פסיכותרפיה בשיקום: תיאוריה ומעשה

הכנס השנתי של החטיבה השיקומית
בהסתדרות הפסיכולוגים בישראל
ימים רביעי-חמישי 10-11 בדצמבר 2014
ניר עציון

להרשמה <https://reh2014.herokuapp.com>

או באתר הסתדרות הפסיכולוגים

חסד ללא חמלה: אחרותה של החירות הכפויה

אילנה רבין*

« La femme semble attendre, comme femme, plus de substance de sa mère que de son père »

Jacques Lacan, Autre Écrites, p. 465

"האישה נראה שהיא מצפה, כאישה, ליותר חומר-נפש מאמא שלה מאשר מאבא שלה", אומר לאקאן (2001) במאמר L'Étourdit כטענה שיש לחקור וללמוד יחד עם הקביעה שלו שהיחס לאם אצל הרבה נשים תחום בתמציתיות במילה *ravage* (חורבן). כאילו שבציפייה, ואולי גם בהסכמה לקבל משהו מחומר-נפש זה של האם, גלומה תקווה להמצאה ייחודית לנוכח ה-*ravage* שתאפשר יצירת מסלול אל מעבר להרס ולחורבן. ה-*substance*, מזווית הנפש האריסטוטלית שבה עסוק לאקאן בסמינר 20, היא זו הנתונה בתרכובת נאולוגיסטית עם האהבה. בכותרת הפרק השביעי של סמינר 20, *une lettre d'amour* יש גם אהבה *amour* וגם נפש *âme* - "מכתב האהבתנפש" בתרגום לעברית. (לאקאן, 2005, עמ' 97). מדוע לאקאן עסוק בנפש האריסטוטלית? קודם כול מפני שיש בה מהאיתקה. הוא מדגיש את ממד האומץ הכרוך בה - "הנפש היא מה שמאפשר להווייה המדברת לשאת את כל הבלתי נסבל בעולמה" (לאקאן, 2005, עמ' 104). והאהבה? "לדבר על אהבה - למעשה אין עושים אלא זאת בשיח האנליטי" (לאקאן, 2005, עמ' 103)

ובלתי אפשרי עד כדי כך שאת שם האם אי אפשר להגות אלא בעגה קדומה, "מיניה מאי" (מוריסון, עמ' 7). טראומת ניתוק, טראומה הכוללת שרטוט של זה שנשאר תפוס בגוף האם, זה שהועדף על פניה, מחוללת *Ravage*! חורבן! חרב מהפכת בהמתנה! חורצת וקובעת גורלות, ללא גבול וללא מעצור!

המזור נמצא באות ובמילה הכתובה. סיפור-עדות כתובה של הבת המעלה את הניתוק הראשוני לאקט של חסד, לא חסד אוניברסלי, אלא חסד אחד, *a mercy*. גאולת הסובייקט ובאופן מפתיע אמירה אוניברסלית המוגשת במהופך על החופש של כל סובייקט וסובייקט מעבר לכל קונטקסט חברתי ותרבותי. עדות המתעדת את כסות המילים היוצרת את המרחבים הטופולוגיים שבהם נע הסובייקט בחופש שנולד עם דיבורו וסיפורו, כשהעבדות היחידה, אוניברסלית בדרכה, מופיעה מקרה מקרה וכפיית החזרה הייחודית לו. נוסחת שוויון אוניברסלית למול הלא מודע הפרוידיאני. הקסם, שאינו מקסם שווא, במקרה הזה, המקרה של פלורנס, הוא בכך שהחזרה, ה-*repetition compulsion*, היא באופן מפתיע אופן של חסד המופיע כסוג של מעצור בפני ההידחפות "מרצון חופשי" לעבדות ולשיעבוד שהופיעו כפיתוי אדיר עוצמה במסווה של התאהבות חסרת גבולות, אשליית חופש של התמוססות בתחליף אוקייאני אמהי. זהו שיר הלל לפואטיקה של הסובייקט, המצליחה להעיד ולרקום אתיקה בקפיצות פואטיות על ועם הקרעים של נסיבות חייה וגורלה. ויותר מכך, קצה חוט לחירות ואקט מסירה מאם לבת והתנאים המאפשרים לבת לקבל משהו מנפש האם: לשמוע ולהעצים את בת קול האם להסכמה ולחירות אישית.

סיפור המעשה

סיפור המעשה הוא תמיד חלקי אצל טוני מוריסון, המציבה מבנים ייחודיים לצקת בהם את אשר לא ניתן לאמירה, אך נמצא נוכח כצעקה המכתיבה אות-אות את ההתרחשות. בסיפור *Beloved* זוהי אם הגואלת את פרי בטנה בדרך נוראה מגורל של עבדות, כשהזוועה נחשפת בתנועה מעגלית של מערבולת

כשנשאלה טוני מוריסון לגבי בחירת הזמנים בספרה *a mercy* (2010), סביבות 1680 באמריקה, אמרה שרצתה שהעלילה תתרחש בתקופה שבה טרם נוצר הצימוד בין עבדות לגזענות, תקופה שבה העבדות היא חלק מלבה רותחת של כיבוש מרחבים הנתון בניזילות חברתית ותרבותית שרק לאחר רגיעה מסוימת הפכה לגזענות מחושבת, פרי של חקיקה מודעת ומכוונת למיסוד העבדות וכינונה במבנה החברתי.

בהרצאתה בשיקגו באוקטובר 2010, היה מעניין להיווכח שלמול נושא העבדות, שהנו בעל גוון אוניברסלי, בחרה הסופרת להדגיש ולהקריא מספרה את שני הפרקים האחרונים העוסקים בפרטיקולריות היחסים בין בת לאם.

טראומת ניתוק, טראומה הכוללת שרטוט של זה שנשאר תפוס בגוף האם, זה שהועדף על פניה, מחוללת *Ravage*! חורבן! חרב מהפכת בהמתנה! חורצת וקובעת גורלות, ללא גבול וללא מעצור!

סיפור של קרע וניתוק שבו מגולמת העבדות בה"א הידיעה. אם שמסרה את בתה בת השמונה מעבדות לעבדות, לאדון מיטיב יותר מזה שבחזקתה היא עצמה מצויה. חזקה ללא כל הגנה, שאחד מבטיייה הוא ריבוי הריונות לאבות לא ידועים. שם נולדו הבת, פלורנס, ותינוק נוסף, שנותר עם האם. בת, שמראה שלא נמצאו מילים לומר אותו צרוב בבשרה, מראה שתמיד חוזר על עצמו והכולל מרחק הנפרש בינה העוזבת לבין הנשארם, האם והתינוק התפוס בה, שפשר האקט המנתק של אמה נותר עלום, פוצע

*ד"ר אילנה רבין היא פסיכולוגית קלינית מומחית, עובדת כפסיכואנליטיקאית באוריינטציה לאקאניאנית. חברה בקבוצה הישראלית ג'יאפ ובאסכולה הלאקאניאנית החדשה NLS. דואר אלקטרוני: ilanarabin@gmail.com

הסחפת את סיפור המעשה למקום שלא נמצאות המילים לאמרו. מוקד עלום, בולען, של חופש נורא, שאהבת אם ללא גבול מייצרת, המרעיד את הסיפים של מה שנקרא תרבות.

האם מגלה תגלית: אין הגנה כמצב קיומי חברתי אך ישנו הבדל: לא כל האדונים זהים. עם זיהוי ההבדל בא במיידיות גם האקט

בסיפור a mercy נמצאו לאם אמצעים אחרים לעשות עם הזוועה. זו אם המצויה בתוך הסדר החברתי, אמנם סדר מינימלי ונדיל שבמסגרתו "There is no protection", אך בכל זאת האישה הזאת נמצאת במבנה חברתי המסדיר יחסי שייכות, יחסי חליפין ואופני פעולה בתוך החוק כמובחנים מאלה שמחוצה לו. באקט שבנסיבות חייה אפשר לכנותו אקט של חירות, היא מצליחה לתת שם לאחרות שנקרית על דרכה. האם מגלה תגלית: אין הגנה כמצב קיומי חברתי אך ישנו הבדל: לא כל האדונים זהים. עם זיהוי ההבדל בא במיידיות גם האקט. פנייה אישית לזה שבמבטו ניבטה האחרות הזאת, המבורכת, תחינה לאדון אחר, זה שהזדמן למרחבי אחוזתו של הגביר שהוא אדונה, שייקח את בתה אליו, שייקח אותה מגורל ידוע מראש של דריסה והולדה של עוד עבדים. הימור, אקט חורף גורל של אמונה ואומץ, שייקח לבת זמן רב לפענח.

הכרונולוגיה המכתובה את הסיפור היא כרונולוגיה של ניתוקים. בשונה מהמעגלים הקונצנטריים של Beloved השלוחים כחף אל הבלתי ניתן להגיה, פה שם המשחק הוא הקרע - פסיפס של ניתוקים, נקודות מבט ולולאות זמן המחוררות את הכרונולוגיה של ההתרחשות בלוגיקה אחרת, שאחרותה הופכת לנס של חירות אישית.

הסיפור מתחיל בסוף. הפרק הראשון הוא סיפורה של פלורנס. סיפור הנמסר ככתובה. אפשר כמעט לשמוע את האופן שבו היא חורטת את עדותה. מה שהיה חרות בבשרה נרשם-נחרט לילה-לילה על קירותיו של בית, ביתו הנטוש של האדון שבו בחרה לשכן את קורותיה. כאבה וזעקת העוול שלה הופכים לסיפור רב עוצמה

המרפד את הקירות וניבט אליה כעדות לכל מה שלא ידעה שהיא יודעת ומרגישה.

הפרק השני הוא סיפורו של האדון, ג'ייקוב וארק. הוא זה שמספר את סיפור החוב והחליפין שבמסגרתם פלורנס נמסרה לו. הוא בז באופן עמוק לגביר החייב לו כסף, שכך בקלות במקום לשלם, מציג לו בתמורה עבדים מאחוזתו. הוא בז גם לאופן שבו במרחבי השממה הלא מיושבת והפרועה מרפד הגביר את קיומו בתפאורת המותרות וסמלי הכוח של מקומות זמנים אחרים. למרות זאת, ישנה עקבה, שארית מפתיעה למפגש. בשבריריות של מבט אחד צורב, ישנה היקסמות מבית המידות של הגביר ומשפחתו הענפה. בעיקר הצאצאים, הילדים שימשיכו את שמו. כשחוזר האדון עם פלורנס לנחלתו, ומביאה כמתת פיצוי לאשתו על אובדן ילדתם, אחרונה ברצף אובדנים שהותירו אותם ללא שארים, הוא מתחיל לבנות בית מידות אדיר שאיש לא צריך. אירוניה של גורל מתעתע שיצר מרחב עתיר protection שלא נמצא מי שיחסה בו. מקסם שווא ערירי, אנדרטה לאיוו לא מנוצח בשארים ומשפחה. זה המקום שאליו הוא נלקח חולה וקודח בכדי למות על פי בקשתו. זה המקום שבו לאחר מכן, לילה-לילה, כותבת פלורנס את סיפורה, את סיפור אהבתה הבלתי אפשרית לאיש השחור החופשי שדחה אותה. היא כותבת עוד ועוד, על הקירות, על הרצפה, בכל מקום עד שלא נותר מקום... למרבה הפלא, כך נוצר מקום, מרחב חדש, חופשי מפחד, חופשי לציית לחוק אחד, חוק האיוו ההולך ונפרש עם האות ועם המילה הכתובה, חסד של מפגש עם גאולה מסוג חסר תקדים... סוג שעוד ירשום את עצמו בקורות העתים.

היא כותבת עוד ועוד, על הקירות, על הרצפה, בכל מקום עד שלא נותר מקום... למרבה הפלא, כך נוצר מקום, מרחב חדש, חופשי מפחד, חופשי לציית לחוק אחד, חוק האיוו ההולך ונפרש עם האות ועם המילה הכתובה

וכן הלאה, כל פרק מסופר על ידי דמות אחרת המרכיבה את המבנה החברתי הרופף והנזיל של התקופה. מגוון נקודות מבט, הבדלים בפועל היוצרים מכלול דינמי רב עוצמה של חיים ומאויים. לקראת הסוף, שוב סיפורה של פלורנס, ובפרק האחרון, החותם, הסיפור של האם, אמה של פלורנס, הנחתם במילים: "אוי פלורנס.

אהובתי. תקשיבי לטואה מאי, לאמא שלך" (מוריסון, עמ' 171). מפסיפס הסיפורים מצטיירת עלילה המהווה מעטפת לפיסת היסטוריה וחיים שמתוכם אתמקד רק במסירה, מסירת האם את ביתה והתנאים שאפשרו לבת לנוע מהמסירה הקונקרטיית הגאורפית, מארץ לארץ, מאדון לאדון, אל המסירה האחרת - מסירה שהבת מסכימה לשמוע ולקבל מאמה על התנאים לאיוו ולקיום כאישה.

פלורנס ואמה

פלורנס היא ילדה עם חשק מסוים לנעלי העקב המהודרות של הגבירה. היא מושכת מבטים בדשדשה בנעלי פאר שבורות עקב

מטיח בה את מודל החופש והחירות שלו במהופך - שהיא חסרת שליטה עצמית, עבד בנשמתה ובנפשה, הדחפים שולטים בה והנה ההוכחה - האופן שבו נהגה בתינוק זה שהופקד בידיה.

כשאהובה חוזר היא נזרקת מביתו. הוא מטיח בה את מודל החופש והחירות שלו במהופך - שהיא חסרת שליטה עצמית, עבד בנשמתה ובנפשה, הדחפים שולטים בה והנה ההוכחה - האופן שבו נהגה בתינוק זה שהופקד בידיה

לראשונה, כפות רגליה העדינות פוגשות את הדרך הפוצעת הביתה. ללא מגפי האדון, חשופה, היא מפלסת דרכה. היא חוזרת זו חזרה אחרת. היא מתחילה לכתוב יום ולילה את סיפורה על קירות הבית השומם שהותיר האדון, זהו מכתב לאהובה, מכתב הנותן קול ושם להתרחשויות, זו מעטפת לאיווי חדש, משוחרר מהמבט. מצע לבת קול של אמה המספרת לה, באופן חדש, במילים, את אקט מסירתה, סיפור של מסירות אין קץ, "אהבתנפש", שמצליח להישמע ולהפוך למסירה ונקודת אחיזה בכאב החופש, בחירותה כאחרת... בבדידותה. זוהי פלורנס שכך, בלב הטראומה, כותבת על קירות. חרישית היא חורטת קיר ועוד קיר. נכתבת. גל-עד חי למי שהייתה ולמי שעוד תהיה...

שקיבלה. האם עוקבת אחרי מבטי הגביר המביט בילדתה. כפות רגליה העדינות הן שמורה ועדות לחשק ייחודי זה, מרד תמים של ילדה שבגופה חלק זה טרם עוצב על ידי עבדותה. האם כבר יודעת מאילו מבטים עדיף להימנע, אך לא כך ילדתה. והנה מגיע לאחוזת אדון אחר, ג'ייקוב וארק, לגבות חוב. מציעים לו עבדים כתחליף לחוב. ברפיפות החוק באזור, אין לו למעשה ברירה. הוא בוחר באמה של פלורנס, קצת בהתגררות, כי הוא רואה את המבט המסוים שנותן בה הגביר וקורא את המצב. הגביר, כצפוי, מסרב, ואז לפתע פונה האם ביוזמתה ומציעה את בתה בתחינה. היא רואה שהאדון הזה מביט אחרת בבתה, ברכות ובבדיחות הדעת שבהם ניתן להתבונן בילדה בת שמונה בנעלי עקב מגוחכים. כך נחתמת העסקה. האם ותינוקה נשארים בבית הגביר, והאדון החדש לוקח את פלורנס.

לפתע פונה האם ביוזמתה ומציעה את בתה בתחינה. היא רואה שהאדון הזה מביט אחרת בבתה, ברכות ובבדיחות הדעת שבהם ניתן להתבונן בילדה בת שמונה בנעלי עקב מגוחכים

בהגיע לבית האדון החדש, פלורנס כבר יודעת קרוא וכתוב. לכך דאגה אמה בהסכם מיוחד עם הכומר באחוזתה. כפי שחזתה האם, המקום החדש אמנם מטיב ומוגן. כשהאדון מתחיל בבניית בית מפואר למשפחתו, כמקום ועדות למשאלה ואיווי שאת מימוש הגורל מנע, מגיע למקום חרש ברזל, איש שחור שאינו עבד אלא איש חופשי. פלורנס מתאהבת בו בכל מעודה. הוא איש רב כישורים הבקיא בהלכות הארץ ובצמחי המרפא הנדרשים לשרוד בה. מגפה מפילה את האדון הכול יכול למשכב, ועל ערש מותו הוא מבקש להיות מובל לבית המידות הריק, שם הוא מת. לאחר מכן, נופלת למשכב גם אשת האדון. פלורנס נשלחת להביא את האיש שלה לגבירה. היא נבחרת למשימה כי אהבתה ידועה והיא הערבות לכך שתממש את המשימה ולא תברח. נעולה במגפי האדון המת ומצוידת במכתב שיאפשר לה תנועה ללא פגע, היא יוצאת לדרך ארוכה. היא מגיעה לאהובה והוא יוצא מיד לדרך, מצויד בצמחי מרפא להציל את הגבירה. היא נאלצת להישאר בביתו כי יש שם, להפתעתה, ילד קטן, בן חסותו של אהובה, שעליו עליה להשגיח. שוב... שוב ילד בינה לבין אהבתה! הילד הזה מעלים את מגפיה... מגרה קצות עצבים חשופים... מהר מאוד היא נדחפת לזוועה... הילד הזה... הרודפן... היא מכה בו והוא בורח ומתחבא. היא מחפשת אותו ואת מגפיה לשווא. כשאהובה חוזר היא נזרקת מביתו. הוא

מקורות

1. Morrison, T. (2009). a mercy. Vintage International.
2. Lacan, J. (2001). L'Étourdit, in Autre Écrites. Seuil, Le Champ freudien.
3. Lacan, J. (1975). Le Séminaire, Livre XX: Encore, texte établi par Jacques-Alain Miller. Seuil, Le Champ freudien.
4. לאקאן, ד' (2005). הסמינר ה-20: עוד, טקסט שהוכן על ידי ד"ק-אלאן מילר. תרגום: יורם מירון. רסלינג.
5. מוריסון, ט' (2009). סוד. תרגום: אלינוער ברגר. הספריה החדשה.

מבט על האקטואליה

קלאודיה אידן*

בריאיון שערכתי בעבר לאנליטיקאי מוכר מאוד בארץ, פנחס נוי, תשובתו לשאלתי על עובדת שתיקתו של העולם האנליטי באותה תקופה הייתה: "חסר דור". באומה כמו זו שלנו, החיה באופן מתמיד באווירת מלחמה, כיצד אפשר להסביר את היעדרה של קריאה אנליטית את המצב, את הממשות היוםיומית המשפיעה על חיינו בכל המישורים? בהיעדר אנליזה של המצבים, האם גם עכשיו אפשר יהיה לטעון שחסר דור, שחסרים אפילו כמה דורות? או שמא ההסבר שיינתן יישען על מה שנהוג לכנות ניטרליות טיפולית כאלו לאי נקיטת עמדה? לדעתי, רעיון הניטרליות דורש בחינה, מאחר שיש להבהיר על מה הוא מושגת, מה היחסים הקיימים בין המקום שעל האנליטיקאי לגלם בעבודתו לבין נקיטת עמדה או אי נקיטתה מול מצבים שונים.

זיגמונד פרויד לא נסוג אל מול קושיות חברתיות ותרבותיות כמו שאלת המלחמה והשלכותיה על בני האדם, כשם שלא נרתע גם מלאפיין ארגונים חברתיים והשפעותיהם הן על החברה והן על היחיד. המתח הקיים בין החברה לבין היחיד או האחד היה תמיד באופק מחקר, בלי שהפך את המחקר לדיון סוציולוגי או אפילו פילוסופי, מתוך כך ששמר על מקומו של הלא מודע במתחים שבין החברה לבין היחיד ובמורכבות היחסים ביניהם (פרויד, 1921).

כאן מתעוררת השאלה באיזה אופן האנליטיקאי פועל ביחס למתח זה בין הכללי לפרטני או לייחודי לכלל אדם ואדם, הנקבע על ידי הפוליטיקה של הסובייקט, ובעיקר: מאיזה מקום הוא

התבקשתי לכתוב מאמר שיציג את המחשבה הפסיכואנליטית הלאקאניאנית. מצאתי את עצמי חושבת כי לאמיתו של דבר, בעבור כתב עת הכולל בשמו גם את המונח אקטואליה, מן הראוי שייכתבו מאמרים הדנים דווקא בסוגיה זו, כלומר בממשות האקטואלית של חיינו בכללם ושל עבודתנו בפרט. אך תחילה יש להבהיר במה מדובר בשעה שמדברים על אקטואליה.

אם נחשוב על תקופת מלחמת העולם השנייה, קולותיהם של האנליטיקאים לא נשמעו כלל, שררה שתיקה רועמת אל מול המצב שמיליוני בני אדם היו נתונים בו

האם אקטואליה זוהי התייחסות הנוגעת להתרחשויות העכשוויות שבמדינה? או שמא היא מתייחסת לאופי שמשפחות, או יחסים בין גברים לנשים, לובשים בימינו? אולי אפילו מדובר במקומו של הגוף במערכת המחשבתית ובאורחות החיים? אין ספק שהמילון יכול להוות תחנה ראשונה. המונח אקטואליה מקורו בלטינית ומשמעו: מה שמעשי, ממש. אם כך, המילה אקטואליה מצביעה על הממשות שבחיים, יהיו אלה החיים המדיניים, הציבוריים או הפרטיים. במילים אחרות ולענייננו, הממשות שבחיי המערכת הנפשית. מבחינתה של הפסיכואנליזה ממשות זו נוגעת לפוליטיקה של הלא מודע. ז'אק לאקאן, באחד הסמינרים שלו, בדברו על התבנית המחשבתית שאחראית על מה שמחבר בין בני אנוש או מנגיד ביניהם, ציין ש"הלא מודע הוא הפוליטיקה" (לאקאן, 1967). כן, הלא מודע הוא האחראי על הפוליטיקה של התנהלות הסובייקט בכל מערכות יחסיו, הן אל מול האחרים והן אל מול העולם.

מעטים הדברים הנכתבים סביב סוגיית האקטואליה כפי שהתייחסתי אליה, כלומר כממשות מדינית, ציבורית וכמובן אינדיבידואלית. לרוב נמצא כי פסיכואנליטיקאים מסתגרים בין ארבעת כותלי חדריהם. לדוגמה, אם נחשוב על תקופת מלחמת העולם השנייה, קולותיהם של האנליטיקאים לא נשמעו כלל, שררה שתיקה רועמת אל מול המצב שמיליוני בני אדם היו נתונים בו.

*קלאודיה אידן, פסיכולוגית קלינית, אנליטיקאית לאקאניאנית, חברה בקבוצה הישראלית של ה-New Lacanian School וב-AMP (האיגוד העולמי לפסיכואנליזה). מורה בתוכנית "הרשת הלאקאניאנית" ומחברת הספר "צדו האחר של הדימוי" שראה אור בהוצאת רסלינג.

פועל בפוליטיקה זו. שאלה זו נוגעת למקום או לנקודה שמהם נבנית הפרספקטיבה על המקרה, על המקרה החברתי וכן על זה הפרטני.

בנוגע לקריאת המצב, מעניין שדווקא הסופרים הם שפעמים רבות מנסים לערוך קריאה כזאת, קריאה המעוררת שאלות ובכך מנסה (לעתים בהצלחה) לחשוף את אשר טמון בסוגי השיח וליצור הבחנות שבכוחן לחולל הפרדה מהריתוק שהיכולת הרטורית של דמויות מפתח מעוררת במצב נתון. במילים אחרות, זו קריאה המנסה לצייד את קהל השומעים או הקוראים בכלים אחדים לקריאה בין שורותיהם של ניסוחי דברים, להגיע לנקיטת עמדה מעובדת ולא להיסחף להזדהות עיוורת. הרומאים הכירו האפקטים שיש לדיבור ונשענו על פעילותו במסגרת פורום כדי לעורר דיון ציבורי.

רעיון הניטרליות דורש בחינה, מאחר שיש להבהיר על מה הוא מושגת, מה היחסים הקיימים בין המקום שעל האנליטיקאי לגלם בעבודתו לבין נקיטת עמדה או אי נקיטתה מול מצבים שונים

אנשי בריאות הנפש לרוב מגיבים כאזרחים. הווה אומר, הם משתתפים בהפגנות, דנים עם חברים, מצביעים בעד מועמד זה או אחר במישור הציבורי-מדיני, או פעמים רבות עוסקים יתר על המידה בכללים חוזיים עם המטופלים לגבי המותר והאסור, לכאורה על פי חוקי אתיקה הנקבעים מראש. לא נתקלתי בניסיונות לקרוא את המצב (בכך אני כוללת גם את עצמי) כגון מהי מלחמה מבחינה נפשית, מהם היחסים הנרקמים בין המדינה לאזרחים ומהן ההשלכות הנובעות מהעובדה שמיום הקמתה ועד עצם היום הזה מדינת ישראל פועלת תחת תקנות לשעת חירום. מהן ההשלכות על היווצרותם של המונים תחת ארגונים כגון צבא או ממסד דתי, מהם היחסים בין דת ומדינה.

בה בעת נשמעים קולות מעטים המנתחים את מצב בריאות הנפש בארץ. מדובר לא רק בפרומה בשירותי בריאות הנפש המתנהלת כיום בארץ, המשקפת השקפת עולם ואידאולוגיה מובהקות של יוזמיה, אלא גם במתרחש בתוך השדה עצמו. כלומר מדובר בהתנגשויות בין השקפות על האדם, מאבק על קיומו של שיח הלא מודע ומכאן גם על דרך ההסתכלות בתופעות שונות ובהשלכותיה.

בחלוקה גסה, מצד אחד אפשר לדבר על הסתכלות הנשענת על הדיאלקטיקה של אדון ועבד (קליין, 1978), כשהמטופלים הופכים בצורה זו או אחרת לעבדים הכפופים לקביעתם של "אדוני" בריאות הנפש הדורשים מהם הסתגלות, נורמטיביזציה והיעלמות של הסימפטומים, או בקצרה - דורשים מהם להיות "לדים טובים". מצד אחר, הסתכלות השמה את הדגש על סובייקט הלא מודע ועל פתרונות שפרשית שיח זה יכולה למצוא או להמציא, כדי ליצור את הקשר החברתי ולתמוך בו. אין לי ספק כי המאבק שניהל פריד, כשהמציא את הפסיכואנליזה, סביב קיומו של הלא מודע, ממשיך להתקיים עד עצם היום הזה. רבים הם המתמייחים אל הרעיונות הפרוידיאניים כאל כאלה שאבד עליהם כלל. לדעתי זהו ניסיון נוסף לשטח את העמדה החתרנית שמחזיק סובייקט הלא מודע ולסרב לה.

במהלך מבצעים צבאיים והתקפות טילים, עמיתים מתחום בריאות הנפש נוהגים להשמיע את קולם ולדבר, למשל, על טראומה. יהיו מי שיבליטו את העובדה שהאזרחים מסתדרים במידה זו או אחרת עם החרדה ושלרוב עומדים לרשותם הכלים להתמודד עם ההתרחשויות, בעוד אחרים יבליטו את היותה של הטראומה פגיעה נפשית, את ההבחנה בין טראומה ראשונית לבין טראומה חוזרת ואת מקומם של אמצעי התקשורת בהעצמה של החרדה אצל התושבים. אכן, קיים עודף של דיווחים ותמונות על ההתרחשויות, המביא לריתוקם של הצופים אליהם, ריתוק שיכול לשתק את יכולת החשיבה והפעולה ולהפחית ממנה.

רצוני להזכיר כאן נקודה שפרויד מדגיש לגבי האפקט של ההיפנוזה: עצירת האסוציאציות, כלומר עצירת החשיבה. הריתוק שדיווחים ומראות מסוימים מעוררים, דומה לאפקט ההיפנוטי המתרחש באופן סמוי. הדיון על הטראומה, שנשען על מידת אמונם של האזרחים ברשויות ועל תחושת הביטחון שלהם או על מידת יכולתם להסתדר עם החרדה, הנו דיון המתמייח לתופעות אלה מהיבט מצומצם, המדגיש את הממד של חזות התפקוד המקובל ואינו נותן את הדעת על האנליזה של מהו מצב של משבר, כיצד ניצבים בני אדם אל מול פריצות של הממשות, מהם הכלים שכל אחד מאיתנו בונה כדי לטפל בפריצות אלה. התייחסות להופעת החרדה כאל פגיעה, כאל דבר שיש למחוק או להתמודד עמו במובן של להכחידו, היא דרך ההופכת את החרדה לבעיה בלבד ואינה מביאה בחשבון את מקומה ככלי הדוחף לחיפוש פתרון למצב הנפשי שנוצר.

החרדה היא ביטוי אנושי ביותר, אפקט במלוא מובן המילה, אל מול פריצה של ממשות. מידה מסוימת של חרדה דווקא נדרשת כדי לפעול, כדי לערוך הבחנות שלא יאפשרו מתן אמן עיוור ברשויות ובגורמי הסמכות, אלא יעוררו עמדה מפוכחת לגבי הגורמים הפועלים, כך שיהיה אפשר להסיק מסקנות. השימוש המסיבי במונח טראומה הפך אותו לחסר משקל או משמעות.

מעניין שדווקא הסופרים הם שפעמים רבות מנסים לערוך קריאה כזאת, קריאה המעוררת שאלות ובכך מנסה (לעתים בהצלחה) לחשוף את אשר טמון בסוגי השיח וליצור הבחנות שבכוחן לחולל הפרדה מהריתוק שהיכולת הרטורית של דמויות מפתח מעוררת במצב נתון

כל התרחשות קשה הופכת במהרה לטראומתית, כשלמעשה מה שטראומתי היא העובדה שבני אדם, מרגע היותם יצורים מדברים, גורשו מגן העדן והדיבור אינו יכול להשיג התאמה של כפפה ליד בינינו לבין האחרים או בין הגוף לבין המחשבה. הטראומה היא תוצאה של סוג המפגש המתרחש בין המיניות לבין הדיבור. המסקנה היא שכולנו יצורים הפועלים תחת טראומה זו. בשדה של בריאות הנפש קיימת המחשבה שרצוי למנוע טראומה או חרדה, נקודת מוצא המבקשת לכאורה לשלול מבני האדם את הכלים שבאמצעותם

הם פועלים בעולם. עמדה זו, התומכת בפעילות מניעתית יוצרת פרדוקס: אף כי אי אפשר לדעת מראש מה מעורר רמה מועצמת של חרדה או של אפקט בלתי נסבל אל מול הופעת ממשות מסוימת אצל כל אחד ואחד, הפעילות המניעתית קובעת מראש ובאופן גורף מה יהיה טראומתי לגבי כולם. נקודת תצפית כזו הופכת את האוכלוסייה, אם כי ייתכן שלא בידעין, להמון שבו מתקיים מכלול ההזדהויות, בין המנהיג או היודע לבין הפרטים המרכיבים את ההמון, וכן בין חברי ההמון לבין עצמם. עמדה כזו עונה לדיאלקטיקה של אדון ועבד. נראה לי שנקודה זו תקפה גם לגבי כל אדם המגיע לחדרי העבודה שלנו. השאלה העומדת שוב על הפרק היא מהו מקומו של האנליטיקאי, של המטפל, מהי הנקודה שממנה הוא פועל?

הטראומה היא פנימית למבנה הנפשי, היא נוגעת לסדק שנפער במעטפת שיוצר עקרון ההנאה בפעילות הנפשית. אין הכרח במלחמה או באלימות כדי שאותו סדק ייווצר. מפגש מקרי עם פרט קטן כמו מבט מסוים, חיך מקרי או משפט מושמע, יכולים לטלטל את הסובייקט ולעורר פריצה דיחפית ממיתה במוצמתה. כל ניסיון לנבא מראש מה יישא ערך טראומתי, נשען על ההנחה שמצב מסוים אמור בהכרח לשאת ערך כזה. לדעתי ניסיון כזה לניבוי הופך למעין הוראה היפנוטית שעמה באה היווצרות של תופעה המונית.

אף כי אי אפשר לדעת מראש מה מעורר רמה מועצמת של חרדה או של אפקט בלתי נסבל אל מול הופעת ממשות מסוימת אצל כל אחד ואחד, הפעילות המניעתית קובעת מראש ובאופן גורף מה יהיה טראומתי לגבי כולם

לאקאן טען ש"הלא מודע הוא תנאי לשפה", כלומר הלא מודע הוא הקובע את מובנה של השפה. הלא מודע מנהל את פוליטיקת ההיפנוזה של הדיבור, הפועלת אצל כל סובייקט, ומכאן נובע האופן שבו השפה מתפרשת באוזניו, גם ביחס לטראומתי.

אביא כאן שתי דוגמאות קטנות לרעיון זה. הדוגמה הראשונה מתייחסת לאופן שבו מפרש הלא מודע את הצליל ההיפנוטי של אזעקה. אישה שחיתה את מלחמת העולם השנייה כילדה, מובן שהאזעקות הבהילו אותה והיוו סימן מובהק לכך שיש למהר לרדת למקלט. בסוף המלחמה הושמעה אזעקה כדי לציין את הסיום,

האנשים סביבה הריעו משמחה, רק היא הייתה מבוהלת ודרשה מאמה לרדת למקלט. התגובה לבהלתה של הילדה לא איחרה להגיע: סטירה מצלצלת בפנים. היום, מה שנושא ערך טראומתי לגביה למשמע האזעקה, הוא צליל אותה סטירה דאז. הלא מודע הוא התנאי למובנה של האזעקה.

כדוגמה נוספת לאותו רעיון אספר בכמה קווים אירוע שמסופר על אודות ז'אק לאקאן (Rey, 1991). ליד ביתו, שבו גם עבד, הייתה חנות עתיקות. בעלת החנות או העובדת בה יכלו במהלך הזמן לזהות בלי קושי את הבאים אל לאקאן. אחת מהן התלוננה בפני אחד מהם, פייר ריי, על כך שאחד האנליזנטים (שמתיאורה את אפיוני הופעתו יכול היה ריי לזהותו) גנב מחנותה מקל הליכה. היא ביקשה מבן שיחה לספר על כך בשמה ללאקאן. היא אמרה כי אינה מעיזה לעשות זאת בעצמה, אך מתוך כבוד ללאקאן, מצאה לנכון ליידעו לפני שתפנה למשטרה. הפרשה אכן הובאה לידיעתו. בטקסט שלו, "עונה אצל לאקאן", שבו הוא מספר על כך, פייר ריי מבלית את מקומו של כפל הלשון בדבריו של לאקאן: הוא אמר, "On a volé la canne" [מישהו גנב את מקל ההליכה], מה שיכול היה להישמע גם כ-"On a volé Lacan" [מישהו גנב את לאקאן]. כפל הלשון פותח אפשרויות פירוש שונות. הלא מודע הוא הקובע את מובנה של השפה אצל כל סובייקט ואת האופן שהיא מהדהדת בהוויתו. כזכור, לאקאן יגיד "הלא מודע הוא התנאי לשפה". לא סופר מה התרחש לאחר מכן, אך כן צוין כי המקל הגנוב הוחזר לחנות. דוגמה זו לא רק מחדדת את מקומו של הלא מודע, אלא מהווה גם דוגמה לנקיטת עמדה מצד האנליטיקאי, שכלל אינה מעידה על ניטרליות או על שתיקה, אלא בעצם מעידה על אקט. זהו אקט היוצר הפרדה בין המאויים וההזדהויות לבין הדחף, כפי שעושה כל פעולה אנליטית בבסיסה.

מקורות

1. לאקאן ז' (10 במאי 1967). סמינר "הלוגיקה של הפנטזמה". הסמינר לא פורסם.
2. פרויד ז' (1921). פסיכולוגיה של ההמון ואנליזה של האני, תרגום: נעה קול. הוצאת רסלינג.
3. קליין י' (1978). "הדיאלקטיקה של האדון והעבד", פירוש לפרק מתוך "פנומנולוגיה של הרוח" מאת ג'אור וילהם פרידריך הגל. אוניברסיטת חיפה, עם עובד.
4. Rey P. (1991). Une saison chez Lacan. Editions Robert Laffont, Paris.

הסדר בצורות הדחפיות על פי אריסטו ושאלת העודף בדחף מונוגרפיה בנושא "מרה - שחורה" של אריסטו (322-384 לפנה"ס)

בינה ברגמן*

מונוגרפיה בנושא "מרה שחורה" (μελαγχολία χολη), שתוכנה מלנכוליה (μελαγχολικός), מכונה גם בעיה XXX בסדרת הבעיות של אריסטו.

למלנכוליה השתמעויות שונות:

1. היא יכולה להיות מחלה מנטלית, המאופיינת לפי הגדרתו של E. Kraepelin (1907), בהתקפי חרדה, דיפרסיה עמוקה ועייפות (fatigue). מופיעה ב-DSM-IV כמרכיב באפיונים הספציפיים של הדיכאון המאד'ורי (Melancholic Features Specifier).

2. מלנכוליה יכולה אף להביע State of mind חולף של כאב, דיכאון או נוסטלגיה. במקרה זה היא מצב רוח סובייקטיבי לחלוטין.

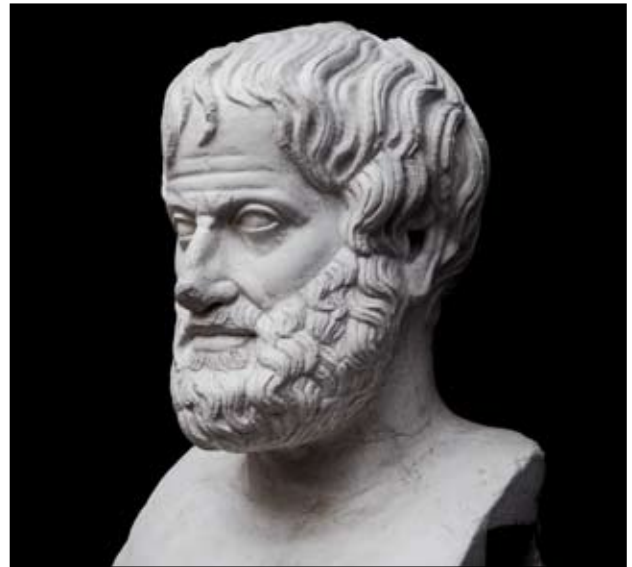
3. מלנכוליה בפיזיולוגיה היוונית - סוג של אופי, שלרוב מקושר עם דוקטרינת "ארבע המרות" או "ארבעת הקומפלקסים". כינוי לאותן "ליחות" - דהיינו פלימה: מרה שחורה (מלנכוליה), מרה צהובה (כולרי), מרה אדומה (סנגוויני) ומרה לבנה (פלגמטי) - בגוף המשפיעות על מזגו ואופיו של האדם. מלנכוליה נחשבה בתחילתה "פתולוגיה של המרות" ובהמשך נוצרה אבחנה מבודלת בין מחלה לנטיות קונסטיטוציוניות.

מונוגרפיה בנושא "מרה שחורה" בבסיסה היא הצגה של תפקוד המרה אצל כל אדם, ללא ביטוי חריג במצב הגופני, או בחריגות באופי. מונוגרפיה זו אופיינה באבחנה פסיכולוגית דקה ונחשבה לעבודה אריסטוטלית מקורית על ידי פלוטראך, קיקרו וכן סנקה - עוד לפני צאת המהדורה של כל כתבי אריסטו במאה הראשונה או השנייה אחרי הספירה.

אריסטו, בחיבורו על המרה השחורה, שם עצמו בתפקיד עושה צדק לסוג אופי החומק משיפוט, הן מן ההיבט הרפואי כמו גם מההיבט המורלי, הנקרא ביוונית פריטיו (πειριττοι). בטקסט האנגלי, מונח זה תורגם כ-abnormal, וכ-The Exceptional Type. למעשה, בחשיבה של אריסטו זהו מושג ניטרלי שאינו מביע יותר מאשר חריגה מהמצב הממוצע. בקונטקסט השימוש בייחוס פריטיו "נוטה לטובת" אלו שאריסטו מכניסם לסדרה של בעלי הכישרון הלא רגיל.

בטקסט הכתבים הביולוגיים של אריסטו, "Parva Naturalia", הפיזיולוג או הרופא הוא הדובר, עבורו ה"אבנורמלי" משמעו "מודוס של חסרים" - "Modus deficiens". ב"אתיקה" של אריסטו, המורליסט מדבר ומתייחס לאינדיבידואל מנקודת מבט על המודוסים התנהגות ואחריות. בשני ההיבטים, המלנכוליה נתפסת כמהלך של מחלה, לפיה, הפיזי הוא תוצאת חריגות מהנורמלי, או רמה מועטה של אחריות מורלית.

דיספוזיציה מלנכולית נחשבה במאה הרביעית לפנה"ס במובן מסוים הרואית, "Gelius" מעיר באירוניה "A Disease of Heroes".

הפילוסופיה והמדע של אריסטו השפיעו רבות במשך אלפיים שנה בקירוב על התרבות המערבית, וכן גם בתרבות הערבית-מוסלמית בעת פריחתה ניכרת השפעתם. אריסטו נחשב במערב לסמכות עליונה כמעט בכל העניינים והתחומים.

**מונוגרפיה בנושא "מרה שחורה" בבסיסה
היא הצגה של תפקוד המרה אצל כל
אדם, ללא ביטוי חריג במצב הגופני, או
בחריגות באופי. מונוגרפיה זו אופיינה
באבחנה פסיכולוגית דקה ונחשבה לעבודה
אריסטוטלית מקורית [...] עוד לפני צאת
המהדורה של כל כתבי אריסטו במאה
הראשונה או השנייה אחרי הספירה**

תמונת העולם האריסטוטלית נתערערה בעקבות התאוריות והגילויים של קופרניקוס, גליליאו ושאר מחולליה של המהפכה המדעית במאה ה-17, אולם עד היום ניכרת השפעתו על החשיבה הביולוגית.

*בינה ברגמן היא פסיכולוגית קלינית מדריכה, ופסיכולוגית קלינית ראשית של קופת חולים הכללית, במרכז לבריאות הנפש במחוז דן, פתח תקווה. ממייסדי פורום תל-אביב של הפורום הבינלאומי של השדה הלאקאניאני. ניתן לפנות לכתבת, במייל: binabergman@gmail.com
תודה לסמואל נמירובסקי על הערותיו והארותיו לטקסט היווני.

מושג המלנכוליה עבר טרנספורמציה במאה הרביעית לפנה"ס בעקבות שתי השפעות תרבותיות משמעותיות: 1. רעיון השיגעון בטרגדיות היווניות הגדולות; 2. רעיון השיגעון בפילוסופיה האפלטונית. קומפלקס של סימפטומים כמו: ערפול הכרה (דיסוציאטיביות?), דיפרסיה, פחד, פוביות, אקסצנטריות ואובססיות. כל אלה נחשבו לאפקטים של החומר האפל (Sinister Substance), אשר שמו - שחור. הוא מעורר את האסוציאציה עם מה שרע וקשור ללילה (nocturnal). מעניין לציין שבשפה הערבית - שחור מלנכולי - הפך לשם נרדף לתשוקה.

ב"אתיקה" של אריסטו, המורליסט מדבר ומתייחס לאינדיבידואל מנקודת מבט על המודוסים התנהגות ואחריות. בשני היבטים, המלנכוליה נתפסת כמהלך של מחלה, לפיה, הפיזי הוא תוצאת חריגות מהנורמלי, או רמה מועטה של אחריות מורלית

החומר האפל התקבל באופן כללי כמקור לאי שפיות. במהלך המאה החמישית לפנה"ס שימש כמילה נרדפת לשיגעון. דמוסטנס בנאומו מתאר: "אחד שנראה לא רק כעושה רע ומפר חוק, אלא כאדם משוגע".

עבור אפלטון, מלנכוליה הייתה בראש ובראשונה אי שפיות מורלית: ערפול הרצון, ההיגיון והתודעה. אפלטון התייחס למלנכוליה כאל סימפטום של מה שתיאר כנשמה הגרועה מכולן - זו של הרודן (tyrant). ב"רפובליקה" הוא מייחס את המלנכוליה לאדם ההופך רודן, מטבעו או ממודוס התנהגותו - חיפוש לא נלאה של תענוגות והתמכרות לתאוות.

בהמשך כתביו קושר אפלטון את רעיון המלנכוליה עם האקסטזה שרוממה את רוחו של המשורר, הפילוסוף והאוהב לתפיסה סופרה-רציונלית של האידיאות הטהורות והנצחיות. ב"כתבי אפלטון", אומר סוקרטס, בשיחה השלישית על ידידות ואהבה הנקראת "פיידרוס" (Phaedrus) "אילו השיגעון היה פורענות גרידא ואולם, למעשה טובות שאין למעלה מהן מביא - לנו השיגעון - אותו שיגעון שאינו אלא מתת אלוהים".

אם כן, במאה הרביעית לפנה"ס האינטואיציה הדתית של התקופה המוקדמת פינתה את מקומה להיגיון מדעי דיסקורסיבי, כך "המלנכוליה של המרות" שהחלה להצטייר כמקור, הגם מסוכן, של ההתעלות הרוחנית הגבוהה ביותר, נקשרה עם רעיון השיגעון. מכאן אין זה מפתיע שניתן למצוא פירוש סימבולי של מיתוסים לצד הסברים רציונליסטיים. בעקבות כך, סימפטומים של מלנכוליה פתולוגית, מתחילים להתגלות אצל דמויות גיבורים ידועים ומפורסמים שחלקם אף קוללו ונענשו על ידי אלוהות קנאית ופוגעת.

הייתה זו הפילוסופיה האריסטוטלית אשר לראשונה איחדה בין הרעיון הרפואי של המלנכוליה והקונספציה האפלטונית של השיגעון. איחוד זה קיבל את ביטויו במה שהיוונים מכנים בסוף המאה הרביעית לפנה"ס: התזה הפרדוקסלית. העמימות של

הסימפטומים הפסיכולוגיים שטטשה את קווי הגבול בין מחלה לנורמליות. היפוקרטס וגלינוס (ממפתחי תורת הרפואה) פיתחו שיטה בסמיולוגיה של מחלות מנטליות לפיה סימני המלנכוליה מאופיינים בחרדה קבועה, וסימניה דיכאון (אתימיה).

המונוגרפיה פותחת בשאלה: הכיכד זה מי שהפך בולט - או בלשונו של אריסטו: פריטוי - בפילוסופיה, בפוליטיקה, שירה או אומנות, הוא מלנכולי, חלקם חשוף למחלות הנגרמות מ"מרה שחורה"?

בסדרת דוגמאות מהמיתולוגיה היוונית מביא אריסטו את דמותו ההרואית של הרקולס, לו הייתה לדבריו קונסטטיטוציה וסימפטומים של "מרה שחורה", שממנה נבעו התפרצויות הזעם והדיכאון (אוריפידס, מחבר הטרגדיות, מספר את סיפורו של הרקולס ובו הוא מתאר כיכד רוצח הרקולס את אשתו וילדיו). כמו כן, מעלה אריסטו את סיפוריהם של איאכס ובלרופון (Ajax & Belerophon). בלרופון מוכר כגיבור הקורינתי שברכב על פאגסוס, הלא הוא סוס הפלא המעופף, הרג את המפלצת כימרה. (במשחק לשון שלי - המפלצת: כי-מרה) אך רדיפתו אחר כבוד והצלחות הביאו אותו למחשבות שהוא למעלה מבני תמותה, כך ניסה להגיע עם פאגסוס אל האולימפוס, שם האמין ימצא את מקומו בין בני האלמוות. הומרוס מתאר ב"איליאדה" כנע ונד לבדו, שנוא על האלים, ונמנע מנתיבי אנוש עד מותו (בדומה לגיבורו של דאנטה בשיר מס' 8 מתוך התופת ב"קומדיה האלוהית" - "וצל הפלורנטיני מרוב זעם // בבשר עצמו שלח חרון שינהו").

גם אצל אובידיוס, ביצירתו "מטמורפוזות" (ספר 13), מספר איאכס כי: "אין הוא מושל באפו", והוא מנגיד אותו לאודיסיאוס שפונה אליו ואומר לו: "[...] אך שכלך, ידידי, להגה זקוק [...] כוח עיוור כוחך, לאיאכס - הגוף בו שולט הוא. הוא הדבר בנוגע לגוף: לא היד העיקר בו, אך הלבב והשכל - כי הם העוזז והכוח [...]".

עבור אפלטון, מלנכוליה הייתה בראש ובראשונה אי שפיות מורלית: ערפול הרצון, ההיגיון והתודעה. אפלטון התייחס למלנכוליה כאל סימפטום של מה שתיאר כנשמה הגרועה מכולן - זו של הרודן [...] בהמשך כתביו קושר אפלטון את רעיון המלנכוליה עם האקסטזה שרוממה את רוחו של המשורר, הפילוסוף והאוהב לתפיסה סופרה-רציונלית של האידיאות הטהורות והנצחיות

לסדרה של הגיבורים המיתיים מוסיף אריסטו פילוסופים מפורסמים כמו אמפדוקלס, ואף אפלטון וסוקרטס ומשוררים מפורסמים אחרים. את כולם הוא מונה בסדרה של המלנכוליים וטוען שהייתה לחלקם מחלה גופנית כתוצאה מטמפרמנט זה. אריסטו מניח למלנכוליה כתוצאה מהקונסטטיטוציה שלהם (Melancholic by constitution). סימפטומים כמו איריטביליות פתאומית, פרץ של נדיבות לב וחמלה, חוסר ריסון והשתוקקות לתענוגות מיניים, מצביעים לדעתו כי

מניע ודוחף, אשר מכניס את כל האורגניזם למצב מתח, ומשפיע עמוקות על המחשבה ועל הדחפים המיניים. ניתן להערכתי לראות כיצד מבחינה תיאורטית הצירוף של חומר (substance, גוף), עודף פנאומה וקונספט החום מאפשרים לאריסטו להכניס סדר בצורות הדחפיות שזיהה אצל המלנכולי, כתוצאה מהקונסטיטוציה שלו.

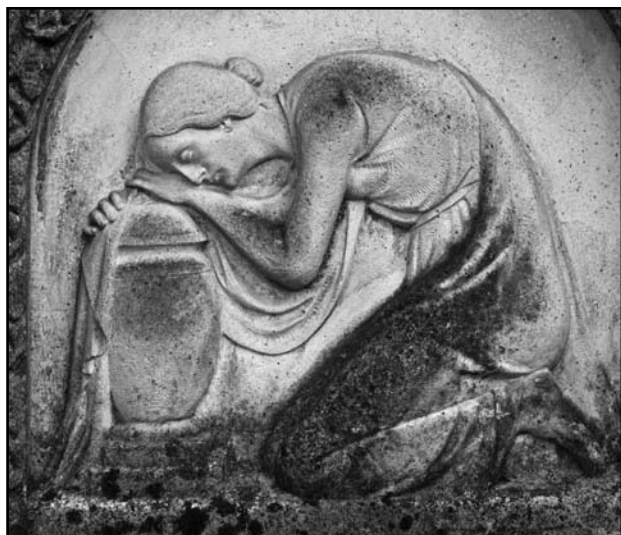
סיכום ודין

אריסטו מסכם את המונוגרפיה בצינו כי בדיכאון או מועקה (אתימיה - αθυμία), המתרחשת בחיי היומיום, פעם אנו במצב צער ואיננו יכולים לומר מדוע, בעוד אשר בפעם אחרת אנו במצב שמחה ללא סיבה נראית לעין. אפקטציות אלו ושהזכרו קודם בנטיית הקיצוניות יותר, אלו סימפטומים של המלנכוליה, לה אנו נתונים כולנו, אומר אריסטו, ברמה מסוימת, מאחר שכמות קטנה מסוימת מן החומר של "המרה השחורה" מצוי אצל כולנו.

המלנכוליים בולטים בחריגותם לא כתוצאה של מחלה אלא מן הקונסטיטוציה הטבעית שלהם. לפיה מתקיים עירוב בין "מרה שחורה" קרה או חמה לכדי טמפרטורה תקינה ותואמת, באופן שביכולתה להיות חמה או קרה לחילופין, לפי הצורה ולפי הנטייה לקצוות. מלנכוליה עם רמת "מרה שחורה" גבוהה וחמה באופן מווסת, המתייצבת לקראת הממוצע, מדגישה אצל המלנכוליים יתר רציונליות ואקסצנטריות פחותה. באספקטים מסוימים עולים הם על אחרים, בתרבות ובאומנות, אלה הם הבולטים בחריגותם: הפריטיו. עם זאת מזכיר לנו אריסטו כי גם המלנכוליים שניחנו בכישרון לא רגיל מהלכים בשביל צר בין שתי תהומות (abysses), ומכאן שעל המלנכולי לשמור שלא ליפול למחלה ולהתייטר בדיכאון.

סימפטומים כמו איריטביליות פתאומית, פרץ של נדיבות לב וחמלה, חוסר ריסון והשתוקקות לתענוגות מיניים, מצביעים לדעתו [של אריסטו] כי מדובר במרכיב שמחולל את האופי האינדיבידואלי

הייחודיות הרוחנית של הטבע המלנכולי נובעת מהעובדה ש"המרה השחורה" כוללת איכות אחת שחסרה במרות האחרות, אותה איכות

מדובר במרכיב שמחולל את האופי האינדיבידואלי. מרכיב זה הוא מכנה קונספט החום, שהוא העיקרון הדינמי של הטבע האורגני, המושל בכל התהליכים ונתון לעקרונ דו-הערכיות התרמודינמית. כך למרה היכולת להיות חמה או קרה. קונספט החום נחשב לפי אריסטו כחומר פיזיקלי עצמאי, והוא מבודד אותו כיחידה נפרדת. הקונסטיטוציה של המלנכולי יוצרת שונות בהתנהגות במצבים מעוררי חרדה, מאחר שהמלנכולי במבנה שלו נוטה לפעול באופן לא עקיב. בהתאם למצב גופו ברע נתון ובהתאם לטמפרמנט, הוא נוהג פעם בדרך אחת ופעם בדרך אחרת. הטמפרמנט של המלנכולי יוצר מגוון של סימפטומטולוגיה - multiple symptomatology - כך קורה אפוא שבמצב מעורר חרדה, כאשר המיזוג של "המרה השחורה" הוא קר, יהפוך המלנכולי לחרד, דיכאוני ("פחד יוצר קור", וכפי שאנו עדים מי שפחד או חרד רועד מפחד כמו מקור).

במאה הרביעית לפנה"ס האינטואיציה הדתית של התקופה המוקדמת פינתה את מקומה להיגיון מדעי דיסקורסיבי, כך "המלנכוליה של המרות" שהחלה להצטייר כמקור, הגם מסוכן, של ההתעלות הרוחנית הגבוהה ביותר, נקשרה עם רעיון השיגעון. מכאן אין זה מפתיע שניתן למצוא פירוש סימבולי של מיתוסים לצד הסברים רציונליסטיים

והיה אם מיזוג של "המרה השחורה" הופך אותה לחמה, החרדה פוחתת לממוצע, וכך הוא בשליטה עצמית ("דבר לא מזיז אותי"). בעלי "מרה שחורה" חמה יהיו שמחים, מבריקים, ארוטיים וכן נוטים בקלות לכעס, לזעם (θυμός - thymos) או לתשוקה. חלקם נתונים להתעלות ואף לאקסטזה, מאחר שהחום ממוקם סמוך למושב האינטלקט. אצל בעלי "מרה שחורה" קרה, אריסטו מצביע על שתי נטיות בולטות בהקשר הטמפרמנט:

1. היווצרות דיכאון לא רציונלי, ובקרב צעירים הסובלים מטמפרמנט זה ("מרה שחורה" קרה) ייתכנו אף ניסיונות אובדניים, ולעתים אף בקרב מבוגרים יותר.

2. אריסטו מצביע על נטייה נוספת, אצל אלו שהופכים מיואשים כאשר החום דועך. אף הם עלולים להיות אובדניים. החום נוטה לדעוך עם הגיל המבוגר לטענתו. אצל צעירים, כאשר דועכת התשוקה עם המלנכוליה, הם מועדים לאובדניות ואף פועלים ללא כל סימן מבשר.

אריסטו מעיר פה שהתשוקה שאותה הוא מחבר עם קונספט החום היא בבחינת דבר פיזי כמו substance, ואולי אין זה מפתיע לאור פתרונו של אריסטו לשאלת גוף ונפש.

בהנחה הבאה שלו טוען אריסטו כי מרבית האנשים המלנכוליים מלאי תשוקה, כפועל יוצא של הקונסטיטוציה, המייצרת מה שהוא מכנה: עודף פנאומה (עודף רוח חיים). ניתן לומר, עם פרויד ולאקאן, הליבידו של המלנכולי מיוחס לעודף רוח חיים. בפנאומה זו יושב כוח

החלוקה הפשטנית להשתוקקויות של הנפש, כפי שתומאס הקדוש קרא בדייקנות לאפקטים אלה, ולחלוקתם המשנית של התשוקות הללו מאז אפלטון ביחס לגוף: ראש, לב, או אפילו כפי שהוא אומר *επιθυμια* (אפיתמיה), או לב גדוש: האין בדבר הזה להעיד על הצורך להתקרב אליהם דרך הגוף, גוף כפי שאמרת, המושפע אך ורק על ידי המבנה?

מבנה, שהוא עקרון יסוד של המסומן.
בדיק האופייני לו ממשיך לאקאן ומוסיף:

היחס שאנחנו מעניקים לעצבות למשל, כאילו הייתה דיכאון, אינו אלא משום שאנחנו מעניקים לה נפש כתמיכה [...] אולם אין זה מצב נפשי כלל וכלל, זהו בפשטות ליקוי מוסרי, כפי שדאנטה ואפילו שפינוזה אמרו: חטא - כלומר חולשה מוסרית, הממוקמת בסופו של דבר אך ורק ביחס למחשבה. הווה אומר: מן החובה להיטיב לומר, או על מנת למצוא עצמו חזרה בלא מודע ובמבנה.

עצבות אינה דיכאון, עצבות היא עצירה ובלימה של האיוו.

[...] האפקט אם כן, מגיע לגוף כשכל מהותו להתיישב בלשון... אפקט אם כן, אני חוזר, נובע מזה שאינו מוצא מקום להתיישב במה שלכל הפחות הוא לטעמו. זהו מה שאנחנו מכנים דכדוך וחוסר מצב-רוח: האם זה חטא, גרעין של שיגעון, או אין זה אלא מגעו האמיתי של הממשי?

ממשי, מושג שלאקאן משתמש בו, במטרה ללכת מעבר לגבול השפה, לומר עוד על הבלתי אפשרי, לחרוץ תלם בממשי עם השפה.

שיש לה אפקט על הקונסטיטוציה - עודף פנאומה.
לאחר הקריאה במונוגרפיה על "מרה שחורה" ובטקסטים נוספים של אריסטו ברצוני להציע פה התבוננות על הציור: מלנכוליה - שיגעון - דחף, לפיה ניתן למצוא אצל אריסטו עדות להתגבשותו של דגם חשיבה תיאורטי על הליבידו והדחף. אריסטו מוצא עיקרון מארגן בין הדחף לבין הטבע - הלוגיקה הרפואית הביולוגית של אריסטו ברורה לחלוטין במה שהוא מכנה הטבעי - ולבין האתיקה. הוא מניח פה אפוא, כאמור לפי התבוננותי, סכמה על הליבידו.

בניסיון לבחון את ההנחה שלי, אביא את מושג הליבידו כפי שהוא מופיע אצל פרויד, כמושג כמותי אקונומי. זו אנרגיה שיכולה לעלות או לרדת לגבור או לפחות כמו גם להיות מותקת. פרויד עמד על כך שאופי או טבע האנרגיה הוא מיני.

אי-סיפוק של ליבידו פסיכי גורם למתח ברמה הסומטית וטרנספורמציה לסימפטום. האקסיטציה (excitation) המינית האנדוגנית אינה נשלטת, המתח שנוצר אינו מוצא את ביטויו היעיל במסגרת הפסיכית, הנפשית, או אז מתרחש פיצול בין הסומטי והפסיכי, והחרדה עולה.

אם כן, מהיפוקרטס, אבי הרפואה דרך אריסטו ועד קרפלין בתחילת המאה, ועם פרויד ולאקאן, נותרו שני האפיונים של המלנכוליה על כנם: 1. החרדה ו-2. סימני הדיכאון (אתימיה).

על החרדה (מועקה) יאמר לאקאן שזהו "האפקט היחיד שלעולם אינו מרמה", בעוד שהדיכאון הוא אותו אפקט שחומק כל העת (משיפוט) מהיכולת ללכוד אותו. בדומה לסוג האופי שעליו כותב אריסטו במונוגרפיה שלו.

לאקאן בטקסט "טלויזיה" שקובץ מראיון טלוויזיה ששודר ב-1973 על ידי מראיינו ז'אק-אלן מילר, מנסח את חשיבותו של האפקט:

מקורות

1. הומרוס (1991). איליאדה ואודיסאה. תרגום: שאול טשרניחובסקי. עם עובד.
2. אובידיוס (1996). מטמורפוזות. תרגום: שלמה דיקמן. מוסד ביאליק ירושלים.
3. אפלטון (1974). כתבי אפלטון. תרגום: י"ג ליבס. הוצאות שוקן.
4. אליג'ירי דאנטה (1975). הקומדיה האלוהית/התופת. תרגום: עמנואל אולסבנגר. הוצאת ספרי תרשיש. ירושלים.
5. לאקאן, ד' (1992). טלויזיה (1973). תרגום: בן ציון בן-משה. הוצאת חנות ספרים.
6. Saturn and Melancholy - R. Klibansky, E. Panofsky, & F. Saxl. Basic Books, Inc., Publishers, New York (1964).
7. Standard Edition of the Complete Psychological Works of S. Freud. London, Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis. On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Nervasthenia under the Description "Anxiety Neurosis", Vol I, p.315. Heredity and Aetiology of the Neuroses, Vol III, p.143. Three Essays in the Theory of Sexuality. Passage added in 1915, Vol VII, p. 217. Introductory Lectures on Psycho - Analysis. Ch. XXI, XXVI. Vol XV-XVI. Group Psychology and the Analysis of the Ego. Vol XVIII p. 90. Two Encyclopaedia Articles. Vol XVIII, P.90.
8. Lacan, J. (1964) The Four Fundamental Concepts of Psycho - Analysis (Seminar XI). Lecture of 29 January, 1964. W.W. Norton & Company.
9. The Complete works of Aristotle, 1984, the Revised Oxford Translation ED. Jonathan Barnes Vol. One & Two Bollingen Series LXXI. Princeton University Press.

בין "עמוד ענן" לבין "צוק איתן" פסיכואנליטיקאי לאקאניאני בעת מלחמה בארצו

גבריאל דהאן*

שקורה במציאות הקולקטיבית. השתיקה סביב עניינים אלה ודומיהם, סביב הפרטים הקטנים אשר קודמים להבניות "הגדולות", נובעת בחלקה מן הקושי של הפסיכואנליטיקאי להתמקם ביחס למלחמה שלא על פי החלוקות הפוליטיות-אידיאולוגיות וההזדהויות. לאמיתו של דבר, את שתיקת הפסיכואנליטיקאי אנו מוצאים לא רק בעניין המלחמה כי אם גם במגוון עניינים הקשורים לתרבות ולחברה שבה הוא חי, כביכול אין לו חובות לתקופתו - וזו עמדה מנוגדת לעמדתם של פרויד ושל לאקאן. כך שצבם הדיבור על המלחמה כבר כשלעצמו מסמן דבר מה ביחס לאוריינטציה של הפסיכואנליטיקאי. בפרספקטיבה הזו לאקאן כותב את אחד מן המאמרים המוקדמים שלו בהתייחסו לפסיכואנליטיקאי האנגלית בזמן מלחמת העולם השנייה תוך שהוא תומך לגמרי בהתגייסותה של הפסיכואנליטיקאית הזו למאמץ המלחמתי (Lacan, 2001). במאמר זה לאקאן מתייחס בהערכה לפסיכואנליטיקאי וילפרד ביון (W. Bion) אשר המציא באותה עת את העבודה בקבוצות קטנות כאמצעי להשיב לאותם שכשלו במלחמה את כבודם האבוד לנוכח האידיאלים של החברה.

באופן מובן למדי אני מוצא את הדברים שמסרתי לנוכח ההתנסות במלחמה ההיא של "עמוד ענן" רלוונטיים לסיבוב המלחמתי הנוכחי שקרוי הפעם "צוק איתן".

את שתיקת הפסיכואנליטיקאי אנו מוצאים לא רק בעניין המלחמה כי אם גם במגוון עניינים הקשורים לתרבות ולחברה שבה הוא חי, כביכול אין לו חובות לתקופתו - וזו עמדה מנוגדת לעמדתם של פרויד ושל לאקאן

כיצד להשיב על השאלה: מה זה להיות פסיכואנליטיקאי באוריינטציה לאקאניאנית במדינה שלי בעת מלחמה? השאלה הזו מקבלת משנה תוקף במיוחד לאור האוריינטציה שהניח עבורנו לאקאן באומרו שלפסיכואנליטיקאי יש חובות לתקופתו. הדרך המצומצמת ביותר ובה בעת גם הרחבה ביותר להשיב על שאלה זו היא לדבר על מה זה להיות פסיכואנליטיקאי בעת מלחמה בחדר עבודתו. אין זה מובן מאליו, אף שזה מייד, שכן אפשר היה לחשוב שפסיכואנליטיקאי הוא כזה בכל מקום, בכל מעשיו, בחדר

לפני כשנתיים, בעת שמדינת ישראל הייתה שרויה במלחמה שנקראה "עמוד ענן", נשאלתי על ידי עמיתים צרפתיים שבמשך שנתיים ניהלו מחקר בניסיון לנסח תאוריה פסיכואנליטית באוריינטציה לאקאניאנית על מלחמה: מה זה אומר להיות פסיכואנליטיקאי לאקאניאני בארצו בעת מלחמה? תשובתי ניתנה כעבור זמן מה בהרצאה שנשאתי בפני אותם קולגות, בשפה זרה, שאף שהיא שפת אמי איננה שפתי, אבל היא שפתו של לאקאן. את דברי רשמתי בסמוך מאוד לאותה מלחמה.

במלחמה [...] יכולנו לשמוע שבדיווחים על מניין הנפגעים מופיעה גם קטגוריה של "נפגעי חרדה". ה"נפגעות" אינה שמורה עוד לגוף לבדו

פסיכואנליטיקאים נוטים שלא להשמיץ את קולם בשאלות שעניינן אקטואליה, גם כאשר מדובר באירוע אינטנסיבי כמו מלחמה. הם כמובן יכולים להכביר מילים בעניינים שמוסכמים כ"פסיכולוגיים" או "נפשיים", כהלם קרב, חרדה, או טראומה, כאשר ברוח הזמן שלנו כמעט כל דבר הופך להיות ראוי לתארים "חרדתי" או "טראומטי". במלחמה שזה עתה נחלצנו ממנה, כמו גם בקודמותיה, יכולנו לשמוע שבדיווחים על מניין הנפגעים מופיעה גם קטגוריה של "נפגעי חרדה". ה"נפגעות" אינה שמורה עוד לגוף לבדו, הנפש תובעת בימינו את ההכרה בה ובזכויותיה שלא כבעבר, ואפשר לומר שזוהי אחת מן התוצאות של הפסיכואנליזה בתרבות, ההתרבות של הנפשי. למעשה, על עובדה זו חאלד משעל השעין את נאום הניצחון שלו במלחמה האחרונה: ראו כמה נפגעי חרדה היו לישראלים! ראו כמה מבוהלים היו הישראלים במשך השבועות האלה! ניתן להביס אותם! כך הוא פנה אל קהל שומעיו. הנפשי הפך להיות אובייקט של תעמולה.

לבד מאשר בענייני "הנפשי", באופן שבו הוא אומץ על ידי השיח החברתי-פוליטי, איננו שומעים את הפסיכואנליטיקאים משמיעים קול לא בעניין המלחמה כשלעצמה, כפי שפרויד עשה בהתכתבותו עם איינשטיין וגם מחוץ להתכתבות הזו, ואף לא בעניין ההיתקלויות שלהם בקליניקה בגילויים המיידים שהם תולדה של מצב המלחמה כמו התגובה לאזעקות, או המאמץ של אנליזנטים להמשיך לדבר על עניינים "הקטנים" שמאבדים מערכם לנוכח הדבר "הגדול"

*גבריאל דהאן הוא פסיכולוג קליני, פסיכואנליטיקאי, חבר בקבוצה הישראלית של האסכולה הלאקאניאנית (GIEP/NLS), מלמד ברשת הלאקאניאנית ומייסד תפס"ן - תחנה פסיכואנליטית לנוער. *מסמך זה מבוסס על מאמר שפורסם בעבר באתר "פרגמא - פסיכואנליזה בתרבות" בנובמבר 2012.

במלחמה הנוכחית, "צוק איתן", יכולנו לראות שהמחלוקת העיקרית לא הייתה בין הימין לבין השמאל כי אם בין "אנשי ההכרעה" לבין "אנשי העצירה". כמובן שישנו דבר מה בלתי נסבל כאשר המלחמה יכולה להיות לכל היותר "מלחמה מופסקת", שבה אפילו נצחוננו של צד אחד אינו עדות לתבוסתו של הצד האחר. המלחמה במובן זה יכולה להתמקם כסימפטום של האי-יחס שאיננו נרשם, או לחלופין כסצנריו מדומיין של יחס שאותו מנסים לרשום בכוח, תוך מעבר לאקט, שכן לסצנריו הזה אותו אנו מכנים "פנטסמה" יש את הכישרון לרשום יחס, "לדמיין" יחס.

המלחמה איננה בדיוק ההמשך של הדיפלומטיה באמצעים אחרים כי אם מה שנועד להכריע בנקודה שבה הדיפלומטיה עצמה מונעת את אפשרות ההכרעה בשל כישלונה לייצר ארטיקולציה טובה בין האימפוטנציה לבין הבלתי אפשרי

להישען על דיפלומטיה שאינה נשענת בהכרח על הבנה ודיאלוגיות בנוסח של "הבנת האחר", ברוח הקלישאות הפסיכולוגיסטיות בנות זמננו, משמעו לדעת דבר מה לגבי זאת שההבנה איננה תנאי להסכמה בין הניצים, כי אם להפך: כדי להבין יש להסכים תחילה. לכן אין צורך בהבנה כדי להגיע להסכם כמו הסכם להפסקת אש. אנו יודעים היטב שהסכם טוב, בדרך כלל, הוא כזה שמאפשר למקם את האי-הסכמה, כלומר, הסכם שלא מבינים בדיוק רב מדי את הכתוב בו, שלא יודעים מראש את כל מה שינבע ממנו. כלומר, כדי לעשות הסכם יש להסכים לא לדעת "עד הסוף" וזאת למרות הנוכחות של משפטנים למיניהם שפורשים על ההסכמה את מראית העין של הידע באשר לעתיד. החשוב בהסכם הוא שימלא את הפונקציה שלו כאקט של עצירה. בנקודה הזו אפשר לדבר בשבחה של העמימות, של הדו-משמעיות שאיננה כי אם הכישרון היסודי של המסמן. "הרהור" מעין זה עשוי לשמש תו מבחין של פסיכואנליטיקאי לאקאניאני, שכן נקודת המוצא שלו היא היעדר יחס אשר דוחף לכיוון של פרגמטיקה אשר במקום להטיף לדיאלוגיות ולהבנה הדדית כתנאי לכל הסכם, היא פועלת בכל רגע נתון להפוך דווקא את היעדר הדיאלוג ואת האי-הבנה לאופרטיביים. מגמה מעין זו ללא ספק תובעת תמיד את ממד ההמצאה. אנו יכולים לגלות שיש בהמצאה מעין זו מקור לסיפוק מדרגה גבוהה יותר מזו של הסיפוק שמעניקה ההבנה. אינני חושב שאוריינטציה זו אינה רלוונטית גם לפרגמטיקה של הקשר גבר-אישה. למעשה, לאקאן מתאר זאת בכרך ה-20 של הסמינר שלו (Lacan, 1975) ביחס לתנועה מדיסקורס אחד למשנהו - בתנועה הזו הדיסקורס של הפסיכואנליטיקאי מתמקם הן כמה שמגיח ממנה והן כאופרטור שלה. התנועה הזו היא תנועה מלוגיקה אחת למשנה שאינה נשענת על מה שאפשר היה לכתוב: "הבנה בין-דיסקורסיבית". כלומר, אין תנועה רציפה בין הדיסקורסים השונים, אין מעבר "חלק". מה שתמיד ישנו הוא החתך. "ההבנה" בין הדיסקורסים היא בלתי אפשרית מבחינה מבנית, וזה בדיוק בנקודת החתך, שהיא ביסודה נקודה של אי-הבנה, של אי-הלימה

עבודתו כמו גם בהופעתו הציבורית, בהשתתפותו בחיים האזרחיים או אפילו במה שמכונה "חיי הפרטיים". זה יכול להזכיר לנו את המקרה של רבי עקיבא, שלילה אחד מצא מתחת למיטתו הזוגית את תלמידיו הנאמנים. טענתם הייתה שכפי שהם למדו מפיו תורה במהלך היום כך הם חפצים ללמוד מן הפרקסיס שלו בלילה כיצד על הגבר לנהוג באישה. מאז רבי עקיבא הצליח פרויד להוציא את התלמידים הללו מחדר המיטות ולהשכיב אותם אחד-אחד על ספת יחיד כדי שיתעמתו עם "התשובה האמיתית" לשאלתם של תלמידי רבי עקיבא, האמת של כל יחס זוגי, זו שתמיד מוסתרת, קרי שאין יחס מיני. קיימת גם גרסתו של לאקאן לעניין זה אשר מעדיף בסמינר שלו, *Encore*, להכניס את תלמידיו למיטה אחת כדי לדבר עליה לאחר מכן במשך שנה שלמה: "[...] תחילה אניח אתכם על המיטה, מיטה בשימוש מלא, בשניים [...]". (Lacan, 1975). הוא מעיז "לעשות" זאת בפקולטה למשפטים. מטרתו הייתה להביא את תלמידיו לדעת שבלתי אפשרי לייסד יחס של שניים.

בכרך ה-18 של הסמינר שלו (Lacan, 2006) מנסח לאקאן גם את האפשרות של הכללה ביחס לבלתי אפשרי של כל יחס, גם כאשר אפשר לכאורה לכתוב אותו, ובכלל זה גם היחס של האחד לאויבו. באופן זה עשוי להתגלות הבדל פרגמטי בין מגמה שתחתור להמציא ולרשום יחס היכן שאיננו יכול להיכתב, לבין מגמה שתחתור לכתוב את אי היחס עצמו

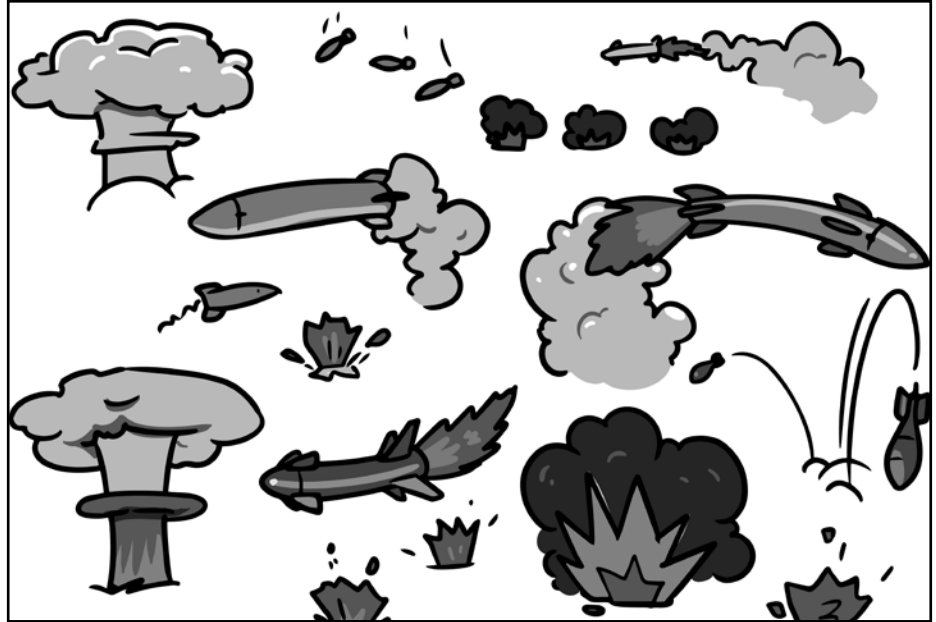
לאקאן מכוון במקרה זה ליחס בין שני המינים, אך בכרך ה-18 של הסמינר שלו (Lacan, 2006) מנסח לאקאן גם את האפשרות של הכללה ביחס לבלתי אפשרי של כל יחס, גם כאשר אפשר לכאורה לכתוב אותו, ובכלל זה גם היחס של האחד לאויבו. באופן זה עשוי להתגלות הבדל פרגמטי בין מגמה שתחתור להמציא ולרשום יחס היכן שאיננו יכול להיכתב, לבין מגמה שתחתור לכתוב את אי היחס עצמו. אנו רשאים לראות בעצם ההבחנה הזו ביטוי להתייצבותו של פסיכואנליטיקאי לאקאניאני: האם המלחמה פורצת היכן שמתגלה הכישלון הדיפלומטי לרשום יחס היכן שאיננו - וכהתעקשות של דיפלומטיה זו באותו כיוון, או דווקא משום הסיורב של הדיפלומטיה לרשום את האי-יחס, שהוא סיורב לדיפלומטיה שלא תישען על הבנה. במובן זה המלחמה איננה בדיוק ההמשך של הדיפלומטיה באמצעים אחרים כי אם מה שנועד להכריע בנקודה שבה הדיפלומטיה עצמה מונעת את אפשרות ההכרעה בשל כישלונה לייצר ארטיקולציה טובה בין האימפוטנציה לבין הבלתי אפשרי. ארטיקולציה טובה בזמנים שלנו לא נשענת עוד על פרגמטיקה של הכרעה שמצייתת לחוק הבינארי שמתמוסס והולך של מנצחים-מנוצחים, כי אם על פרגמטיקה של עצירה. כלומר, בסופו של עניין גם המלחמה נוטלת על עצמה את האפיונים של החלקיות, של "ללא הכרעה". הדיפלומטיה תהיה תמיד שם כדי לעצור, כדי למנוע מן המהלך את האפשרות לכלות את עצמו.

בין הדיסקורסים שמופיע הדיסקורס של הפסיכואנליטיקאי. זה עשוי להזכיר לנו סיפור קצר מאוד שנכתב על ידי ש"י עגנון, "מאויב לאוהב". זהו סיפור על מלחמה בין הגיבור לבין הרוח. תשוקתו של גיבור הסיפור הייתה לבנות את ביתו מחוץ לחומותיה של העיר ירושלים שבה התגורר, על גבעת טרשים חשופה לרוחות. היו זמנים בתולדות התרבות האנושית שבהם לצאת מחוץ לחומותיה של

של עגנון, אך כמובן שלא רק במקרה שלו, לשם ההצלחה לבנות בית שהרוח-האויב לא יפיל, שאיננה לענייננו כי אם הצלחה לעשות חור ברוח ולהקים סביבו קירות כדי להשתכן בתוכו. זו דרך לחשוב על המונח של פרויד Unheimliche שתורגם לאחרונה ל"אל-ביתי", או על הטופולוגיה של הדרה פנימית (internal exclusion). הגיבור של סיפורנו לא חיסל ולא הביס את הרוח, כפי שאף הרוח מצדו לא הכניע את איוויו של הגיבור. כלומר, נותרו "בחיים" כל הפרסונות הנחוצות על מנת שיתאפשר ייצור של "הסכם".

בפרספקטיבה הזו אנו יכולים לשמוע, במיוחד בסיבוב הנוכחי של המלחמה עם החמאס, את שפע הדיבורים והפרשנויות באמצעי התקשורת. הם לא נועדו כי אם להעניק מובן "בכל מחיר", "להבין" את ההתנהגות הבלתי מובנת של האויב. אין ספק שבמקום שבו מגלה ההבנה את קוצר ידה, במקום שבו היא לא מצליחה "לאלף" את המציאות כדי להופכה לנושאת מובן, לניתנת לשליטה, לניבוי, לתמרון, שם ברור לנו שנתקלנו באויב אמיתי, כלומר במישהו או משהו שהוא אחר, זר, ממשי במובן זה שחוקיות פעולתו, שחוקיות התענגותו, עד כדי כך לא גלויה לנו, שנדמה שאין לה כל חוקיות כלל - זהו איום. זהו איום שעליו נוכל לומר שהוא אויב ממשי.

עיר היה מעשה של סכנת חיים, של הליכה אל הלא-נודע, אקט במלוא מובן המילה. חומות העיר היו מחסום בפני ההפקר שהמתין למי שיצא אותן. נוכל להניח שמכאן נובע הביטוי "לצאת לדרך" שהיה במידה רבה שקול לביטוי "לצאת למלחמה". היציאה בשני המקרים משמעה יציאה אל מחוץ לחומות המגנות. האויב באותם זמנים יכול היה להיות גם הזר שבו נתקלו בדרך. לכן התביעה להזדהות, מי אתה? ההזדהות קבעה את גורלו של המפגש. ומכיוון שבאותם זמנים האדם לא היה מחויב לזרות אחת קבועה, הייתה בידו האפשרות המעשית להחליט להזדהות כאויב או כידיד. זוהי שאלת הדרך הפרדיגמטית: הלי אתה או לצרי? על הדרך הזו, זו שמחוץ לחומות העיר, אדיפוס הכה למוות את אביו שזוהה כאויב. ובכן, כך נתקל גם גיבור הסיפור של עגנון באויבו, הרוח, שפעל ככל רוח, על פי טבעו, כלומר, ככול העולה על רוחו: העיף תחילה את האוהל שניסה הגיבור להעמיד, אחר כך את הצריף שהקים, לאחר מכן את גג הבית שבנה וכה הלאה. אלא שבסופו של דבר בונה הגיבור את ביתו. "הפתרון" שמושג במאבק שמתאר עגנון לא נשען על כל משא ומתן פסיכולוגי, דיאלוג או הכרה בווייתורים ופשרות, מה שמכונה ברגיל בפיהם של הפרגמטיסטים "האילווצים של המציאות", כי אם להפך, היווצרות הפתרון העגנוני נשענת דווקא על מגמה א-פסיכולוגית שבה כל אחד מן הצדדים נותר נאמן לטבעו, קרי לתשוקתו. כלומר, כל אחד מן הצדדים העניק עדיפות וקדימות, כמו סובייקט טוב אחרי אנליזה, ל-a, לאובייקט סיבת האיוויו שלו, לתשוקה שלו, על פני האידיאל. לא היה זה מאבק אידיאולוגי וזה דווקא מה שאפשר לסובייקט-הגיבור לעשות את החישוב עם הממשי של האחר, לכלול בחישוב שלו את האחר כממשי, קרי כזר לו, וכמי שפועל על פי "טירוף" משלו שאינו זהה ל"טירופו" שלו ושחוקיו לא נהירים לו. חישוב זה היה נחוץ במקרה

כדי לעשות הסכם יש להסכים לא לדעת "עד הסוף" וזאת למרות הנוכחות של משפטנים למיניהם שפורשים על ההסכמה את מראית העין של הידע באשר לעתיד. החשוב בהסכם הוא שימלא את הפונקציה שלו כאקט של עצירה

המעניין הוא שבסיבוב הנוכחי, "צוק איתן", היה זה הוא עצמו, האויב, שהתנדב לתרום לנו מפתח להבנתנו אותו. מצאתי זאת מדהים ומאיים כאחד. היה זה כאשר אחד מדובריו המכובדים הופיע באמצעי התקשורת ופנה לישראלים באמרו משהו כמו: כגודל תשוקתכם לחיות כן גודל תשוקתנו למות. קדם להכרזה הזו וכמו בלי קשר אליה, ריאיון עם ראש העיר ללא הפסקה שבו התפאר על כך שגם בימים האלה בתי העינוגים למיניהם של העיר פתוחים ופועלים. לא יכולתי להימנע מלמתוח חוט מקשר בין שני האירועים התקשורתיים האלה ולקרוא את ההכרזה של איש החמאס כפירוש, מכל מקום כך היא פעלה עבורי, פירוש שמופנה לחברה בת ימינו. לפתע פתאום מתוך החורבות של ההפצצות וההרג מופיעה הבהרה: הטרור איננו כי אם המענה, בן הברית ההופכי של "העיר

המשימה" אשר תפקדה כ"עוד-אחד", כמענה נגדי לאחד של האידיאל, בדומה למתרחש בקרטל של לאקאן, אפשרה לאותם סובייקטים שכשלו ביחס לאותו אחד לפעול כשוים בפניה של משימה או בעיה משותפת.

אך יש בהיסוס הזה בדיבור גם כדי להעיד על כך שדבר מה בזמן מלחמה משתנה ביחס לממד הזמן עצמו באנליזה. כוונתי תחילה לאותו זמן, שעליו אומר לאקאן בהכונת הריפוי, שהוא הזמן לשכוח דבר מה: "[...] הזמן הזה שנחוצך כדי לגרום לפצינט לשכוח שמדובר רק במילים, אך אין זה תירוץ לכך שהפסיכואנליטיקאי עצמו ישכח זאת [...]" (Lacan, 1966).

בעת מלחמה קשה יותר לגרום לאנליזנט שישכח שמדובר בסך הכול במילים, מה שמדגיש את זאת שהזמן של ההתרחשות, כמו גם הזמן של האקט, נושאים סימנים שונים מאלה הנחוצים עבור האסוציאציה החופשית שבמידה מסוימת דוחפת להשיהיה של ממד האקט. כאן אנו נתקלים בזמן מסדר אחר, זמן לוגי - הזמן להבין. זהו הזמן הזה שנמצא ב"מצוקה" ונהדף אל מחוץ להתרחשות. נדרש זמן מיוחד על מנת שבמטפורה של יחס של איבר של השפה להויה המדברת, ה-stabilitat (עיבוי של מקום מגורים ויציבות) יוכל להפעיל את כוחו כדי להנחית על ה-labitant (עיבוי של חוסר יציבות וחוסר בית) מהלומה של ממשי (Lacan, 2001a). זוהי מטפורה שהאנליטיקאי יכול להינצל ממנה משום שהדיסקורס שלו עצמו משליך אותו כפסולת של השפה - את זאת אל לו לאנליטיקאי לשכוח.

[...] במקום שבו מגלה ההבנה את קוצר ידה, במקום שבו היא לא מצליחה "לאלף" את המציאות כדי להופכה לנושאת מובן, [...] שם ברור לנו שנתקלנו באויב אמיתי, [...] ממשי במובן זה שחוקיות פעולתו, שחוקיות התענגותו, עד כדי כך לא גלויה לנו, שנדמה שאין לה כל חוקיות כלל - זהו איום

יש באפשרותי להעיד על פחות ופחות סובייקטים שמתקפים על ידי ההיסוס הזה, או מתקפים על ידי המבוכה בקשר לעניינים הקטנים שלהם בהשוואה למה שהתרחש במצבי מלחמה בישראל בשנים שעברו. נראה כאילו הפסיכואנליזה נוחלת בפועל את ניצחונה בתרבות, קרי, ניצחונה של ההתענגות על פני האידיאל, שכן זהו אפיונה של החברה בת ימינו. אף שישן עדויות שכך תמיד היה כשהתאפשר הדבר, זה נעשה גלוי יותר ויותר שהמלחמה היא עניינם של אלה שיש לה נגיעה ישירה בהם, ותחת הסימא של החיים נמשכים, או חייבים להימשך, ממשיכים לחיות, כלומר, ממשיכים להתענג כרגיל. בשתי המלחמות האחרונות עמדה זו בלטה באופן מיוחד כאשר תושבי העיר תל אביב נתפסו כאזרחיה של מדינה אחרת, לא זו שמצויה במלחמה, שכן "כעיר ללא הפסקה", כפי שהיא מכונה, לא פסקו כאמור לרגע לפעול בה "בתי העינוגים" למיניהם. לכן, כאשר הושלכו בפעם הזו של "צוק איתן", אף יותר מאשר ב"עמוד ענן", טילים לכיוונה של תל אביב,

ללא הפסקה". החגיגה של הטרור לא באמת ממוקמת בקוטב הנגדי של החיים כחגיגה בלתי פוסקת כאילו מדובר בדיכטומיה. הטרור הזה שמתואר על ידינו כפולחן של מוות, איננו כי אם זה אשר חושף עבור התרבות המערבית, את מה שחבוי בפולחן ההתענגות שלה שאותו היא מכנה "לחיות". לא בכדי לאקאן מזהה את דחף המוות של פרויד כווקטור של כל דחף. היחס בין התשוקה לחיים לבין התשוקה למוות בדבריו של הפרטן של החמאס אינו דיכטומי כי אם מוביני, זה אשר מומחש לנו באמצעות טבעת מוביוס, אותה טבעת בעלת צד אחד שהוא כביכול שניים או בעלת שני הצדדים שהם כביכול אחד. בנקודת הפיתול של הטבעת הזו נפגשים שני הצדדים, קרי זה הממשי של ההתענגות, ששתי התשוקות הללו, לחיות-למות, נפגשות. הווה אומר, האויב הזה, עם כל זרותו, קרוב לנו הרבה יותר ממה שהיינו רוצים לדמות לעצמנו בעיני רוחנו. ההבדל הנו בדרך ולא בנקודה הסופית.

לא היה זה מאבק אידיאולוגי זה דווקא מה שאפשר לסובייקט-הגיבור לעשות את החישוב עם הממשי של האחר, לכלול בחישוב שלו את האחר כממשי, קרי כזר לו, וכמי שפועל על פי "טירוף" משלו

ובכן, ביחס לשאלה שהופנתה אלי. ראשית, לאחר שהאנליטיקאי "סיים" לדאוג לכך שהוא עצמו יגיע לחדר העבודה שלו, עליו לדאוג לכך שהאנליזנט יגיע אף הוא. זה שולח אותנו אל אותו ממד של דאגה שאליו מתייחס לאקאן בתחילת הסמינר על החרדה (Lacan, 2004), אל אותו דבר מה אשר נמצא בקרבה ל-sorge של היידגר, ל-souci, שאיננו זר לנו כפי שאומר לאקאן. יכולנו בישראל לשמוע על כך לא מעט דברים מקולגות שהיגרו מארגנטינה ביחס לאותה תקופה שבה באותה מדינה כלל לא היה בטוח שהאנליזנט יגיע ל-rendez-vous, לפגישה עם הממשי של האנליזה שלהם, משום אותו ממשי מסוג אחר שארבו לחייהם בדרך לאנליזה. אין מדובר בדאגה "פסיכולוגית". היא נוטלת את חלקה בפרקסיס בצורה שונה בזמן מלחמה כאשר אין זה מובן מאליו שאנליזנט יגיע לפגישה שנקבעה, במיוחד כאשר אנו רואים את הפגישה האנליטית כמפגש בין שדות ממשיים, כפי שאומר לנו לאקאן כאשר דיבר "אל הקירות" (Lacan, 2011): "השדות שבהם מדובר עשויים מממשי, ממשיים כמו דג החשמל והאצבע של הילד התמים שזה עתה נגע בו". כלומר, להגיע או לא להגיע לפגישה איננו רק התרחשות ביורוקרטית.

כאשר מתרחשים אירועים דרמטיים במציאות הקולקטיבית, "במציאות הגדולה", פורץ ההיסוס באנליזה להמשיך בדיבור על העניינים-הקטנים, הדיבור על האובייקטים הסינולוגיים. הם מאבדים מערכם ומזכות קיומם לנוכח האובייקטים הקולקטיביים. זוהי היחלשות של האחד הסינולוגי המזוהה לנוכח האחד של האידיאל האלמוני. למעשה, על המוטיב הזה נשענו הקבוצות של ביון אשר הבחין בקבוצה הקטנה בין המודוס של "ההנחות הבסיסיות" למודוס של "קבוצת המשימה". המשימה ב"קבוצת

מגמה שעיקר עיסוקה היה להוכיח ב"עמוד ענן" שכל צעד במהלכי המבצע הצבאי הוכתב על ידי האינטרסים הפוליטיים של אישיות זו או אחרת שהייתה מעורבת בניהול המבצע תוך התעקשות להראות כיצד כל מהלך בחזית המבצע משרת את האינטרס הפוליטי שלה, ומשפיע על מספר המנדטים שמפלגתה תקבל בבחירות הקרובות והולכות. ב"צוק איתן" המגמה הזו באה לידי ביטוי ביתוח של האינטרסים הכלכליים המושקעים בקיומה של המלחמה מצידה של קטאר ואפילו ארצות הברית.

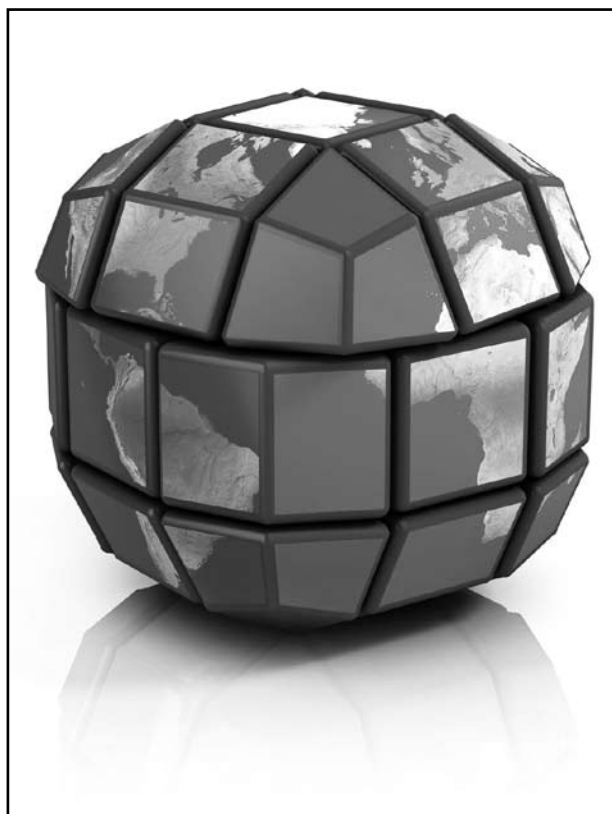
כאשר מתרחשים אירועים דרמטיים במציאות הקולקטיבית [...] פורץ ההיסוס באנליזה להמשיך בדיבור על [...] האובייקטים הסינגולאריים. הם מאבדים מערכם ומזכות קיומם לנוכח האובייקטים הקולקטיביים

על השפעתו של הפיצול הזה יכולתי ללמוד באופן ישיר דרך אחד מבני שהפיץ ברשת החברתית יחד עם חבריו ליחידה הצבאית מכתב שהופנה לכל אותם שתמכו בלהט רב, רב מדי לטעמם, בפלישה קרקעית לרצועת עזה. בין שאר הדברים שכתבו הם ביקשו מבעלי אותו להט לוחמני לפלוש לעזה ולהחריבה, שישתקו או לכל הפחות ינמיכו את קולם, על מנת שהם, החיילים שנמצאים "שם", בחזית המלחמה המיוחלת, יצליחו להמשיך להאמין כי הם מגנים על אנשים שהמלחמה הזו עבורם איננה רק עוד תוכנית ריאליטי בטלוויזיה שעיקרה להפיג את השעמום ולענג אותם. עניין זה מבליט את מה שנוכל לזהות כשתי מגמות ביחס לפרקסיס של הפסיכואנליטיקאי בחברה. האחת היא זו המדגישה את התייצבותו האירונית כפי שתיאר אותה ז.א. מילר ביחס לאידיאלים של החברה כמסכות על פני הממשי של ההתענגות, הוא מתייצב כמי שיודע מהי "האמת האמיתית". השנייה היא זו שנוכל למצוא כבר בסמינר השני של לאקאן (Lacan, 1988):

"[...] אם דמיסטוקלס ופריקלס היו אנשים דגולים, זה היה משום שהיו פסיכואנליטיקאים טובים [...] לתת את המענה הנדרש בתגובה לאירוע ככול שהוא נושא משמעות, ככול שהוא פונקציה של חליפין סימבולי בין בני אדם - כמו הפקודה שנתנה לצי לעזוב את פיראוס - משמעו לתת פירוש. ולתת את הפירוש הנכון ברגע הנכון, זה להיות פסיכואנליטיקאי טוב."

זו כבר איננה עמדה אירונית, או צינית, ביחס לאקט של אנליטיקאי בעת מלחמה. זוהי נקישת עמדה לא במישור של ידיעת "האמת האמיתית", במישור הידע, כי אם בממד של האקט. זה למעשה מה שאומר לאקאן בסמינר ה-XVIII על הדיסקורס הפסיכואנליטי שנמצא בהלימה עם הדברים הללו על המדינאים של המלחמה: "אין ספק שעלי לומר זאת, שכן בסופו של דבר לא הבנתם זאת - הדיסקורס של הפסיכואנליטיקאי אינו שום דבר אחר מאשר הלוגיקה של הפעולה" (Lacan, 2006). כאן אנו רואים שבדיסקורס של האנליטיקאי אין מדובר בידע לשמו כי אם במה שמכוון לפעול.

מדינה שלמה נשמה לרווחה! דבר מה מן האחדות ההתענגותית שהתערערה שוקם במידת מה, וכבר אין סכנה שמדובר בתוכנית של שלוש מדינות לשני עמים, כי אם עדיין לכל היותר בשתי מדינות לשני עמים.

הטרוור הזה שמתואר על ידינו כפולחן של מוות, איננו כי אם זה אשר חושף עבור התרבות המערבית, את מה שחבוי בפולחן ההתענגות שלה שאותו היא מכנה "לחיות". [...] האויב הזה, עם כל זרותו, קרוב לנו הרבה יותר ממה שהיינו רוצים לדמות לעצמנו בעיני רוחנו. ההבדל הנו בדרך ולא בנקודה הסופית

הדבר בלט באופן מיוחד בישראל בדיווחים במדיה על האירועים והמבצעים ב"עמוד ענן" וב"צוק איתן". דיווחיהם של הכתבים בטלוויזיה ובעיתונות היטלטלו בין המגמה של האידיאל לבין זו של ההתענגות. בין המגמה שעשתה שימוש במונחים של לאומיות, מדינה, האיום הכולל, גיוס המילואים, חרדת האזרחים, הסיכוי לשלום, תמיכת המדינות האחרות וכדומה - מגמה שבלטה במיוחד במלחמה הנוכחית של "צוק איתן" שבה התקשורת הרבתה להתייחס לגיבוריה של ישראל, הנופלים, תושבי הדרום, הרופאים, העם שנהר בהמוניו להביא ציוד וממתקים לחייליו וכה הלאה, לבין

תתבסס על הזדהות עם מנהיג כלשהו. הרי לפנינו עוד צורה של פרמננטיות שנושאת הפעם ערך של עבודה. אך יש לנו תשובה נוספת של לאקאן: זו של *les non-dupes errent*, הלא-מרומים טועים ותועים, שהיא ההסכמה להיות מרומה כדי לא לטעות או לתעות, אשר מובילה ליצירת פסיכואנליטיקאי כסינטום, כהמצאה של האנליזנט מהסמינר ה-XXIII (Lacan, 2005). האוריינטציה שתשובה זו מסמנת מטילה עלינו לשמוע עדויות גם מהאנליטיקאים אחד-אחד, שכן ההסכמה להיות מרומה יכולה להתייחס גם לצורות שונות של הסכמה של הפסיכואנליטיקאים להתמקם בחברה בזמן מלחמה כמו בזמנים אחרים שכן כאמור יש לפסיכואנליטיקאי חובות לתקופתו.

עמדתו של לאקאן חדה: על הפסיכואנליטיקאי היה להצטרף למאמץ המלחמתי. עמדתו היא קריאה לא להיות שותקים לנוכח הממשי הזה של המלחמה. השאלה כולה היא אם כן מהו זה שאיננו שתיקה

באופן דומה אפשר לפנות מקום לשאלה האם הפסיכואנליטיקאים של מדינה במלחמה מצליחים לקיים משהו מן המחקר הזה באשר ל"היות" פסיכואנליטיקאי במדינה במלחמה. זוהי קריאה לדווח בפני קולגות על האופן שבו קובעת המלחמה של המדינה את "המלחמה" בחדר העבודה, או לחלופין לחקור במה שונה המלחמה של המדינה מן המלחמה היומיומית של "מדינת הפסיכואנליזה". במאמר על הפסיכיאטריה האנגלית עמדתו של לאקאן חדה: על הפסיכואנליטיקאי היה להצטרף למאמץ המלחמתי. עמדתו היא קריאה לא להיות שותקים לנוכח הממשי הזה של המלחמה. השאלה כולה היא אם כן מהו זה שאיננו שתיקה.

אזי איך אפשר שהאנליטיקאי יפעל בזמן מלחמה? בין העמדה האירופית שהיא ביסודה עמדה של ידע, לבין העמדה של הפעולה,

בשתי המלחמות האחרונות עמדה זו בלטה באופן מיוחד כאשר תושבי העיר תל אביב נתפסו כאזרחיה של מדינה אחרת, לא זו שמצויה במלחמה, שכן [...] לא פסקו כאמור לרגע לפעול בה "בתי העינוגים" [...] כאשר הושלכו בפעם הזו [...] אף יותר [...] טילים לכיוונה של תל אביב, מדינה שלמה נשמה לרווחה! דבר מה מן האחדות ההתענגותית שהתערערה שוקם במידת מה

שקשורה לזמן ולגוף? מהו, אם כן, האנליטיקאי שאיננו שום מהות (*essentia*)? בהקשר זה מעניין לראות שבלבה של מדינת הפסיכואנליזה מתייצבת אותה שאלה כמו זו שמתייצבת בלבה של מדינת היהודים: מיהו או מהו פסיכואנליטיקאי? כמו מיהו או מהו יהודי? אפשר אף לומר שכבר נוסחה בעבר תשובה אחת שתהיה טובה לשתי המדינות הללו: אהיה אשר אהיה. אהיה אשר אהיה, ככל שזה מה שאנליזנט יכול לומר עם סיום האנליזה, היא, באופן פרדוקסלי, תשובה אשר מחזיקה את ה"היות" פסיכואנליטיקאי, גם אם מדובר ב"היות" פסיכואנליטיקאי בזמן מלחמה, לפחות בספק - לפחות ככל שמדובר ברישום. כלומר, אין "היות" של אנליטיקאי שניתן לרישום כך שינוסחו עבורו קריטריונים מגדירים, אבל כן יכול להתקיים מחקר פרמננטי על ה"היות" הזה כאחד מן התווים של קהילה שלא

מקורות

1. Lacan, J. (1966), *Ecrits, La Direction De La Cure*, p.586, 1958, Seuil.
2. Lacan, J. (1975), *Le Séminaire, livre xx, Encore, 1972-1973*, texte établi par J.A.Miller, p.10, Seuil.
3. Lacan, J. (1988), *The Seminar, Book II, The Ego in Freud's Theory ...*, 1954-55, p.20, edited .by J.A. Miller, C.U.P.
4. Lacan, J. (2001), *Autres écrits, la psychiatrie anglaise et la guerre*, p. 101-120, Ed. Seuil.
5. Lacan, J. (2001a), *Autres écrits, L'Etourdit*, p.476, Ed. Seuil.
6. Lacan, J. (2004), *Le Séminaire, livre x, L'angoisse, 1962-63*, p.11-23, texte établie par J.A.Miller, Seuil.
7. Lacan, J. (2005), *Le Seminaire, livre xxiii, Le sinthome, 1975-1976*, p.129-142, texte établie par J.A.Miller, Seuil.
8. Lacan, J. (2006), *Le Séminaire livre xviii, d'un discours qui ne serait pas du semblant, 1971*, p. 61, texte établi par J.A.Miller, Seuil.
9. Lacan, J. (2011), *Je Parle Aux Murs, De L'incompréhension*, p.59-60, 1971, Seuil.

קשר בין הורים ומערכת החינוך של ילדיהם

פינת
ההורות

עדנה כצנלסון*

מחקרים שנעשו בארצות שונות העלו שקיים קשר חיובי בין מעורבות הורים במערכת החינוך לבין הישגי הילדים והתנהגותם (פישר, 2010). מעורבות הורית כוללת, כמובן, תקשורת בין הורים למורים.

בהמשך המאמר תוצג סקירה של המשתנים שאותם צריך להכיר פסיכולוג או יועץ בבואם לטפל בקשיים שעלולים להופיע בקשר הורה-מורה. הקשיים העיקריים הם הימנעות מורה או הורה מקשר הדדי, מתח רב עד כדי קרע ביניהם, או תקשורת "עקרה" שאינה מביאה תוצאות בשטח. קצר בתקשורת מורה-הורה משפיע, כמובן, על מצבם הרגשי, הלימודי וההתנהגותי של הילדים.

גורמים שמשפיעים על מאפייני התקשורת מורה-הורה שצריך להביא בחשבון כדי לשפר את הדיאלוג ביניהם

מודעות לגורמים מסייעים או בולמים תקשורת היא חלק משמעותי בשיפור הדיאלוג בין הורים למורים. להלן סקירת חלק מגורמים אלו והצגה בראשי פרקים דרכים להתמודדות איתם.

תפיסת הורים את המורים

היחסים בין הורים למערכת החינוך תלויים בתפיסה ההדדית של שני השותפים את מהות הקשר ביניהם, טיבו וחשיבותו. המצבים החיוביים הם כאשר הורים רואים את המורים כשותפים, כבעלי - ברית, כמשאב משמעותי לילדם, וכאשר כך גם רואים

קשר בין הורים לבין מחנכי ילדיהם, הוא אבן יסוד בהתפתחות הילד, תפקודו, הישגיו ובריאותו הנפשית. פסיכולוגים שמטפלים בילדים ובהורים ובמערכת החינוך, נתקלים לעתים קרובות בבעיות בקשר בין הורים לבין מורים.

אם בשנות השבעים מערכת החינוך התמודדה עם עיקר בעיות הלמידה וההתנהגות בעצמה, היום להורים אחריות מכרעת על הישגיו של הילד והתנהגותו

במאמר יוצגו מאפייני הקשר בין בית הספר להורים היום (ובהשוואה לעבר), הקשיים בפניהם עומדים הורים בקשר עם מערכת החינוך, ודרכים לעזור להתמודד עם אבני הנגף העיקריות.

שינויים בחברה, במשפחה ובמערכת החינוך בדורות האחרונים

מים רבים זרמו בנהר, מאז ראשית המאה העשרים בישראל, שאופיינה בבית ספר שהיה כספר חתום בפני ההורים. הם היו מודרים כמעט לחלוטין ממערכת החינוך. ההורים סמכו על בית הספר שילמד את הילדים ויעצב את התנהגותם, ולא היה קשר כמעט בין הורים למורים, אלא אם היה צורך להעניש תלמיד. בשנות השבעים החל קשר ממודר בין המערכת המשפחתית למערכת החינוכית, ובשנות השמונים חל שינוי משמעותי כשהחלה מעורבות הורים במערכת החינוך. מאז שנות האלפיים קיים שיתוף הורים כערך חינוכי בבתי הספר (פרידמן, 2011).

שינוי גדול נוסף ביחסי הורים ומחנכים הוא בנושא האחריות ודרך ההתמודדות עם קשיי הילד. אם בשנות השבעים מערכת החינוך התמודדה עם עיקר בעיות הלמידה וההתנהגות בעצמה, היום להורים אחריות מכרעת על הישגיו של הילד והתנהגותו. הורים אמורים לדאוג להתמודד עם קשיי הלמידה של ילדיהם, ונקראים לבית הספר או לגן כל אימת שהילד מתנהג שלא על פי המותר. הורים מרגישים עצמם נתונים לביקורת של המערכת על קשיי ילדיהם ומקבלים ציון על ידה.

*ד"ר עדנה כצנלסון היא פסיכולוגית קלינית, חינוכית והתפתחותית, בית הספר למדעי הפסיכולוגיה ובית הספר לרפואה, אוניברסיטת תל אביב.

הזדהות הורים עם מערכת החינוך

הורים שלא מזדהים עם מטרות מערכת החינוך, מתקשים לשמור על קשר עם המורים, ומשדרים לילדיהם מסר בעייתי. פרידמן (2011) ניסח תיאוריה ששמה "תיאוריית הזדהות-ערנות", על פיה רמת מעורבות הורית בחינוך נובעת משילוב רמות שונות של הזדהות ההורים עם מטרות החינוך ורמות שונות של ערנותם לנעשה במערכת. על-פי תיאוריה זו קיימים חמישה מצבי התייחסות הורית לבית הספר: ניכור, הימנעות, מעורבות מתונה, מעורבות-יתר ומעורבות ללא הזדהות. ההתייחסות האופטימלית היא מעורבות לא קיצונית, משולבת בהזדהות עם המערכת ורגישות לצרכיה יחד עם צורכי ילדם. הכוונה מעורבות ולא התערבות בעבודת המורים. אם הורים סבורים שהערכים שהמערכת מקנה לילדיהם לא מקובלת עליהם, הם יתקשו לתקשר איתה. מערכת בית ספרית שלא מכבדת את ההורים מרחיקה אותם ממנה. במצבים בעייתיים של ניכור, הימנעות, מעורבות-יתר או מעורבות ללא הזדהות, יש מקום לבדוק עם הורים את הסיבות לכך, ולנסות לראות אם אפשר לשנות במשהו את רמת ההזדהות ההורית.

זיכרונות הורים ממערכת החינוך

הורים מגיעים לגן ולבית הספר שבו לומדים ילדיהם טעוני זיכרונות חיוביים ושליילים מיכולותיהם כתלמידים, מהסתגלותם למערכת החינוך ומדמויות המורים שאותם הם זוכרים. אלו מעצבים את הדרך שבה הם מכינים את הילדים למפגש, ובה הם פוגשים את הגננות ואת המורים. הללו עלולים להוות "רוחות רפאים" מילדותם (Fraiberg, 1980), שנוחתים במסדרונות בית הספר של ילדיהם ובחדרי הילדים, ומשפיעים עליהם ועל יחסי ההורים עם המערכת. להלן כמה זיכרונות מבוגרים ממוריהם:

מעורבות הורית עשויה להעניק למורים סיוע ותמיכה שבכוחה להפחית את שחיקתם המקצועית, ולהעשיר את פעילויות בית הספר ואת הקשר עם הקהילה

כשאלבר קאמי קיבל פרס נובל בספרות, הוא שלח מכתב נוגע ללב למורה שלו בבית הספר היסודי באלג'יר, שבו נכתב, "אלמלא אתה ואלמלא היד החמה שהושטת לתלמיד שהייתי [קאמי בא מבית עני], לא הייתי מגיע לכאן".
כשפרופ' יונת חזרה עם פרס הנובל שלה ושאלו אותה בריאיון מהיכן בעצם מתחילה מסורת הלמידה שלה, היא השיבה שבכיתה ד' היה לה מורה לתנ"ך שלימד אותה באופן שגרם לה לאהוב את הלימוד עצמו, את ההתעסקות בלימוד, את היחס למורה, את היחס לטקסט ואת היחס לחומר הנלמד. (לקוח ממפגש בין חתן פרס נובל אהרון צ'חנובר למאיר שלו בהנחיית גיא רולניק בשנת 2011)
המשורר והפסיכולוג הישראלי בר-כוכב כותב בשירו "ויה דולורוזה" (מתוך דעת קורסים מתוקשבים):

... המורה שְׁאֵלָה מְתִי תִתְמַלֵּא הַבְּרָכָה,
וּמְתִי יִפְלְשׁוּ אֲנָשִׁים שְׁלֵא יָצְאוּ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה.
בְּדַעְתִּי הַפְּזוּרָה וּבְאֲזָנַיִם מְקַתְמוֹת
הַפְּלִגְתִּי אֶל צְמָרוֹת,
נִמְלִטְתִּי עַל נַפְשִׁי מְקַלָּא בֵּית הַסֵּפֶר,
חֲרַגְתִּי מִבְּעַד לְחִבְצָלוֹת...

המורים את ההורים - כמי שאפשר לקבל ממנו הרבה עזרה גם לגבי ילדם הפרטי וגם בתפקוד המערכת כולה. מצבים בעייתיים הם התייחסות הורים למורים כספקי שירות, ואם אינו לשביעות רצונם מותר להם לבקר ואפילו לתקוף. פוטנציאל לקושי הוא התייחסות הורית אל מורים כאל מתחרים בהם בחינוך הילדים. מצב מדאיג נוסף הוא ראיית הורים את המורים והגננות כ"שמרטפים" שצריכים להעסיק את הילדים לרווחת ההורים או כדי לאפשר להם לעבוד, וכן תפיסתם כחלק מ"חוק חינוך חובה", שצריך להיכנע לו רק על פי החוק. הדיאלוג עם בעלי ברית ושותפים יהיה איכותי ואפקטיבי מהדיאלוג עם השמרטף או ספק השירות, ולכן דרוש שינוי בתפיסה בעייתית של ההורים כדי להגדיל סיכוי לתקשורת בונה ביניהם.
דרך תפיסת הורים את מערכת החינוך משפיעה באפקטים מודעים ולא מודעים על תפיסת הילדים את המחנכים שלהם. התייחסות מתנשאת, ביקורתית או מנוכרת של ההורים למורים ולגננות מועברת לילדים שמחקים אותם ומממשים אותה בהתנהגותם.

המצבים החיוביים הם כאשר הורים רואים את המורים כשותפים, כבעלי - ברית, כמשאב משמעותי לילדם, וכאשר כך גם רואים המורים את ההורים - כמי שאפשר לקבל ממנו הרבה עזרה

תפיסת מורים את ההורים

גם תפיסת מורים את ההורים היא גורם מכריע ביחסיהם. לתפיסת ההורים כשותפים פעילים ורצויים וכבעלי ברית שלהם, פוטנציאל מכריע לעזרה ולהכלה. אולם ראיית ההורים כצופה פסיבי, כחבר בוועד שאוסף כספים ופוטר מורים מעיסוק בלוגיסטיקה טרחתית של קישוט, ארגון מסיבות וטיולים, ועד מי שמוטב שיהיה מבוגר "שקוף", שלא יורגש מעבר למינימום ההכרחי, מסכנת את היכולת לשתף פעולה. התפיסה הקיצונית היא של ראיית ההורים כולם, או הגדרת הורה ספציפי, כ"אויב", שיש להילחם בו (גור וזלמנסון-לוי, 2005). סגנונות תקשורת אלו מייצגים רצף שבין פסיביות לאקטיביות הורית, בין ציפיות חיוביות לשליליות מההורים, שמשפיעה על מאפייני הדיאלוג בין הורים ומורים.

בהתאם לגישות אלו נגזרים יחסי בית הספר וההורים כדלת סגורה או פתוחה. "דלת סגורה" משמעותה שמרבית התהליכים החינוכיים מתרחשים בתוך בית הספר, ונוכחות הורית עלולה לפגוע בהם, להזיק לסמכות המורה והיא מעניקה כוח רב להורים משכילים מהמעמד החברתי-כלכלי הגבוה. "דלת פתוחה" היא גישה שרואה בהורים משאב מכריע, ולכן חשוב לפתוח את מערכת החינוך בפניהם ולאפשר תקשורת קבועה בין הורים למורים. מעורבות הורית עשויה להעניק למורים סיוע ותמיכה שבכוחה להפחית את שחיקתם המקצועית, ולהעשיר את פעילויות בית הספר ואת הקשר עם הקהילה. קיימת, כמו תמיד, גם עמדה מאוזנת ("שביל זהב"), לפיה בית הספר יהיה פתוח מספיק להורים כדי לאפשר דיאלוג ושיתוף פעולה שוטפים, אך לא פרוץ באופן שיפגע בסמכות המורים וביישום יכולותיהם המקצועיות. (פרידמן, 2011). תפיסת ההורה כשותף רצוי ופעיל יבטיח גם תקשורת טובה ביניהם, בעוד הגדרתו כאמרגן זוטר, כשקוף או כאויב לא תבטיח דיאלוג פורה או דיאלוג בכלל.

בינם לבין ילדם, ומודעות שלהם לעצמם עשויים להכתיב את אופי המפגש בין הורים למורים (Newberger, 1980). להלן שתי דוגמאות.

- הורים אגוצנטריים בעלי אישיות נרקיסיסטית, שרואים בילד הרחבה של עצמם, וכל ביקורת על הילד מתפרשת בעיניהם כפגיעה לא נסלחת בהם, מועדים להגיב בתוקפנות על כל הערה על ילדם.
- במקביל, גם מערכת החינוך עלולה להפגין צדדים אגוצנטריים בהתנהלותה. משפטים כמו "ילדים שמורידים את הממוצע שלא יגיעו לבית הספר ביום שבו מתקיימת בחינת מיצב" כדי לא לפגוע ב"שם בית הספר" משקפים אגוצנטריות מערכתית.

זיכרונות קשים מיחסי ילדים ומורים (כפי שמצוטטים על ידי בר-כוכב וגרוסמן), עלולים להשפיע לרעה על יחסי ההורים עם בית הספר, או לגרום להורים להיות מעורבים יותר כדי למנוע השפעות שמסכנות את ילדיהם

קבוצה אחרת היא זו של הורים "קונפורמיים" שמצפים שילדיהם לא יחרגו מהזרם הראשי, ויהיו "כמו כולם". כל רמז לשוני מלחיץ אותם, והם עלולים להגיב בחרדה. חלק מהשינויים יכולים להיות מאפיינים ייחודיים שאינם שליליים, ויכולות אפילו להיות חריגות לטובה כמו רגישות, מחוננות (בעיקר אצל בנות) או יצירתיות, שיתפרשו על ידם באופן שלילי. תגובות חוזרות כמו "איני רוצה

דוד גרוסמן (2011) בספרו "נופל מחוץ לזמן" מתאר זיכרון של הגיבור: "שוב איחרת, נערי, מחר יהיה עליך להביא את ההורים". זיכרונות קשים מיחסי ילדים ומורים (כפי שמצוטטים על ידי בר-כוכב וגרוסמן), עלולים להשפיע לרעה על יחסי ההורים עם בית הספר, או לגרום להורים להיות מעורבים יותר כדי למנוע השפעות שמסכנות את ילדיהם. אולם הורים רבים, כן סבורים שהם שולחים את ילדיהם לחוויה דומה לזו שלהם, והם משדרים חשדנות, עוינות, ומתקשים לשותף פעולה עם המורים.

חמישה מצבי התייחסות הורית לבית הספר: ניכור, הימנעות, מעורבות מתונה, מעורבות-יתר ומעורבות ללא הזדהות. [...] במצבים בעייתיים של ניכור, הימנעות, מעורבות-יתר או מעורבות ללא הזדהות, יש מקום לבדוק עם הורים את הסיבות לכך

במחקר על זיכרונות בית הספר (ארואס, 2004) שהתבסס על בקשה ממתופלים בתחילת פסיכותרפיה לכתוב 6 זיכרונות ילדות משמעותיים, נמצא ש-20% מהזיכרונות קשורים לחוויות מבית הספר, ורוב הזיכרונות שהוזכרו היו שליליים. מודעות הורים להשפעת מורים בעייתיים עליהם, עשויה לעזור להם להפריד הפרדה ברורה יותר בין מה שהיה בעבר למה שקורה בהווה. דוגמא טובה לאבחנה זו היא של העיתונאי ג'קי לוי, שזכר מאוד לרעה את המורים מעברו, אך סבור שמורי ההווה- שונים: העיתונאי ג'קי לוי (2011) זכר כך את המורים בבית ספרו:

אני זוכר בדיוק כמה נופפו אצלנו במילים "נסלק", "נעייף", וכמובן "לא בבית ספרנו". אני כבר לא מדבר על משיכת האוזניים. העלבונות. סטירות הלחי פה ושם, והמורה לערבית שלא הילך בקטנות, אלא הצליף בנו בסרגל נירוסטה [...] אני זוכר אותם. מורים כבויים. תשושים. חלקם עצרו בהוראה בדרך למקצוע האמתי שהם חותרים אליו, חלקם בדרך לפרנסה, והשאר, סתם איבדו את הדרך.

אולם לוי פתוח לראות את המורים של היום במשקפיים אחרים, כמי שהם אכפתיים יותר וכנים משהיו מוריו: "אם הייתי חושב שאני שולח את ילדי לחוויה דומה, לא הייתי נותן להם לצאת מהבית." היכולת לעשות הפרדה בין העבר להווה מאפשרת דיאלוג פורה יותר מאשר ההכללה של העבר עם ההווה.

זרמת המודעות ההורית כגורם משפיע על מפגש הורים ומורים

רמת מודעות הורית היא מכלול השיקולים העומדים בבסיס החלטותיו והתנהגותו של ההורה, הדרך הטיפוסית שבה ההורה חושב על ילדו ומבין את התנהגותו. זהו מדד איכותי שקשור לרמת מורכבות החשיבה ההורית לגבי הבנת הילד ותפיסת התפקיד ההורי. מאפיין זה כולל את היכולת הרפלקטיבית של ההורים (יכולת מנטליזציה) - הבנת תהליכים פנימיים של הנפש (Fonagy et al., 2002). רמת מודעות של הורים לרגישויות ילדיהם, לגבולות

קושי של הורים לקבל את עמדת המורים בגלל בעיה ביכולת לשלוט בהתנהגות ילדיהם והיכולת לתת להם אוטונומיה (Baumrind, 1991). קושי ליישם את דרישות המורים במציאות היומיומית.

עם הורים אלו נמנים הורים מתירניים מאוד (permissive), שיודעים שלא יעמדו בציפיות המורים לשים גבולות לילדים, וחוששים לקלקל את יחסיהם איתם, וגם הורים שתלטניים (סמכותניים - authoritarian), שלא עומדים בהמלצה לנהל שיח שיש בו הקשבה וסובלנות לילדים, אלא מנסים לכפות על הילדים את רצונם. הם כבר ניסו ולא הצליחו, או ניסו וגרמו לקרע עם הילד. אלו וגם אלו מצפים לעתים שהמורים יעשו את העבודה בלא לערב אותם. הורים בעלי מאפיינים כאלה עשויים להיעזר בהדרכת הורים אינדיבידואלית או קבוצתית שתשפר את יכולות השליטה שלהם ואת רמת האוטונומיה שהם מעניקים לילדים.

התקשורת האפקטיבית בין מורים והורים מתקיימת בעיקר עם הורים סמכותיים (authoritative) ששמים לילדים גבולות אך לא כופים אותם בכוח, ברוח מה, שנקווה, נעשה במערכת החינוך.

היעדר מסוגלות הורית לעזור לילד. הורים מתקשים לעתים לקבל הערות על תפקוד ילדיהם, לא רק כי אינם מודעים לקושי, אלא כי אינם מרגישים שיש להם "ארגז כלים" למתן תמיכה. הם אינם מכירים שיטות למידה, דרכים לפצות על קשיים, שיטות לעיצוב התנהגות ודרכי חינוך אלטרנטיביות, וחוששים שהדיאלוג עם המורה לא יביא לשינוי משמעותי, ויגרום אכזבה לשני הצדדים. היעדר מסוגלות הורית לעזור עלול לגרום לחבלה ביחסי ילד הורה בגלל הענשת הילד או עשיית שיעורים במקום הילד. גם הורים אלו יכולים להיעזר בהפניה להדרכת הורים או לבתי ספר להורים. קורה גם שהיעדר משאבים כלכליים גורם לתחושת הורה שלא יוכל לסייע על ידי קניית עזרה, נושא שצריך לברר בשיחה עם ההורה.

ביקורת על הילד עלולה להתפרש כפגיעה נרקסיסטית בהורה. הורים חוששים מביקורת עליהם שתערער את ביטחונם העצמי ואת תחושת המסוגלות שלהם. הורים עלולים להשליך על המורים רגשות אשמה שלהם ולחפש את אחריותם לקשיים שאינם בשליטה שלהם.

חשש מזליגת מידע. קושי של הורים בדיאלוג עם מורים בגלל חשש מזליגת מידע.

למורים אין קוד אתי מחייב חוקית, והורים חוששים שמידע שמועבר להם יופץ בחדר המורים, ויגיע למורים ולהורים אחרים. בניגוד לחופאים, לפסיכולוגים וליועצים שלהם יש קוד אתי מחייב, הורים לא מרגישים בטוחים דיים כאשר הם משוחחים עם מורים. הורים חוששים להיות "חשופים בצריח" (ישי-קרין, 2004) במגע עם המורים, שמא ייעשה בדבריהם שימוש לרעה. הורים חוששים מחשיפה שלהם עצמם, של ילדם או של הזוגיות שלהם בפומבי. לאלו יש להוסיף היעדר חדר סגור ללא הפרעה, כיוון שחלק גדול מהשיחות בין המורים וההורים מתקיימות בחדר המורים הרועש וההומה

שילדי יהיה יוצא דופן", "איזה ציון קיבלו האחרים", "מוטב שהילדה (המחוננת) תהייה כמו כולן" או "מדוע להוציא את הילד מהשיעור כדי לתת לו תגובה? כולם יראו שהוא חריג" - כל אלה מעידות על דפוס הורי כזה. מורים שמאחרים את הדפוס מסוגלים להימנע מתיאורים שעלולים לעורר תגובת דאגה אצל ההורים, גם כאשר מדובר לדעת המורה ביתרונות ולא בחסרונות. גם מערכת החינוך עצמה עלולה לבטא קווים קונפורמיים. לדוגמה, תגובה זועמת ולא רגישה לילדים צעירים שלא עומדים דום בצפירה של יום הזיכרון או יום השואה, בלי להבין את הסיבה לתגובתם (פורמן, 1994).

רמת מודעות הורית היא מכלול השיקולים העומדים בבסיס החלטותיו והתנהגותו של ההורה, הדרך הטיפוסית שבה ההורה חושב על ילדו ומבין את התנהגותו. זהו מדד איכות שקשור לרמת מורכבות החשיבה ההורית לגבי הבנת הילד ותפיסת התפקיד ההורי

הורים בעלי גישה רגישה מאוד לצורכי הילד, Subjective-individualistic orientation, הם אלו שמתחברים פחות לצורכי המערכת ונוטים להיות הגנתיים יתר על המידה על ילדם. הם מבינים אותם, רגישים מאוד לצרכיו, עד כדי התעלמות מדרישות המציאות של המערכת הבית ספרית או של ילדים אחרים. הם רואים את המורים כגורמים לעוול גדול לילדם, ומעוררים אצל מורים תגובה ביקורתית וכועסת. לעתים תופסת המערכת גם את הפסיכולוגים כבעלי גישה כזו.

חרדה של הורים מהמפגש עם המורים בגלל חשש מביקורת ומתחושת אשם. חרדה של הורים ממפגש עם מורים עשויה לנבוע ממקורות מגוונים: הטלת אחריות בבעיות חינוך והתנהגות הילדים, זיכרונותיהם מקשיי הלמידה שלהם עצמם או תחושת האשמה על גנטיקה בעייתית שהורישו לילדיהם (אימפולסיביות, בעיות קשב, ליקויי למידה, יכולת נמוכה). הם חוששים מעימות רגשי עם קשיי הילד, ומעדיפים להכחיש אותם או להדחיקם, ולכן, להימנע עד כמה שאפשר מעימות שמתקיים במפגש עם המורה. ביקורת על הילד עלולה להתפרש כפגיעה נרקסיסטית בהורה. הורים חוששים מביקורת עליהם שתערער את ביטחונם העצמי ואת תחושת המסוגלות שלהם. הורים עלולים להשליך על המורים רגשות אשמה שלהם ולחפש את אחריותם לקשיים שאינם בשליטה שלהם.

מצב מורכב במיוחד הוא של הורים שדוחים את ילדיהם, רגשות שקשה להם להכיל, והם מייחסים למורים את הדחייה תוך הפעלת מנגנון לא מודע של הזדהות השלכתית. הם מחפשים בזכויות מגדלת רמזים שאפשר לפרש כדחייה, ומעצמים אותם ומגיבים בהתאמה. הורים אלו יהיו מאשימים, תוקפניים ונסערים בכל מגע של המורים איתם.

אפשר להימנע חלקית מתגובות אלו אם לא נכנסים למאבק ולהאשמה הדדית, מתחילים פגישות במתן מידע חיובי על הילד, תוך כדי הדגשת נקודות הכוח שלהם כהורים.

בסיכום: מודעות הורים לקשיים שלהם בקשר קבוע עם אנשי החינוך המטפלים בילדיהם, דורש בדיקה של המשתנים שתוארו, שחלקם מודעים וחלקם מודחקים או מוכחשים, במטרה למצוא פתרון לקשיים אלו ולפתוח דלת לקשר מיטבי של המשפחה עם מערכת החינוך. הקשיים שמתעוררים עלולים להיות הימנעות ממפגש הורה-מורה, מפגש שמעורר כעס וניכור, או מפגש עקר שלא מביא לשיתוף פעולה משמעותי. מודעות לקשיים שגורמים לקצר בתקשורת עשוי לאפשר מאמץ משותף למצוא פתרונות לקשיי הילד על בסיס דיאלוג כן ומכבד.

אדם, או במסדרון בית הספר. גם היעדר זמן מספיק מעורר חשש מחשיפה שתופסק לפני שמוצתה. חוסר רצף בתקשורת בגלל מענה לטלפונים למשל גם הוא מהווה גורם מרתיע מקשר. הבטחה על שמירת סודיות תוך הסכמה לגבי גורמים שאיתם מותר לחלוק את המידע, פגישה במקום שקט וסגור, זמן שיחה מוגדר וניתוק מכשור מצלצל ומפריע בכוחם למתן את חשש ההורים.

פער תרבותי בין הורה למורה. הורים שמוצאם בתרבות שונה מזו שממנה בא המורה או זו שהוא מייצג, עלולים להרגיש לא מובנים ואף שמתנשאים מעליהם, ולא לשתף פעולה בשיחה גלויה. לדוגמא, הורים אתיופים שמרגישים שהמערכת לא מבינה אותם ולא מתאמצת לעזור להם (כצנלסון, 2014). רגישות לרב תרבותיות, היכרות עם תרבות ההורה (קריאת חומר, למשל), וקבלת עזרה מגורמים מתווכים, עשויים לעזור.

הורים מתירניים מאוד [...] וגם הורים שתלטיניים [...] אלו וגם אלו מצפים לעתים שהמורים יעשו את העבודה בלא לערב אותם. הורים בעלי מאפיינים כאלה עשויים להיעזר בהדרכת הורים אינדיווידואלית או קבוצתית שתשפר את יכולות השליטה שלהם ואת רמת האוטונומיה שהם מעניקים לילדים.

מקורות

1. ארואס, א' (2004). החשיבות הפסיכודינמית והחינוכית של זיכרונות מבית-הספר. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 20, 33-57.
2. בר-כוכב, י. (2010) מבחר השירים 1975-2010, הקיבוץ המאוחד ומוסד ביאליק
3. גור, ח' וזלמנסון-לוי, ג' (2005). יחסי הורים-בית ספר מנקודת מבט של החינוך הביקורתי. החינוך וסביבו (27). סמינר הקיבוצים, תל אביב.
4. גרוסמן, ד' (2011). נופל מחוץ לזמן. הספרייה החדשה. הוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף ספרי סימן קריאה.
5. ישי-קרין, נ' (2004). חשופים בצריח. הורים בעיני מטפלים. <http://www.hebpsy.net/community.asp?id=37&article=341>
6. כצנלסון, ע' (מאי, 2014). אבחון בין-תרבותי: טעויות שעוללים לעשות פסיכולוגים באבחון ילדים אתיופים. פסיכואקטואליה. עמ' 44.
7. לוי, ג' (2011). אז בבית הספר, ישראל היום, 2 בספטמבר 2011.
8. פורמן, מ' (1994). ילדות כמרקחה. הקיבוץ המאוחד.
9. פישר, י' (2010). אפשר גם אחרת: סיפורי הצלחה של שותפויות הורים בבית הספר. תל-אביב: מכון מופת.
10. פרידמן, י' (2011). "יחסי בית-ספר-הורים בישראל". עיונים במנהל ובארגון החינוך, כרך 32, 237-267.
11. Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the early adolescent transition. In P.A. Cowan & E. M. Hetherington (Eds.), Advances in family research (Vol. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum
12. Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. J. & Target, M. (2002). Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self. New York, US: Other Press.
13. Fraiberg, S. (1980). Clinical Studies in Infant Mental Health. New York: Basic Books.
14. Newberger, C. M. (1980). The Cognitive Structure of Parenthood: Designing a Descriptive Measure. New Directions for Child Development, 7.

המלצות לקריאה נוספת

1. חוק זכויות התלמיד התשס"א 2000 וחוק זכויות התלמיד (תיקון) התשס"ד 2004 חוק זכויות התלמיד (תיקון מס' 2), התשס"ט-2009.
2. נוי, ב' (2014). של מי הילד הזה. יחסי הורים עם בית הספר של ילדיהם. מכון מופת. תל-אביב.
3. פישר, י' ופרידמן, י' (2009). הורים ובית הספר: יחסי גומלין ומעורבות, דפים, 47, 40-11.
4. פלוטניק, ר' (2007). 'הקול ההורי' הורות כתהליך נפשי-התפתחותי. אצל א' כהן; חוויית ההורות: יחסים, התמודדות והתפתחות. הוצאת אח.
5. Pressman, D.P. & Pressman, R.M. (1997). The Narcissistic Family: Diagnosis and Treatment. Jossey-Bass publisher, San Francisco, California.

וככאי!

למה חשוב להיות חבר בהפ"י?

- להיות חלק מארגון המייצג את ציבור הפסיכולוגים בישראל ומקדם את הפסיכולוגיה כמדע.
- להפ"י אתר אינטרנט www.psychology.org.il הכולל מידע לקהל הרחב ולציבור הפסיכולוגים: מאמרים מקצועיים, קוד אתי, מידע על החטיבות, לוח אירועים שבו מפורסמים כנסים וימי עיון, קישורים לאתרים בפסיכולוגיה ועוד.
- להשתתף בפורומים מקצועיים, לקיים דיאלוג מקצועי ולתרום להרחבת הידע המקצועי.
- ועדת האתיקה אמונה על עקרונות האתיקה המקצועית והקוד האתי, נותנת ייעוץ בסוגיות אתיות ומטפלת בתלונות.

כחבר/ת הפ"י אני מקבל/ת:

- גישה בחינם למאגרי מידע מקצועיים.
- רבעון "פסיכואקטואליה", הכולל מידע שוטף ועדכני מהשדה המקצועי ועדכון בנושאים רבים הרלוונטיים לפסיכולוגים.
- ייעוץ משפטי ראשוני בחינם.
- הנחות בכנסים מקצועיים וימי עיון שמארגנת הפ"י.
- מידע שוטף ועדכונים על הפעילות הציבורית והמקצועית של הפ"י, וכן מידעון אלקטרוני חודשי.
- הופעה באלפון הפסיכולוגים החברים בהפ"י.
- השתתפות בהנחה משמעותית בכנסים השנתיים של החטיבות.
- ביטוח אחריות מקצועית לפסיכולוג - במחיר ללא תחרות!
- יומן עבודה שנתי לפסיכולוג.
- הנחות והטבות ייחודיות ושיתופי פעולה שהפ"י יוזמת, כמו ביטוח רפואי משלים ועוד.
- חברות במועדון צרכנות "יחד" הייחודי לרופאים ופסיכולוגים.

אובדן ואבל בגיל הרך

סמדר גרטנר*

הורה, אך עדיין נתונה מחלוקת תאורטית באשר לפרשם של אותם ייסורים. מחלוקת זו שורשיה נעוצים קדמת דנן, אולם היא עדיין שרירה עוד היום.

תאורטיקנים מסוימים כגון Freud ו-Spitz סברו כי ילדים מתחת לגיל חמש אינם מסוגלים להתאבל מאחר שאין להם את הבשלות הקוגניטיבית הנחוצה להבין את משמעות המוות ואת אי הפיכות. דעות דומות חזרו ונשמעו בגרסה זו או אחרת. כך, למשל, היו שהאמינו בביטחון שאבלם של ילדים צעירים הוא קצר מועד, שכן

"Although we know that after such a loss the acute state of mourning will subside, we also know we shall remain inconsolable and will never find a substitute. No matter what may fill the gap, even if it filled completely, it nevertheless remains something else. And actually this is how it should be. It is the only way of perpetuating that love which we do not want to relinquish."

Sigmund Freud

זיגמונד פרויד במכתב ל-Ludwing Binswanger אשר איבד את בנו. מצוטט אצל J. Bowlby (1980) p. 23.

אובדן הוא אובדן, קשה לעיכול, בכל גיל ובכל שלב התפתחותי שבו פוגש בו אדם. רבות נכתב על תהליכי האבל של האדם המבוגר אך פחות נכתב על המפגש של ילדים, בשלבי החיים המוקדמים, עד גיל חמש, עם אובדן של אדם אהוב.

האם ילדים קטנים מתאבלים?

תיאורי תגובותיהם של ילדים צעירים להיעדרות ממושכת של הורה בנסיבות מלחמה, אשפוז, מאסר וכיוצא באלו, הופיעו לפני מחצית המאה על ידי תאורטיקנים קלאסיים כמו Anna Freud, Rene Spitz, Dorothy Burlingham ו-Bowlby.

התיאורים שפכו אור על האופן שבו בהתפתחות התקינה ילד חי בעולם של חפצים מופעים ונעלמים, ורואה גם את העולם האנושי כמתנהג באותו אופן. ברם, כאשר נסיבות המציאות סותרות את מה שלמד, היינו ההורה נעלם ללא שוב, ואין הוא יכול עוד להניח שהיגיון זה חל גם על האם והאב ושאר בני האדם האהובים עליו, מתעורר בלבו פחד עצ למדי. עד מהרה מופעים מגוון תגובות רגשיות, אשר הראשונה שבהם היא מחאה (Protest) וניסיון בהול להחזיר את ההורה האבוד. בציטוט חופשי מכתבי בולבי: "הוא תכופות יבכה בקול, ינענע את עריסתו, יפיל עצמו אפיים ארצה, ויביט בשקיקה לעבר כל מראה או קול אשר עשויים לבשר את שובה של אמו האבודה" (Bowlby, 1980 p. 9). במוקדם או במאוחר, הייאוש הולך ותופס מקום. הגעגועים להורה האבוד אינם נעלמים, אולם התקווה לשובו דועכת. סופו של דבר, הדרישה הפעילה לשובו של ההורה פוסקת והילד הופך להיות אדיש ונסוג. זהו מצב תודעה של "Unutterable Misery", ניתנת לתיאור.

אף שתמונה זו הייתה מוכרת היטב במשך מאה שנות התקיימותה של הפסיכואנליזה, הרי רק בעשור האחרון היא זכתה לתיאור נרחב בכתבים ולתואר הראוי לה - אָבֵל (Grief). מחקרים מאוחרים יותר הראו שילדים צעירים מגיבים תגובות אָבֵל נרחבות הן לפרידה ממושכת (Separation) והן לאובדן (Loss), מאחר שבשני המצבים ההשפעות הרגשיות של שלילת קיומו של אדם אהוב, היינו ההורה, הן מיידיות וחמורות.

שוררת כיום תמימות דעים בנוגע לייסוריהם של ילדים החווים אובדן

דמות ההורה האבוד נשכחת במהרה, הצער מחוויר ומטשטש ונבלע בתוך גלי החיים, והילד מתגבר על יגונו. עמדה זו מצויה לא מעט גם בתודעת הקהל הרחב והלא מקצועי, ובתוכו גם בקרב אנשים משכילים ומתוחכמים. היגדים שכיוונים שנשמעים תכופות הנם "הוא אינו זוכר... בקושי הספיק להכיר... מזל שהוא קטן ואינו מבין...". אחרים, לעומתם, בהתבסס על תצפיות בהתנהגות של בעלי חיים, סברו אחרת וטענו שיש אצלם מתרחשים גם בהיעדר בשלות קוגניטיבית ורגשית (Bowlby, 1960, Furman, 1974). באשר לטענת היגון קצר המועד, טען בולבי כי אין הדבר כך. המכוננות הרגשית העיקשת כלפי דמות ההורה האבוד נראית אף אצל ילדים צעירים ביותר, לעתים צעירים מכדי להחזיק בכישורי השפה הנחוצים

*ד"ר סמדר גרטנר, פסיכולוגית התפתחותית מומחית, מרצה ב-CPP, מטעם מכון חרוב.

לבטא שאיפה להורה שאבד. בולבי מצטט מקרה שתואר על ידי Robertson (אצל Bowlby, 1980) על אודות ילד בן 13 חודשים אשר נהג להתנועע בריתמוס שהיה קשור לריתמוס השיר שאמו נהגה לשיר לו. כך, למעשה, בולבי מציג את עמדתו, שאחרי ככלות הכול, גם עבור ילדים הזמן אינו ממחר לרפא פצעים, אינו משכיח, אפקט הכאב קיים בעינו, ועוקצו לא ניטל ממנו.

המכוונות הרגשית העיקשת כלפי דמות ההורה האבוד נראית אף אצל ילדים צעירים ביותר, לעתים צעירים מכדי להחזיק בכישורי השפה הנחוצים לבטא שאיפה להורה שאבד

המחלוקת הזו בספרות ניזונה כפי הנראה מעצם משאלת לב שכך יהיו פני הדברים. אי ההסכמה מקורה אולי גם בדרכי התגובה של ילדים לאובדן של הורה, אשר כפי שתואר מתחלפים ממחאה פעילה לייאוש ונסיגה שקטים, אשר בטעות עלולים להרשים כהשלמה או שכחה. עוד ייתכן כי מקור בלבול הם דרכי הביטוי של ילדים צעירים ליוגן שהנם לחוב קצרות ומשולבות במשחק ובפעילויות אחרות. ילדים צעירים נוהגים לבטא צער ועצב על מוות לסירוגין, ומדחיקים אותו כשהם שקועים וצוסקים בעיסוקים אחרים ובמחשבות אחרות. תופעה זו מכונה (Wolfenstein, 1966) "short sadness span" ומשקפת את היכולת המוגבלת של ילדים לשאת אפקט שלילי ממושך.

אובדן וטראומה

האם אובדן של הורה הוא בהכרח טראומתי? בטרם נכנס לדיון זה מוטב יהיה שנזכיר את הגדרתה של טראומה על פי Zero To Three משנת 2005. להלן ההגדרה: "אירוע או סדרה של אירועים המערבת מוות ממשי או איום במוות, פגיעה חמורה או סכנה על השלמות הפיסית או הפסיכולוגית של הילד או של אחרים".

די בבחינת ההגדרה המובאת מעלה כדי לראות שבמות הורה יש בכדי להימנות עם מה שקרוי אירוע טראומה. ואכן, לדידם של ברי סמכה רבים, לא די שילדים מתאבלים על אובדן ההורה, אלא גם שאבלם הוא תמיד טראומתי. הורים מהווים חוט שני סביבו מתייצבת ומתלכדת חוויית העצמי של ילדיהם. ילדים צעירים תלויים בהוריהם לשם סיפוק צורכיהם, הפגת מתחים, סילוקם של מקורות הפרעה והרחקת הפחד מלבותיהם. תינוקות וילדים קטנים זקוקים מאוד להרגיש כי הם יכולים לסמוך על ההורה, ונושאים את דמותו החזקה ורבת הכוח כדי שתשמש להם עידוד וביטחון במצבי איום. זהו הלוא "עוגן הביטחון" אותו תבע בולבי. שלא כמו מבוגרים שבמהלך החיים מגיעים לכלל מסקנה כי אחרי ככלות הכול יצליחו להתקיים גם בהיעדרה של דמות ההתקשרות, לא כך הוא עבור ילד (Bowlby, 1980). סכנה לרווחה הנפשית של ההורה מהווה איום אמיתי לתחושת הביטחון וההישרדות של הילד (Scheeringa & Zeanah, 1995).

כאשר ילד חווה אובדן של הורה, מתנפצת טרם עת הציפייה ההתפתחותית המותאמת שההורים רבי הכוח יהיו לעד דמויות זמינות, אמינות ומגנות. למעשה נשברות אמיתות עולם, שאין פגע

או איום בעולם שאהבתו וכוחו של ההורה אינה יכולה להגן מפניו. הפרת ציפייה זו סודקת סדק עמוק בשלמות וההמשכיות של תחושת העצמי אצל הילד (Bowlby, 1980).

בולבי מדגיש, שמא נטעה לחשוב, שחוויית אובדן מההורה הנה עמוקה וקשה גם עבור ילדים שהתקשרותם עם ההורה הנעדר הייתה מהסוג הלא בטוח: החרד או האמביוולנטי. בהיסטוריות היחסים של ילדים אלו נאגרו התנסויות קודמות של דחייה וחוסר המשכיות בטיפול ההורי, ואף על פי כן, מדגיש בולבי, מאפיינים אלו הנם לרוב חלקיים, לסירוגין ולא מוחלטים. לפי שכך, ילדים אלו משמרים את התקווה לדאגה ואהבה, ואובדן ההורה קוטעת עבורם את הכמיהה לקבלם (Bowlby, 1980, p. 218).

כפי שנוסח בבירות על ידי Lieberman et al. בשנת 2000: בחמשת השנים הראשונות לחיים, מות ההורה לכשעצמו הנו בבחינת טראומה. מה שכינה בולבי (1980) "טראומת האובדן", "The trauma of loss". אבל שהוא טרום זמנו, לבדו, הוא בבחינת טראומה מאחר שהילד אינו מצויד עדיין בשלמות הנפשית ובדרכי ההתמודדות הנחוצים כדי לפרוק את המתח הגועש בו, לשמר יסות נירופסיכולוגי, ותחושה של שלמות העצמי בשעה שהוא עובר תהליכי אָבּל בלתי נסבלים. ההפרעות הסומטיות ותחושות האבל עלולות להיות כה נרחבות ורבות עוצמה, שאפשר שהילד יהיה מוצף מעצם חווייתו הסובייקטיבית, ויגיב לכך בתגובות טראומה טיפוסיות (Lieberman et al., 2000).

טראומה ואבל מתקיימים אפוא זה בצד זה, וכל מאורע או חוויה נפשית מעתה ואילך נתפסים דרך השפעתם של הלכי חשיבה דואליים המאפיינים טראומה ואבל כאחד. אנו ערים היטב למידתיות המשתנה של תגובת אָבּל אל מול תגובת הטראומה, והשאלה איזו מהן תתפוס מקום מרכזי יותר בתגובת הילד תלויה בנסיבות חיצוניות ופנימיות. נסיבות חיצוניות כמו נסיבות המוות, מידת החשיפה של הילד למוות והידע המוקדם של הילד על מות ההורה. נסיבות פנימיות קשורות לשלב ההתפתחותי של הילד, יכולותיו הקוגניטיביות, הבנתו את מושג המוות והמשאבים הרגשיים שלו.

מכל מקום, המשגה דואלית זו מדגישה את החשוב מכול, והוא שתגובת טראומה רבת עוצמה תפריע ואף תמנע מעבודת האבל הנורמטיבי מלהתרחש. כאשר קיימים מופעים קלאסיים של תגובת טראומה כולל זיכרונות טורדניים, מראות טורדניים ומאזכרי טראומה, אלו עשויים להפר את ההרמוניה היחסית השוררת בנפש בכך שחוויית המוות נוכחת כל העת, ומונעת מבעדם של תהליכי אָבּל נורמטיביים להתרחש. הבנה זו משמשת יסוד המנחה אותנו באופן שבו נתווה את אופנות הטיפול. נחזור לכך בהמשך.

מה ילדים צעירים יודעים על מוות?

בספרות קיימת מחלוקת רחבה באשר לרעיונות שילדים מפתחים על מוות, שאין מקומו של מאמר זה להרחיב בה. נביא כאן את ההיבטים בסוגיה שהם מעניין הדיון הנוכחי. ילדים צעירים נודעים לתופעת המוות מוקדם יותר ממה שנהוג לחשוב. במהלך חיים שגור כל ילד צעיר פוגש במוות, דרך מפגש עם כלבלב או גוזל מתים. התופעה היא בבחינת תעלומה עבור ילד צעיר. בניגוד לכל מה שהוא למד מהתנסויות קודמות עם החיה, היצור המת הנו חסר תנועה, ואינו מגיב לכל מה שנעשה בו. הדבר מעורר ומגרה סקרנות ועניין מידיים: מה קרה? האם החיה ישנה? איך לדחוף אותה לתנועה? בנסיבות אלו, טען בולבי, אין ילד שנותר בריק ללא הסברים, בין אם הם ניתנים לו על ידי מבוגר או על ידי ילד אחר,

ומהסברים שהוא מקבל הוא מפתח ומשכלל את רעיונותיו שלו (Bowlby, 1980).

אבל שהוא טרום זמנו, לבדו, הוא בבחינת טראומה מאחר שהילד אינו מצויד עדיין בבשלות הנפשית ובדרכי ההתמודדות הנחוצים כדי לפרוק את המתח הגועש בו, לשמר ויסות נויורופסיכולוגי, ותחושה של שלמות העצמי בשעה שהוא עובר תהליכי אבל בלתי נסבלים

תרבויות ומשפחות שונות נותנות בידי ילדים קשת רחבה ורב גונית של הסברים. התפיסות המוחזקות על ידי מבוגרים בחברות מערביות על אודות מוות, טומנות בתוכן אזורים של חוסר ודאות, ענימות וחוסר עקביות. אין זה תמוה אפוא שאמונותיהם של הילדים רחבות ומגוונות גם כן.

מכל מקום, מוות כמושג מופשט, אינו מתגבש טרם גיל ארבע (Lieberman et al., 2000). זאת ועוד, רעיון אי הפיכות המוות אינו מובן קודם לגיל שש, ויש אף שאינם מצליחים להטמיעו טרם גיל ההתבגרות (Bowlby, 1980). ועם זאת, בולבי מצוטט חוקרים שהגיעו לכלל דעה שילידים צעירים אין קושי גדול יותר מאשר למבוגרים להבין את אי הפיכות, והשאלה אם יטמיעו את הרעיון או לא תלויה במה שנאמר להם. גם ילד בן שנתיים, אשר מצויד בהסבר שהחיפושית שמתה לעולם לא תחזור לחיות, יהיה אמנם ספקני בתחילה, אולם בסופו של דבר יקבל את דבריו של ההורה (Furman אצל Bowlby, 1980).

הבנת אי הפיכות וייחוס אי התנועה למוות יהיו בעלי משמעות כאשר נגיע בדרכי הטיפול. נזכיר אותם שוב בהמשך.

תגובות טיפוסיות של ילדים צעירים לאובדן ההורה
נהיר לנו כי תגובת ילד אחד יכולה להיות שונה מזו של ילד אחר, גם כשהנסיבות דומות, שהרי שלל גורמים מעורבים בקביעת התגובה. ובכל זאת יש כמה מאפיינים משותפים טיפוסיים. נתארם להלן:

מחאה - החל מהשנה הראשונה לחיים בקירוב ילדים מגיבים לאובדן ההורה בכי מתמשך, בהתנהגויות חיפוש, בתנועה בין קבלה לבין דחייה של ניסיונות מבוגרים אחרים לנחמם. למשל, אפשר שתינוק ימחה נמרצות בשעה שסבתא תאכיל אותו, רק משום שריח גופה, ריתמוס תנועותיה, צבע קולה וכל נגיעה שלה בו נחוות כגרייה לא מזהה, שונה מאוד מתחושת המגע המוכרת והכה נכספת של ההורה הנעדר. תחושת הזרות הזו הנחוית כ"לא הורה" מהדהדת בו שוב ושוב את ההיעדר הכואב.

עצב ונסיגה רגשית - לאחר תקופה ראשונית של מחאה נמרצת, התנהגות הילד מאבדת מהאיכות האינטנסיבית ומפנה מקום לעצב שקט ולנסיגה ורגשית. הילד נותר מכונן כולו להורה הנעדר

ומצפה למפגש מחודש עמו (reunion), דבר הבא לידי ביטוי בשאלות חוזרות על מועד חזרתו של ההורה, היצמדות לאובייקט ששייך להורה, או התעקשות על עשיית דברים בדיוק בדרך ובאופן שבו הם נעשו על ידי ההורה הנעדר. הילד לעתים קורן כאשר הוא שומע קול או רואה מראה שעשוי לבשר על שובו של ההורה, ואז כועס כעס גדול או שוקע לסוג של אדישות כאשר הוא מגלה שמשאלתו אינה מתגשמת.

העצמתן של חרדות התפתחותיות נורמטיביות - בילדים מתחת לגיל חמש טבועות חרדות שהן חוצות תרבות ומקום והן נחלת כלל. עליהן נמנית:

חרדת הפרידה - זהו הפחד הפרימיטיבי שמא האם תיעלם לצמיתות כאשר היא מחוץ לשדה הראייה.

החרדה לאבד את ההורה - מתרחשת כאשר הילד ננזף על ידי ההורה על מעשה אסור וירא משום כך שמא סר חנו בעיני ההורה ותמה אהבתו לנצח.

החרדה לשלמות הגוף - אשר מתגבשת בשעה שהילד בונה את תדמית גופו וכל איום כמו כאב בטן, מכה, פציעה, או אפילו תספורת מעוררים בו חרדה מפגיעה בשלמות גופו ומאובדן שליטתו עליו. **החרדה מרוץ פנימי** - שכיחה כאשר הילד מפנים את ערכי הטוב והרע של המבוגרים הסובבים, וגיבוי מצדם מעורר בו תחושת אשמה וחשש שמא לא יזכה לעולם עוד באישורם.

בהתפתחות תקינה שאין בה טראומה, החרדות הללו מקבלות מענה ביחסים. היינו, הילד נוכח לדעת על יסוד ניסיונות קודמים כי האנשים האהובים עליו דרכם לצאת ולבוא. הוא לומד שהגוף נפצע ומתאחה, וכך מפנים גם שחרף ביקורתם של הוריו הם חוזרים ומאירים לו פנים, והוא זוכה בכל פעם מחדש באהבתם ובהוקרתם. במקרה של מות ההורה, לעומת זאת, החרדות הללו מקבלות ממשות קונקרטיה מעוררת אימה. הילד לומד שהדבר שהכי מפחיד אותו, היינו, לאבד את ההורה, יכול באמת להתממש. החרדות שמקבלות כאמור תוקף של מציאות, מכוונות גם כלפי הילד עצמו ובאות לביטוי בחרדה שמא מה שקרה להורה עשוי לקרות גם לו. ילדים מסוימים מפתחים סומטיזציה כמו כאבי בטן,

- ביניהן כבוד למעשהו ההרואי של יקירם, כעס על סדר העדיפויות שבו בחר, ואשמה על התחושות האסורות כביכול המתעוררות בהם.

התפיסות המוחזקות על ידי מבוגרים בחברות מערביות על אודות מוות, טומנות בתוכן אזורים של חוסר ודאות, עמימות וחוסר עקביות. אין זה תמוה אפוא שאמונותיהם של הילדים רחבות ומגוונות גם כן

ילדים צעירים מתקשים במיוחד ליישב את קולות שבח הגיבור המכוננות כלפי אביהם המת עם נפתולי הכאב שמפלחים בתוכם. הם מתקשים להבין: למה אבא לא ברח? למה אבא לא הציל את עצמו? למה לא חשב עליהם? אחד הילדים שאיבד את אביו במלחמת צוק איתן הצהיר בנימת כעס "אני לא מבין למה הוא לא נזחר. אמרתי לו שזה מסוכן". בעוד שגבורה היא מושג נשגב בעל איכות מופשטת, לריק שנוצר בנפשם יש איכות של מציאות וממש. הסמיכות בין דברי השבח על אודות אביהם המת לבין היגון והאבל, גורמת לילדים צעירים לנוע קדימה ואחורה בין רגשות סותרים: גאווה והערצה, בצד האחד, עצב, כעס ואשמה בצד האחר.

ביטויי אידיאליזציה ללוחם המת עשויים להעביר איסור מבלוע, אימפליציטי, או מפורש, אקספליציטי, להעלות אפיזודות קונפליקטואליות או אמירות לא מחמיאות. רגשות שלילים נדחים, מוכחשים ורק ביטויים חיוביים מתאפשרים. כתוצאה מכך מופרת יכולתו של הילד לשמור את דמות אביו כ"שלם", כבן אנוש, שזיכרונות על אודותיו מעוררים קשת רחבה של רגשות, הן חיוביים, הן שליליים.

זאת ועוד, לעתים ילדים אלו חשים אנוסים כמעט לרומם את נסיבות המוות, לדחוק ולשלול מהתודעה את רגשות היגון והכאב. ברם רגשות אלו אינם נמחקים כי אם חיים בנפש, תוססים, ומקבלים ביטוי וצפים מעלה בדרכים מעוותות כמו ניסיון להזדהות ולחקות את ההורה המת תוך היותם מעורבים בהתנהגויות מסכנות עצמי. מורכבות נוספת היא שלעתים שוררת חוסר התאמה בין העמדה הרגשית של האם האבלה לבין זו של הילד. למשל ילד יכול לחוש כעס אדיר על אביו המת בשעה שאמו עסוקה באידיאליזציה. הפערים הללו בתגובות עלולים ליצור ניכור רגשי בין הילד וההורה השורד מפני שהם לא מצליחים למצוא שפה ומילון משותף להתאבלות. ילדים חשים הקלה עצומה בתהליך ההתאבלות אם המבוגרים בסביבה נותנים להם את ההיתר לבטא רגשות שונים מאלו של אחרים.

איך ילד צעיר מבאר לעצמו דרכי עולם קשות להבנה ולעיכול?

עולמם של ילדים צעירים רווי מצבים בלתי מובנים, אותם הם מפרשים לעצמם בדרכי חשיבה מאגיות. דרכו של ילד צעיר בהיתקלו במאורע שאין בידו לבאר, לנסח סברות והסברים שכולם נבנים לפי ציודו הקוגניטיבי שכפוף לחוקי חשיבה קוגניטיביים

כאבי ראש ואפילו הקאות. אחרים מסרבים לקחת חלק בפעילויות רגילות ושגורות כי הם מוצפים בפחד להיפגע.

התנהגותו של הילד כלפי ההורה שנותר בחיים גם היא מושפעת מאוד מחרדות אלו ולבושות ביטויים התנהגותיים כמו היצמדות, סירוב להיוותר ללא ההורה, דאגה מופרזת למקום הימצאותו ולמצבו של ההורה.

כעס - ילדים מסוימים אשר חווים אובדן הופכים להיות כעוסים על כך. פעמים זה בא לידי ביטוי בהתנהגות אגרסיבית שאין ביסודה סיבה נראית לעין ומבלי שיש לכעס אובייקט מטרר ברור. הילד שכועס על ההורה הנעדר פורק את הרגש הבלתי ניתן להכלה על האובייקט הקרוב ביותר. תגובות אלו פעמים מעוררות בסובבים תחושת של פגיעה מאחר שהם רואים בשוגג בהתנהגות זו דחייה, וכושלים לראות זאת כסירוב לקבל את המציאות החדשה שנכפתה עם מות ההורה. לעתים ילדים מכוונים את האגרסיה כלפי עצמם בצורה של משיכת שיער, נשיכה עצמית והטחות הראש.

כאשר קיימים מופעים קלאסיים של תגובת טראומה כולל זיכרונות טורדניים, מראות טורדניים ומאזכרי טראומה, אלו עשויים להפר את ההרמוניה היחסית השוררת בנפש בכך שחויית המוות נוכחת כל העת, ומונעת מבעדם של תהליכי אָבֵל נורמטיביים להתרחש

גרסיה בתפקוד ההתפתחותי - סוגים מסוימים של רגרסיות שכיחות ואופייניות בקרב ילדים צעירים שמצויים בתהליך של אבל: חרדת הפרידה, הפרעות שינה כולל סירוב ללכת לישון לבד, יקיצות לילה, סינטי לילה וביעותי לילה. התפרצויות זעם, דיבור תינוקי ואיבוד שליטה על סוגרים.

פחדים חדשים - הילד עשוי לפתח מגוון פחדים שהנם לרוב גרסה שונה וחזקה יותר של פחדים התפתחותיים מקובלים, כמו פחד מפני זרים, פחד מחושך, פחד להיות לבד, פחד מרעשים חזקים או אובייקטים פורחים, או פחד הפרידה.

אבא לא חזר מהמלחמה: לאבד הורה בעת מילוי תפקיד

נקדים ונאמר, למען הנוחות, כי הטקסט שיובא להלן יתייחס למצב מוות אך נועד להעביר רעיונות שכוחם יפה לשני המצבים, מוות ופגיעה קשה כאחד. כאשר מות ההורה מתרחש בעת מילוי תפקיד בשירות המדינה, כמו במלחמה, האבל לובש צביון מאוד מסוים, מאחר שהוא מערב הערצה והכרת תודה על גבורתו של המנוח. המנחמים נוקטים בלשון המרוממת את המנוח, גבורתו מתוארת כמופת להתנהגות אנושית, תכונותיו מהוללות תוך הדגשת עוז נפשו ובחירתו להגן על הכלל. בני המשפחה לעומת זאת עשויים להיות חצויים באשר לנסיבות שהובילו למוות, ובחדרי לבם להחזיק במשאלה שיקיריהם היה נוקט סדר עדיפויות שונה, כזה שהיה שם את בני משפחתו במעלה ראשונה, גם אם על חשבון הגנת הכלל. באבלם של בני המשפחה מתחוללות תחושות שונות אשר פועלות לעתים כולן יחד באותו רגע נתון ולעתים הן נעות מן האחת לשנייה

לאובדן מההורה בתהליכי אבל שביסודם מאפיינים פתולוגיים. השאלה האם תהליכי האבל יהיו פתולוגיים או נורמטיביים תיקבע במידה רבה על פי האופן שבו יטופל הילד במהלך הפרידה ולאחריה (Bowlby, 1980, p. 215).

ילדים חשים הקלה עצומה בתהליך ההתאבלות אם המבוגרים בסביבה נותנים להם את ההיתר לבטא רגשות שונים מאלו של אחרים

באופן פרדוקסלי, המבוגר החשוב ביותר לו זקוק הילד בשעה שהוא מתמודד עם אובדן אביו, הנה האם אשר שקועה באבלה ובבעיות המעשיות שהנסיבות החדשות מציינות לפניה. העזרה לה זקוק הילד מאמו הנה פעמים רבות למעלה ממה שיש בידה לתת, וכוחותיה העומדים לה אינם תמיד מאפשרים זמינות לילד. אמהות האבלות על בו זוגן נוטות יותר לכעוס ולהיות קצרות סבלנות לנוכח תביעותיו המוגברות של הילד לתשומת לבן. הילד מתקשה ליישב את הפרדוקס ומתקשה להבין כיצד אמו מפנה לו עורף דווקא בשעה שהוא כה זקוק לה. פרישתה הזמנית ממנו ומצרכיו מטילה עליו אימה. העולם המוכר התערער, והוא חש שאינו יכול עוד לנבא כפי שרגיל את מעשיה של אמו כלפיו. יוצא אפוא שלא רק שאיבד את אביו באורח פתע, אלא גם מקור ומשענת הביטחון שנותרה, הלוא היא אמו, אינה ודאית עבורו עוד.

תגובה הפוכה עבור אלמנות, יש לומר, שאינה בלתי שכיחה, היא לחפש נחמה לעצמן דרך הילד. במקרים רבים ילדים מוצאים עצמם שותפים למיטת אמם. פעמים אמהות מבקשות להפוך את הילד להעתק, replica, של אביו המת.

במקרים רבים אלמנות נתונות במצב חרדה ודאגה מופרזת לבריאותו של הילד. אולם הן חרדות לא רק לבריאות הילד אלא גם לבריאות שלהן עצמן, וזאת מתוך חשש לגורלו של הילד אם משהו יקרה להן. אמהות נוטות לבטא דאגה זו בקול ובטווח שמיעתו של הילד. לא פלא הוא אפוא שילדים המתאבלים על מות אביהם מסרבים לבקר בבית הספר ו"זוכים" להיכלל תחת האבחנה של פוביית בית ספר.

לתגובת האם האבלה היבט נוסף. המבוגרים יכולים להיות כה שקועים בכאבם האישי ולבטא כאב זה מבלי שהם מודעים להשפעת הדבר על ילדיהם. קיימים הבדלים ביו אישיים ותרבותיים בביטוי של כאב רגשי. מבוגרים עשויים לייבב בקול, לצעוק, לנוע בעצבנות, למשוך בשערותיהם, לקרוע בגדים, להכות את עצמם ואחרים. ביגונם הם עשויים לבטא ייאוש עמוק, כמו למשל "מה נעשה בלעדיו", "מי יקרה לנו". ילדים ערים לתגובות הללו, והחשיפה לביטוי יגון עמוק עלולה להיות מפחידה ומאיימת עבורם מאחר שהם מסיקים מתגובת המבוגר שקטסטרופה ענקית פקדה אותם ושעולמם התפרק ללא שוב.

עקרונות טיפול בהורה ובילד ממוקד טראומה:

CPP - Child-Parent Psychotherapy

זהו השלב שבו ברצוננו לאפשר לציבור אנשי המקצוע מפגש עם המשגותיה של המתודה הטיפולית CPP - Child-Parent Psychotherapy, היינו, טיפול ילד-הורה ממוקד טראומה. מתודה

פרימיטיביים. בדומה למבוגרים, הילד נותר מול היעדרו הפתאומי של האב מבוהל וחסר אונים. באין הסבר ופשר לאירועים, העולם הופך להיות מקום שבו ליצור אנושי אין אפשרות לשלוט על נסיבות שבהן הוא נתון, אלא להישלט על ידן. דבר שהנו בחזקת בלתי אפשרי. הילד מונע לכן לחקור ולדרוש את הסיבות למאורע, בעיקר בשל הכורח להתגבר על פחד, לבנות יכולת לנבא ולהשיב לעצמו את תחושת הביטחון. בשל חשיבתו המאגית, הילד מאמין כי מעשים שונים עלולים להתרחש במציאות בכוח רצונו בלבד. חשיבה זו מזמנת אותו להניח שמשוהו בהתנהגותו או במחשבותיו גרם למוות של ההורה, ולפי שכך הוא טרוד בשאלות על איך יכול היה למנוע את מות ההורה, אילו רק היה עושה או חושב משהו אחר. "אילו רק הייתי מזהיר את אבא". פירוש זה יכול להוביל את הילד להניח שהוא עשה משהו רע וראוי לפיכך להיות ננטש.

ביטוי נוסף לחשיבה הראשונית של ילדים הוא ייחוס כוחות לאנשים חשובים בחיים. ילדים צעירים תופסים את הוריהם ככול-יכולים. הם מניחים כמובן מאליו שהוריהם יכולים לעשות ככל שרק ירצו, ושהתנהגות ההורה היא תוצר של שאיפתו גרידא. ההכרה שהורה עשוי להיאלץ לעשות דבר מה בניגוד לרצונו היא הישג הדרגתי שלא נרכש לפני שנות בית ספר. לכן ילדים צעירים יכולים לפרש את מות האב כנטישה מכוונת. אביהם עזב אותם מפני שהוא רצה בכך. לחשיבה זו היבט נוסף שראוי להדגישו. ראיית המבוגר ככול-יכול אפשר שתופנה כלפי אם, ותוביל את הילד להניח שאילו רצתה בכך יכלה לגרום להורה המת לחזור או למנוע את מותו.

ילדים צעירים מתקשים במיוחד ליישב את קולות שבח הגיבור המכוונות כלפי אביהם המת עם נפתולי הכאב שמפלחים בתוכם [...] בעוד שגבורה היא מושג נשגב בעל איכות מופשטת, לריק שנוצר בנפשם יש איכות של מציאות וממש. הסמיכות בין דברי השבח על אודות אביהם המת לבין היגון והאבל, גורמת לילדים צעירים לנוע קדימה ואחורה בין רגשות סותרים: גאווה והערצה, בצד האחד, עצב, כעס ואשמה בצד האחר

סוגיה זו של הסברים פרימיטיביים הנה חשובה ושופכת אור על האופן שבו הילד מפרש אירועי מציאות כואבים בלתי אפשריים. נחזור אליה בהמשך כאשר נתאר את דרכי הטיפול.

הם אמא עצובה:

תגובת האם לאובדן והשפעותיה על הילד

שלא כמו פריוד, בולבי גרס שגם תינוק שהשיג היטב את שלבי ההתפתחות השונים ובנה מערכת נפשית מיוצבת, אפשר שיגיב

זו היא תוצר של עבודה רבת שנים של פרופסור אליסיה ליברמן ופרופסור פטרישה ואן הורן ז"ל.

דרך הטיפול ביחסיהם. ההטבות שמושגות הן ארוכות טווח ונראות גם חצי שנה לאחר תום הטיפול (Lieberman, Ghosh Ippen, & Van Horn, 2006).

להלן נתאר את עקרונותיה העיקריים של המתודה. כמובן שלא תהה זו הצגה שיטתית וממצה אלא מתווה דרך כללי. אף אחד מן העקרונות שיובאו אינו ייחודי לכשעצמו. ייחודיות המתודה הנה השילוב המאחד בין אופנויות טיפול, אשר מיושמות באופן גמיש בהתאם לצורכי משפחה, טיבם של הילד וההורה, או רגע קליני נתון (Lieberman and Van Horn, 2005).

מדובר במתודה טיפולית אשר שורשיה נעוצים וממשיכים להיות מושפעים מפסיכותרפיה תינוק-הורה שנוסדה על ידי סלמה פרייברג ועמיתותיה. ה-CPP נועדה לטיפול בילדים בשנים הקודמות לבית הספר, עד גיל חמש. הנחת היסוד העיקרית של המתודה היא שבמרבית המקרים יחסי הילד עם דמות ההתקשרות העיקרית הם הנתיב העיקרי והמהותי ביותר להניע לשינוי והטבה אצל הילד.

**ההכרה שהורה עשוי להיאלץ לעשות דבר
מה בניגוד לרצונו היא הישג הדרגתי שלא
נרכש לפני שנות בית ספר. לכן ילדים צעירים
יכולים לפרש את מות האב כנטישה מכוונת
[...] לחשיבה זו היבט נוסף שראוי להדגישו.
ראיית המבוגר ככול-יכול אפשר שתופנה
כלפי אם, ותוביל את הילד להניח שאילו
רצתה בכך יכלה לגרום להורה המת לחזור או
למנוע את מותו**

ה-CPP מושתתת על פגישות חד שבועיות המשותפות להורה ולילד, שסבות סביב משחק חופשי ואינטראקציה ספונטנית בין הילד להורה. מפגשים נפרדים עם ההורה מוצעים באופן גמיש בהתאם לנדרש, על מנת לדון בתכנים העולים מהמפגשים המשותפים. מטרת העל היא להשיב את הילד למסלול התפתחותי, ולפתח בו דרכי התמודדות יעילים כך שיוכל לתפקד באופן מותאם לתביעות הסביבה. הדרך לרכוש מטרה זו היא לשים במרכז את היחסים בין הילד וההורה. זוהי הנחת יסוד שהפכה נכס צאן ברזל וכוחה יפה כמעט תמיד, אך מקבלת משנה תוקף בעת טראומה שטמון בה הפוטנציאל לסדוק או להעצים סדקים שכבר שררו ביחסים.

המפגש מהותו מאמץ מתמיד להבין את הדינמיקה הרגשית, המודעת והלא מודעת, בעולמו של הילד, של ההורה ושל הדיאדה. מטפל CPP מתרגם עבור ההורה את המשמעויות ההתפתחותיות והרגשיות של התנהגות הילד על מנת לקדם הבנה הורית לחיים הנפשיים של הילד. כך גם המטפל מתרגם בעבור הילד את ההורה, את מניעיו להתנהגות, באופן ששומר על ההורה כמיטיב, *benevolent*, ובכך משרת את הצורך של הילד לחשוב "טוב" על ההורה. לרכיב זה מיוחסת חשיבות רבה, מאחר שבמצבים של טראומה, גם אם ההורה אינו חלק ממנה כמו במלחמה, מתערערת האמונה של הילד שההורה הוא דמות מגנה, ותפקיד המטפל הוא לבנות ולתמוך בשיקום אמונה זו. אביא לכך דוגמא קלינית:

מ' הגיע לטיפול כשישה חודשים לאחר שאביו מת באופן פתאומי. אמו תיארה במידה של כעס מהול בעייפות שמ' אינו נרדם בלילות, אלא רק במיטתה, וגם אז זקוק לגעת בגופה

**דרכו של ילד צעיר בהיתקלו במאורע שאין
בידו לבאר, לנסח סברות והסברים שכולם
נבנים לפי ציודו הקוגניטיבי שכפוף לחוקי
חשיבה קוגניטיביים פרימיטיביים [...] חשיבה
זו מזמנת אותו להניח שמהוה בהתנהגותו או
במחשבותיו גרם למוות של ההורה [...] פירוש
זה יכול להוביל את הילד להניח שהוא עשה
משהו רע וראוי לפיכך להיות ננטש**

ה-CPP היא מתודה הנשענת על יסוד שילוב הנחותיהם של כמה בתי מדרש: פסיכואנליטי, התקשרות וטראומה. עקרונות ההתערבות נשאבים ממסגרת התייחסות רחבה יותר הכוללת גם את הגישה הקוגניטיבית התנהגותית וגישת הלמידה החברתית. חשיבות רבה מיוחסת לערכים דתיים, חברתיים ותרבותיים של המשפחה ונארגים לתוך כל היבט של התערבות. המתודה היא פועל יוצא של פעולת גומלין בין חקירה מדעית ועשייה קלינית. ההתנסויות הקליניות נמצאו תקפות במחקר והפכוה למתודה מבוססת ראיות. תוצאות המחקר מעידות כי CPP מובילה להטבה במגוון מדדים בילד וביחסיו עם העולם. זאת ועוד, אף על פי שאין זו מטרתו המרכזית של הטיפול, המחקרים העידו על הטבה בסימפטומים של האם כמו חרדה ודיכאון, ללמדנו שההורה מסתייע ומטפל גם בעצמו

בוודאי חלק מן הקוראים ירימו גבה או יביעו ספק במתודה שזה עתה תוארה.

אכן, פרויד, במאמר הידוע "על פתיחת הטיפול" (1913) אצל פרויד, (1980) מתעסק בסוגיית החומר עמו מתחילים טיפול. הוא הגיע לכלל דעה כי אין זה חשוב באיזה חומר מתחילים, ובכל מקרה טען כי עלינו לתת למטופל לספר את הסיפור ולבחור את נקודת ההתחלה. הוא הדין גם באשר לטיפול בילדים, והנחת היסוד היא שחומרים שיעלו מעצמם לתודעה, לעתים באופן מוסווה בדרך סמלית, יאפשרו עיבוד של מצבי נפש. כל התערבות מצד המטפל הנה פסולה מאחר שהיא עשויה לעכב נגזרי נפש בלתי מודעים מלעלות לתודעה.

כאמור לא כזו היא הגישה המוצגת על פי עקרונות ה-CPP. למעשה, ההפך הוא הנכון. במקרים של טראומה לא ניתן להפריז בחשיבותו של הדיבור על "הלא מדובר", שמחמת קוצר היריעה, אין זה מקומו של מאמר זה לדון בהצדקים התאורטיים הקליניים לכך. ההורה, בסיוע המטפל, בונה עבור הילד נרטיב שבו כלולים שלושה מרכיבים חשובים: סיבת בואו של הילד לטיפול; האופן שבו האירוע קשור לסימפטומים; והסבר ששומר על התקווה. נתייחס למרכיב הראשון, והוא האירוע הטרומטי.

איך מספרים מה קרה במקרה של מוות? ילדים צעירים אינם יודעים מה זה מוות, אינם מבינים שזה לתמיד, דואגים שמא ההורה בחר ללכת, ועשה זאת מחמת רוע שטמון בהם. לכן יש כמה מסרים עיקריים חשובים שיש להעביר לילד:

א. ההורה לא יכול להיות עוד עם הילד: מבוגרים נוטים להכחיש מוות של אדם יקר, לפחות זמנית (Bowlby, 1980). אמהות נוטות לעצור את ביטוייהן הרגשיים ולבכות חרישית בחדרי חדרים כאשר הילדים ישנים. בולבי מזהיר שילדים מיטיבים לקרוא סימנים אלו ומוסיף: "כאשר ההורה פוחד מרגשותיו, הילד יסתיר את שלו [...]" כאשר ההורה מעדיף שתיקה, הילד במקדם או במאוחר, יחדל משאלותיו" (Bowlby, 1980, p. 272).

חשוב אפוא למסור בידי הילד הסבר קצר מילים, פשוט ותפור בהתאם למידותיו של הילד, המתאר מה קרה להורה. גם תינוקות בשלב הטרומ מילולי, צריכים לקבל הסבר על מה קרה. במקרים כאלו חשוב להשתמש במילים קטנות ומשפטים פשוטים: "אבא הלך. הוא לא יוכל לחזור יותר".

כמתואר מעלה, הזקיפות, הטיפוס, הריצה, התנועה בכללה, היא זו הנקשרת עבור הילד עם חיים, והיעדרה נקשר עם מוות. לכן לעזר הוא לכלול בהסבר לילד תיאורים של חדלון התנועה: "אבא הלך למלחמה ונפצע. עכשיו הוא לא יוכל לזוז יותר. היא לא יוכל להחזיק אותך או לשחק איתך. היא לא יוכל להיות איתך יותר".

ב. ההורה לא רצה לעזוב את הילד: הסבר זה נועד לעמוד כנגד הלכי החשיבה הפרימיטיביים של ילדים כפי שתואר קודם לכן: "אבא שלך לא רצה למות. הוא לא רצה לעזוב אותך. הוא אהב אותך מאוד. הוא רצה להיות איתך".

ג. ההורה לא ישוב עוד לעולם: הדגשה של אי הפיכות המוות חשובה עבור ילדים צעירים לשם קידום הבנתם את ההבדל בין פרידה זמנית או שינה, לבין מוות.

בהיבט זה, נרצה לסייג. כמוזכר לעיל, פילוסופיית ה-CPP מייחסת משנה חשיבות לעולם הערכים המשפחתי. ולפי שכן, כאשר האם האלמנה מחזיקה בערכים דתיים או באמונות על חיים שאחרי המוות, חיוני יהיה לכלול אותן בסיפור שייבנה, על מנת שהילד יוכל להשתתף באבל המשפחתי ולהיות חלק ממנו.

ללא הרף. בטיפול: "מ' בטח שאתה תרצה להיות במיטה של אימא, אבא הלך ומת, ואתה מתגעגע אליו מאוד ואתה דואג שגם אמא תיעלם. אתה רוצה לוודא שהיא שם כל הזמן ושהיא לא מתה. אבל אמא יודעת שהיא תהיה שם בבוקר ולא תעזוב אותך. מבוגרים צריכים ללכת לישון כדי לעבוד בבוקר. אמא, מה את חושבת יכול לעזור למ' להישאר במיטתו בלילה ולהרגיש בטוח?"

תחת עדשת ההסתכלות של הטרומה, המטפל מתייחס להיבטים מיוחדים שהנם פועל יוצא של מצבי טראומה כמו למשל הצורך לשקם את הביטחון בזיהוי התחושות הגופניות, היכול להעריך נכונה האם אירוע טומן בחובו סכנה או לא, שיקום היכולת לבטוח בתחושות הגופניות, קידום אבחנה בין היזכרות לבין חיים מחדש של חוויה (remembering - reliving), התייחסות למאזכרי טראומה, ומתן אישור לתחושות ולרגשות שהטרומה מעוררת.

אמהות האבלות על בו זוגן נוטות יותר לכעוס ולהיות קצרות סבלנות לנוכח תביעותיו המוגברות של הילד לתשומת לבן. הילד מתקשה ליישב את הפרדוקס ומתקשה להבין כיצד אמו מפנה לו עורף דווקא בשעה שהוא כה זקוק לה. פרישתה הזמנית ממנו ומצרכיו מטילה עליו אימה

האמצעים הקליניים כוללים: משחק; תרפיה במילים; שיום רגשות; הדרכה התפתחותית; תמיכה רגשית; התערבות בעת משבר; ולעתים אף עזרה ממשית בבעיות היומיום.

הפילוסופיה של ה-CPP היא שנקיטת אסטרטגיות פשוטות לרוב יעילות דיו, ורק משאלו אינן נמצאות לעזר, המטפל פונה להתערבויות אחרות, מורכבות יותר, שיעמדו מול התנגדות, מנגנוני הגנה, חוסר אמון או מכשולים פסיכולוגיים אחרים כמו למשל "רוחות רפאים בחדר הילדים", ייחוסים שליליים, חזרה של דפוסים בלתי יעילים מהעבר של ההורה וכדומה.

איך עוזרים לילדים שאביהם לא חזר מהמלחמה? מספרים סיפור חיים ומשחקים בחיילים

עקרונות ה-CPP כוחם יפה לטיפול של מות אב במלחמה, מהטעם שכבר הוזכר והוא שאובדן הורה בגיל צעיר הוא בהכרח בבחינת טראומה. ובכל זאת, הטיפול לובש צביון מיוחד הקשור לאובדן. אחד הצעדים הראשונים המתווים את תחילת הטיפול הוא להסביר לילד את הסיבה לבואו. הסיפור שעתיד להיות מוצג לפני הילד בפגישה המשותפת נבנה בפגישה נפרדת עם האם ובהסכמתה המלאה. בפגישה עוקבת המטפל מסייע לאם לבנות עם ילדה את סיפור הטרומה. מעורבותו של המטפל בבנייה המשותפת של הסיפור משתנה מדידה לדידה בהתאם למידת העזרה הנחוצה.

אפשר לתקן. ואפילו אמהות שהיו מאוד רוצות שהמשחק יעבוד לא מצליחות לתקן. אמא, אולי מ' מספר לנו איך כשמשוה חשוב נשבר זה מעציב אותו כי זה מזכיר לו שאי אפשר היה לרפא את אבא."

ילדים שאיבדו הורה פעמים רבות יוזמים באופן ספונטני משחקי קו-קו ומחבואים מתוך ניסיון לתת משמעות להיעדרות של ההורה ולהביא את ההורה האהוב להופיע מחדש. כאשר המטפל, ובמיוחד ההורה שנותר בחיים, יוזם את המשחקים הללו, הילד מקבל את המסר המרגיע שעל אף שההורה המת לא ישוב עוד, ההיעדרות שלו היא יוצאת מן הכלל לחוק שאנשים בדרך כלל חוזרים לאחר שהם עוזבים!

גם משחק קונקרטי ופשוט של ילדים צעירים נעדרי שפה או בעלי שפה דלה, הנו מצע חשוב להתערבות. למשל, מריה, תינוקת בת 18 חודשים שאיבדה את אמא.

ברצף המשחק מריה החביאה את הבובה מתחת לכרית ופנתה לשחק עם צעצועים אחרים. לפתע, היא שאלה "איפה אמא?" והחלה לחפש אחרי הבובה מבלי לבדוק מתחת לכרית, כאילו היא שכחה ששמה שם את הבובה. המטפלת אמרה: "אמא מתה, ומריה מחפשת אותה". מריה החלה לחפש בכל מקום. המטפלת הרימה את הכרית ואמרה, "תסתכלי פה". מריה הרימה את הכרית, חיבקה את הבובה, ואמרה "אמא". המטפלת אמרה "רצית כל כך לראות את אמא שלך. זה כל כך עצוב שאמא הלכה, ביי-בי".

חשיבות רבה יש לשיום רגשות במילים. ילדים משחקים או מתנהגים לפי חוויה שחוו. לאחר שהחוויה מתגלית, ניתנת ההזדמנות לאחדה עם האפקט המתלווה לה. כך אפשר לעכל ולעבד את האפקט כשהוא בתודעה, והילד כמו גם ההורה חשים יותר מבינים ומובנים.

האמצעים הקליניים כוללים: משחק; תרפיה במילים; שיום רגשות; הדרכה התפתחותית; תמיכה רגשית; התערבות בעת משבר; ולעתים אף עזרה ממשית בבעיות היומיום.

ד. הילד לא אשם בהיעדרות ההורה: מרכיב הרביעי יהיה בעל חשיבות במקרים שבהם הילד מאמץ חשיבה מאגית ומאמין שהוא גרם להורה ללכת. במקרים אלו הילד זקוק לתזכורת מרגיעה שאין לו חלק במות ההורה ושגם אין בכוחו לגרום לאם להיעלם: "אתה לא גרמת לאבא למות. אמא שלך לא תמות ולא תלך גם אם תגרום לה מאוד לכעוס. היא אוהבת אותך. והיא תישאר תמיד ותדאג לך".

צריך שנזכור שיכולת השפה הרצפטיבית של ילדים מתפתחת מהר יותר מיכולת השפה האקספרסיבית (שלהם, ושהם מבינים יותר ממה שהם יכולים לבטא. גם אם המילים אינן מובנות, תינוקות וילדים צעירים מצליחים לקלוט באופן מדויק את הטון הרגשי שנקשר עם המילים, ומשתמשים בטון הרגשי כמקור מידע נוסף. בידע התפתחותי זה אנו מסתייעים בטיפול עם ילדים טרום מילוליים שנעדרים לשון או שצביונה של הלשון שבידם אינו בשל. נביא להלן דוגמא שיש בה להראות את היישום של הרעיונות שהוצגו מעלה בעבור תינוק בן שנה וחצי:

בהתייחסות שהגיעה למכון חרוב תואר תינוק בן שנה וחצי שאיבד הורה וטופל על ידי אם אומנת. בטיפול הומלץ לאם האומנת לנענע את התינוק כשהוא מביע מצוקה ולומר שוב ושוב: "אתה כל כך עצוב. אתה רוצה את אמא שלך. אמא שלך כל כך נפגעה והיא לא יכולה להיות איתך יותר. היא אוהבת אותך כל כך. היא לא רצתה ללכת ממך. אני אדאג לך. אני אשמור שתהיה בטוח".

ראשית הטיפול הוא בניית הסיפור, אך לא בכך הוא תם. מדובר בתהליך הולך ונבנה. הסיפור מסופר בצעדים, תוך כבוד וסבלנות לצורך של הילד בהפוגות שבהן הוא מתמקד בתמות אחרות, או פונה למשחק, ציור, קריאה או כתיבת סיפור, שהם ערוצים מרוחקים יותר מהעצמי ולכן נוחים יותר לעבד חוויות. המשחק הוא מרכזי. המטפל מצייד את החדר בפרטי משחק שיש בהם כבדי לסמל את הטראומה, ובמקרה זה בדמויות חיילים, ערכת רופא, רופא, אמבולנס ודמויות משפחה שמייצגות את בני משפחתו של הילד המתאבל. המטפל, בשיתוף ההורה, מחבר בין תכנים שבמשחק לבין חוויות שהתרחשו במציאות באופן שמאשר את חוויית הילד ובאופן שיוצר משמעות ומאפשר להבין את מה שקרה. למשל:

מ' שתואר קודם הגיע במשך כמה פגישות רצופות כשבדיו בובת משחק שמונעת בקפיץ נמתח. הקפיץ נמתח יתר על המידה ונשבר. בטיפול: "כמה עצוב שיש דברים שנשברים ושאין

ולקראת סוף, תוספת אישית. מובילות והוגות המתודה תיארו ילד שהגיע לטיפול בעקבות טראומה. המטפל המתין עוד ועוד בציפייה שחומר קליני קשור יעלה מתוך עצמו. לבסוף גמל המטפל החלטה להעלות בזהירות את הסיבה לשמה הגיע הילד והיא הטראומה. הילד הביט בו ישירות ושאל: "למה לא דיברת על כך קודם?" (Lieberman & Van Horn, personal communication). ללמדנו כי ילדים מוכנים לשמוע את הלא מדובר לעתים יותר ממה שהמבוגרים מוכנים להשמיעו.

אכן, משימה לא קלה היא לאמץ גישה שונה מזו המסורתית על ברכיה גדלנו, זו המצדדת בהמתנה סבלנית לנגזרי הלא מודע של המטופל. ברם, לאחר ניסיון קליני כזה או אחר, נודעתי להשפעה המקלה והמכרעת המופקת מטיפול בטראומה המובל בצד עקרונות החשיבה של ה-CPP. רק "למה לא דיברנו על כך קודם?" אני חבה חובה גדולה לפרופסור ליברמן ולפרופסור ואן הורן ז"ל, אשר הצליחו להביא את רוחב ידיעתם ולגבשו לידי מתודה מנוסחת היטב, אשר מהדהדת כבוד לאדם בכלל ולילד בפרט, ואשר לא אפריז באמירה כי מכרעת היא בעיני בעזרה לילדים צעירים ולהוריהם בעתות טראומה. עוד תודות נתונות למכון חרוב, אשר הביא את גודש רעיונותיהם ואת ההוגות עצמן ללמדנו ולהעשירנו בידע התאורטי, המחקרי והקליני אשר ברשותן.

הלמידה לתרגם תחושות גוף והתנהגויות למילים מפתחת את החלק המסתכל באדם, ומהווה אבן בניין חשובה בקידום יכולתו של הילד לווסת רגשות.

ההורה, בסיוע המטפל, בונה עבור הילד נרטיב שבו כלולים שלושה מרכיבים חשובים: סיבת בואו של הילד לטיפול; האופן שבו האירוע קשור לסימפטומים; והסבר ששומר על התקווה

במקרים של יגון וטראומה, מומלץ מאוד להרחיב את יריעת הפסיכותרפיה בעירוב גוף הילד בתהליכים מרפאים, בין אם דרך עיסוי, נשימות, תרגילי הרגעה, אומנות לחימה, יוגה וכדומה. הצידוק לכך מצוי בכך שהגוף משמר צלקות, "The Body keeps the score" (Bassel Van Der Kolk, 1994 אצל Lieberman & Van Horn, 2008) (שהזמנות להן אינה תמיד דרך מילים).

מקורות

1. פרויד, ז' (1913). על פתיחת הטיפול. בתוך: הטיפול הפסיכואנליטי (1980). תרגום מגרמנית, עורך ראשי, עמנואל ברמן. הוצאת עם עובד, תל אביב.
2. Bowlby, J. (1960). Grief and mourning in infancy and early childhood. *Psychoanalytic study of the child*, 15, 9-52.
3. Bowlby, J. (1980). *Loss: Sadness Depression*. New York: Basic Books.
4. Furman, E. (1974). *A child's parent dies: Studies in childhood bereavement*. New Haven, CT: Yale University Press.
5. Lieberman, A. F., Compton, N. C., Van Horn, P. & Ghosh Ippen, C. (2000). *Losing a parent to death in the early years: Guidelines for the treatment of traumatic bereavement in infancy and early childhood*. DC: Zero to Three Press.
6. Lieberman, A. F., Ghosh Ippen, C. & Van Horn, P. (2006). *Child-Parent Psychotherapy: 6-month follow-up of a randomized controlled trial*. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45(8):913-918.
7. Lieberman, A. F. & Van Horn, P. (2005). *Don't hit my mommy!: A manual for child-parent psychotherapy with young witnesses of family violence*. Washington, DC: Zero to Three Press.
8. Lieberman, A. F. & Van Horn, P. (2008). *Psychotherapy with infants and young children: Repairing the effects of stress and trauma on early attachment*. New York: The Guilford Press.
9. Scheeringa, M. S. & Zeanah, C. (1995). Symptom expression and trauma variables in children under 48 months of age. *Infant Mental Health Journal*, 16, 259-270.
10. Wolfenstein, M. (1966). How is mourning possible. *Psychoanalytic study of the child*, 21, 93-123.
11. ZERO TO THREE: National Center for infants, Toddlers and Families. (2005). *Diagnostic classification of mental health and developmental disorders of infancy and early childhood (DC:O-3R) (rev.)*. Washington, DC: Author.

רו"ח אריה דן*

3. על הרווחים שנצברו מיום 1.1.12 מוטל מס בשיעור 25% ו-30% לבעל מניות מהותי.

המס החל על רווח ההון האינפלציוני:

1. הרווח שנצבר עד ליום 31.12.1992 מחויב בשיעור 10%.
2. רווח שנצבר מ-1.1.1993 - פטור ממס.

מעבר לכך, לגבי חלק מרווח ההון ניתנת הקלה באמצעות הרווחים הראויים לחלוקה במכירת מניות פרטיות שמועד רכישתן לפני שנת 2003.

חשוב לדעת כי על פי פקודת מס הכנסה אפשר לקזז הפסדי הון כנגד רווחי הון וכנגד רווח מעסק או ממשלה יד שנוצר באותה שנת מס כולל שבח.

נישום רשאי לבקש לפרוס את רווח ההון הריאלי בחלקים שנתיים שווים לתקופה שאינה עולה על 4 שנים וסיומה בתום שנת המס שבה נבע הרווח. הפריסה הנ"ל היא משמעותית ויכולה לחסוך לנו סכומי מס משמעותיים.

כאשר התמורה המתקבלת ממכירת הנכס נמוכה מיתרת מחירו המקורי נוצר **הפסד הון**, וגם במקרה זה קיימת האבחנה של ההפסד הריאלי ואפשר לקזזו כנגד רווח הון ריאלי, ובמידה שאין אפשרות באותה שנה יקוזז בשנות המס הבאות. הפסד הון ניתן לקיזוז רק במידה שאילו היה רווח הון - היה מתחייב במס.

לסיכום, במידה שנוצרו לכם רווחי הון או הפסדי הון בעסקכם או במישור האישי, ועקב המשמעות הגדולה שעשויה להיות לכך מבחינת המסוי / שיעורי מס וסכומי המס שנגשם, אני ממליץ להיעזר במומחה מס ולבחון את האפשרויות העומדות בפניכם, ולשקול ולבחור מתוכן את הכדאית ביותר.

ישראל. רווח הון הוא הרווח שנוצר מעליית ערכו של הנכס והוא מבטא את ההפרש שבין התמורה שנתקבלה ממכירתו של הנכס לבין יתרת המחיר המקור (העלות בניכוי הפחת) של הנכס הנמכר.

לצורך חישוב מס רווח ההון מבחינים בין הרווח האינפלציוני לבין מרכיב הרווח הריאלי. מרכיב הרווח האינפלציוני מבטא את יתרת המחיר המקורי המתואם (משוערך) של הנכס.

- המס החל על רווחי ההון הריאלי הנו:
1. על הרווח שנצבר עד ליום 31.12.2002 - על פי שיעור המס הגבוה של הכנסותינו.
  2. על הרווחים שנצברו מיום 1.1.2003 ועד ליום 31.12.11 מוטל מס בשיעור 20% ו-25% לבעל מניות מהותי.

על פי שיטת המס הנהוגה אצלנו קיימת הפרדה בין סוגי ההכנסות וההתייחסות אליהם בעיקר מבחינת שיעורי המס המוטלים.

פקודת מס הכנסה מבחינה בין הכנסות הנובעות מ"המקור" שהוא למעשה הנכס (מניב ההכנסה /ה"עץ" המניב את הפרי) לבין הכנסות הנובעות מהפירות המופקים מאותו המקור שהם ההכנסות הרגילות המופקות אשר חוזרות ונשנות כפירות המופקים מהעץ.

נכס על פי פקודת מס הכנסה הנו כל רכוש, שווה כסף ושאפשר למוכרו בין מקרקעין ובין מטלטלין וכן כל זכות או טובת הנאה בין שבישראל ובין שמחוץ לישראל. מס רווח הון מוטל על רווח שנוצר ממכירת הנכס לרבות חליפין, ויתור, הסבה, מתנה וכל פעולה או אירוע שבעקבותיהם יצא הנכס מרשותנו, כאשר המוכר הנו תושב

*רו"ח אריה דן, רואה החשבון של הפ"י, משרד רואי חשבון סנדק, דן ושות'.

בעריכת ד"ר יוכי בן-נון

כוס הקפה שגרמה לי להתאהב, ההשפעה הסמויה של החושים על הרגשות, ההתנהגות והחלטות שלנו. פרופ' תלמה ליבל, הוצאת מטר, 2014

רלוונטי, ואף לא מודע לנושא הבחירה או ההחלטה. מתוך מידע זה, מגבשת ליבל מושג של "אינטליגנציה פיזית" או "אינטליגנציה חושית": יכולת אשר מסייעת לנו לתפוס את סביבתנו בדרך נכונה ויעילה, ולאפשר לנו לשנות את הדרך שבה יתפסו אותנו אחרים באופן חיובי יותר עבורנו.

הספר כתוב בבהירות ובפשטות, מובן לכל נפש, ועם זאת - מאתגר מאוד מחשבתית ומקצועית. מהנה וממלץ!!!

העובדה כי הקלט החושי שלנו משפיע על דרך עיבוד המידע שאנו עושים איננה חדשה, ובעצם מובנת מאליה. אך עוצמת ההשפעה והיקפה, המוצגת בספר זה, מביאה את המחברת להציג לנו מבט חדש על תהליך קבלת החלטות שלנו והתנהגותנו, בדברים קטנים כגדולים.

מקבץ העובדות המחקריות המוצגות בספר, מוכיחות כי דרגת-חום, מרקם חלק או מפוספס, משקל, צבע, טעם, ריח, אור וגודל, כל אלה עשויים לקבוע, לכאן או לכאן, החלטות ובחירות שאנו עושים, באופן לא

תרפיית קבלה ומחויבות, תהליך ועבודה מעשית ליצירת שינוי קשוב. סטיבן צ' הייז, קירק ד' סטרוסאל, קלי ג' וילסון, מהדורה שנייה, מבוא למהדורה העברית: רן אלמוג, הוצאת "אח", 2014

גמישות פסיכולוגית. לשם כך מוצגים 6 תהליכי מפתח: הפרדה קוגניטיבית, קבלה, קשיבות להווה, גיבוש פרספקטיבה, הצבת ערכים וקבלת מחויבות לפעילות מקדמת שינוי.

הספר עב-כרס, אך בהיר וקריא, מפורט מאוד בתיאור היישומים הקליניים ודרכי העבודה, בכל שלב ושלב.

המבוא של רן אלמוג, ומבוא נוסף פרי עטם של המחברים, מסייע לקורא בהבנת מבנה הספר והתפתחות המידע המוצג בו. ספר מצוי, הנותן בידינו כלים רבים למעוניינים בתחום.

תרפיית קבלה ומחויבות, Acceptance and Commitment Therapy ובקיצור: ACT, נחשבת למייצגת של "הגל השלישי" בהתפתחות הגישות הטיפוליות המבוססות שינוי קוגניטיבי-התנהגותי.

בספרם מציגים המחברים, מן המובילים בגיבוש הגישה, את עיקריה מבחינה תאורטית, ואת עקרונות הטיפול שעל-פיה.

בבסיס הגישה עומד הרעיון כי נוקשות פסיכולוגית מהווה גורם מרכזי להתפתחות דיכאון וחרדה, וכן היא מעכבת תהליכי הסתגלות ופתרון בעיות תקינים.

על כן, יש להתמקד בטכניקות המטפחות

Thrive: the Power of Evidence-Based Psychological Therapies. Richard Layard, David M. Clark. Allen Lane (Penguin Books), 2014

מחולים אלה. בדרך, כאמור, הם בוחנים את הנושא רובד-אחר-רובד, על כל היבטיו: הגדרת החולי, דרכי איסוף מידע אפידמיולוגי, סוגי טיפול קיימים ומסגרות טיפוליות, דרכים מדעיות לבחינת יעילות הטיפולים, פעילות הממשל וגורמים חברתיים אחרים, מה נעשה כיום ומה יש עוד לעשות כדי לשפר.

הספר מציג בפנינו, אנשי המקצוע, הסתכלות-על מעוררת מחשבה ביקורתית, שיש לה השלכות גם על "הפינה הקטנה" של כל אחד מאיתנו בקליניקה: הרכב המטופלים, זמינות הטיפול, סוגי הטיפול שאנו מציעים, וביטחוננו ביעילותם. ספר חובה!

המניע לכתיבת הספר הוא טענתם של המחברים כי גם בחברה המודרנית שלנו, עם הפתיחות הקיימת בה לאחרונה, נושא מחלות הנפש והסבל הנפשי עדיין מוזנח: אין הבנה ברורה של מהי מחלת נפש, מה התמונה האפידמיולוגית של מחלות נפש, מהו אחוז הלוקים בה המגיעים לטיפול ומהו טיפול יעיל.

הפרופסורים לירד וקלארק, מחברי הספר, הם בריטים. לירד הוא כלכלן וקלארק פסיכולוג, אשר חברו יחד לבחון את הנושא מהיבטים חברתיים-כלכליים שונים, על מנת לקדם מדיניות לאומית ברורה ונכונה יותר, למניעה וצמצום של הסבל הנפשי באוכלוסייה, הן לשם שיפור הטיפול וההחלמה, והן לשם צמצום הפגיעה החברתית והכלכלית הנגרמת

להיות גיבור-על, ספר ילדים טיפולי על טרור ומלחמה. ד"ר מירי בר-הלפרן, הוצאת "אח", 2014

מתוארים תרגילים שונים שאפשר לבצע עם הילדים לשם השגת רגיעה: נשימות, הרפיה ועוד. מאוון התרגילים המוצג בספר מאפשר להורים לבחור את הטכניקה המתאימה ביותר להם ולילדם, ולו גם בניסוי וטעייה. נאחל לעצמנו שלא נצטרך לספר זה, אך במציאות חיינו, טוב שיהיה בארון הספרים שלנו. כדאי.

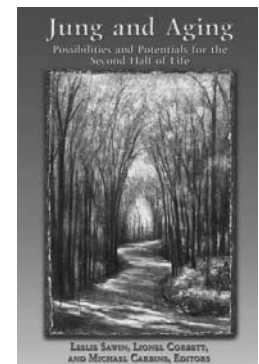
איך מסייעים לילדים להתמודד עם מצבי מתח וחירום הנגרמים בעתות מלחמה? ספר שבו בדיוק בעת הנכונה, ככלי עזר להורים הנזקקים להסביר לילדים מה קורה וכיצד חיים ומתפקדים קרוב ככל האפשר לשגרה. הספר מיועד לילדים בני 4-7, וכולל הסברים להורים על דרכי ההבנה של הילדים, ובעיקר - הנחיות כיצד לתרגם להם את המציאות בלשון מובנת. בנוסף,

Jung and Aging. Possibilities and Potentials for the Second Half of Life. Leslie Sawin, Lionel Corbet, Michael Carbine, Editors. Spring Journal Books. 2014

המציג את הזקנה כשלב התפתחותי נורמטיבי, שמאפייניו העיקריים הם התפתחות רחנית תוך חיפוש משמעות, דרך היבטים של בריאות, הסתגלות, ומערכות יחסים בגיל זה. במישור החברתי, נבחנות דרכים שבהן מדיניות חברתית נכונה יכולה לעצב זקנה נעימה, פעילה, משמעותית ותורמת ככל האפשר, הן עבור הפרט, והן עבור החברה שבה הוא חי ומתפקד. כפסיכולוגים, חלק מן הפרקים רלוונטי עבורנו במיוחד, כגישות לטיפול בבני גיל הזקנה, מול המצוקות הנפשיות האופייניות להם, בעיקר מול האובדנים וחרדת המוות המתקרבת: עידוד היצירה, מציאת המשמעות לחיים, שימוש בגישות רחניות שונות. ספר חובה!!!

נושא הזקנה הולך ותופס מקום רחב יותר במקצועות הבריאות והרווחה, ככל שפלח אוכלוסיית הזקנים גדל באוכלוסייה. עיסוק זה קשור בשינוי הגדרת גיל הזקנה, בשינוי תדמית הזקן, בהבנת הצרכים המשתנים, ובדרכים שבהן החברה נצרכת ונקראת לטפל בפלח אוכלוסייה זה. מסתבר, כי ליונג דווקא, מבין האבות המייסדים של מקצוענו, הייתה תרומה נכבדה לחקר הזקנה וכל הקשור בה: בעיקר שינויים נפשיים, תמיכה דתית וחיפוש רחניות. הספר מתבסס על כנס שהתקיים בשנת 2012 בווינגטון, על "יונג והזדקנות". מטרת הכנס, כמוצאה בספר, הייתה לבחון את מחצית החיים השנייה ברוח הגישות העדכניות לזקנה. הספר מאגד מאמרים של כותבים רבים, המציגים היבטים שונים של הזקנה והשלכותיה, החל מיונג,

בלי ברית, בלי מילה. דנה לובינסקי, עם עובד/שירה, 2014

דנה לובינסקי היא פסיכולוגית קלינית, מומחית צעירה, שזהו ספר ביכורים לשירתה. השירים קודרים מעט, אך השרשרת בכללותה משקפת את משמעות הזמן החולף וכוחן של המילים, שהן הכלי הבסיסי של מקצוענו.

טוב לראות את כוחות היצירה המבעבעים, ומגלים פן נוסף וחביב באדם ובמקצוע. דנה חברתנו, בהצלחה בהמשך הדרך!

זאב
סבָּתָא סבָּתָא הַזְמָן
הוא הַזְאָב הָרַע
הבּוֹקֵעַ מִבְּעַד עוֹרֵךְ בְּחִצּוֹת
כְּשִׁירַח מִכָּה
יֵאָתְרָא רְצָה טְרוּפָה
יֵאָתְרָא שְׂחָה אֵלָיו
בְּיַדֵּיךְ מִנְחַת הַשְּׁלִיָּה הַשְּׂחָרָה
שׁוֹב לִינֵק רַק לִינֵק שׁוֹב
אֵת הַדְּוִת הַפּוֹקֵסִים
הַרוֹקֵם דָּם לְחֵלֵב.

הטבעת שהלכה לאיבוד. ניצה אייל, הוצאת אריה ניר, 2014

לעזרתה ומסייעת לה למצוא אותה. ספר על ערכה של חברות, ועל העזרה של האחר באמפתיה, אך גם בחשיבה מפוקחת. האיוורים הצבעוניים של הדר ברנשטיין עליזים ומשמחים. הגיגה לעין ולנפש!

וממש לסיום ספר ילדים, יפהפה ושובה לב, שכתבה עמיתנו ניצה אייל, הידועה כמומחית בתחום הזקנה דווקא. הספר מספר את סיפורה של ילדה שאיבדה טבעת אהובה, והנה, חברתה הקרובה נחלצת

שפי שפס, מומחה בכיר בפסיכולוגיה קלינית ויועץ ארגוני ממייסדי מכון "קין שפי"

פרופיל
אישי

בעריכת שרית ארנון-לרנר*

בתיכון למדתי בבית הספר "ברנר" ומכיתה י"א למדתי במגמה ההומנית. לימים, כשבגרו ילדיי, הם היו לועגים לי על כך, שהרי בהומנית, לומדים כל התלמידים החלשים. לא עזרו הסבריי שהייתי תלמיד מצטיין והלכתי לשם מתוך בחירה ואהבת המקצועות ההומניים.

בתום התיכון הלכתי לעתודה האקדמית של צה"ל. כבן יחיד לניצולי שואה, היה לי ברור שלא אוכל להתגייס לתפקיד קרבי. חששתי שאעביר 3 שנות שירות בתפקיד לא משמעותי ולכן הלכתי לעתודה. עשיתי תואר ראשון באוניברסיטת תל אביב בפסיכולוגיה ובספרות עברית. לאחר מכן התגייסתי, ואת המשך לימודיי בפסיכולוגיה קלינית באוניברסיטת תל אביב וההתמחות עד לדרגת מומחה בכיר ומדריך עשיתי תוך כדי שירות.

אני בן 65, נשוי מזה 45 שנים למרים, שהיא מתורגמנית אנגלית-עברית. היא תרגמה כ-30 ספרים והיא ראש החוג לתרגום במכללת בית ברל. לנו 3 ילדים: עו"ד שי שפס, נשוי-3, מנהל המחלקה המשפטית של אריקסון (תקשורת) בישראל. ד"ר גל שפס, נשוי-2, מרצה בכיר בחוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל אביב. עו"ד נועה שפס, נשואה-2, עוסקת בשיווק והפקת אירועים.

לפני עשר שנים אובחנה אצלי לוקמיה כרונית הנחשבת לבלתי קטלנית. ואכן, הייתי במעקב שנים רבות ללא צורך בטיפול. בשנה האחרונה הפכה המחלה לאגרסיבית ומסוכנת. עברתי שורה של טיפולים קשים שלא הועילו והייתי בסכנת חיים.

לשמחתי, פותחה לאחרונה תרופה חדשנית שאני מטופל בה עם תוצאות טובות, אך עם תופעות לוואי לא נעימות. במהלך כל התקופה הזו המשכתי לעבוד תוך צמצום היקפי העבודה. אני חי בפתיחות בנושא המחלה וגם לקוחותיי מודעים לה.

אולי בגלל המחלה, ואולי מסיבה אחרת, הפכה אהבתי רבת השנים לספרות עברית, מפסיבית לאקטיבית. במהלך השנתיים האחרונות כתבתי ופרסמתי 3 ספרים: "אספרסו, קצר", ספר סיפורים קצרים, "מצב הכן", ספר שירים, ו"גשם מקומי", ספר ילדים. הכתיבה קלה לי והיא מסבה לי אושר רב. לפי התגובות שקיבלתי נראה שגם הקוראים נהנים.

שפי שפס הוא בעל תואר ראשון בספרות עברית ומומחה בכיר בפסיכולוגיה קלינית. עוסק בטיפול נפשי וביעוץ ארגוני. שירת כפסיכולוג בצה"ל בשורה של תפקידים בכירים והיה

הבעלים והמנכ"ל של מכון קין-שפי לפסיכולוגיה תעסוקתית. פרסם עשרות מאמרים, בעיקר בתחום הפסיכולוגיה הארגונית, והוציא לאור 3 ספרים בשנתיים האחרונות.

רקע אישי

אני בן יחיד להורים ניצולי שואה שאיבדו כמעט את כל משפחתם בשואה. אבי יליד העיר לודג' (פולין) ואמי ילידת רובנו (גבול פולין-רוסיה). אני נולדתי בקאסל (גרמניה) ב-1948, במחנה פליטים של ניצולי שואה שנוהל על ידי האמריקאים על אדמת גרמניה הכבושה של אחרי מלחמת העולם. חסרי כול ובודדים הגענו למולדת ב-1949, ובנינו את עצמנו בתוכה. הוריי מעולם לא הגיעו לדרגת שליטה טובה בעברית, ושפת האם שלי היא יידיש.

תמיד הייתי מצטיין בלימודים וגם ילד מאוד חברותי. גדלתי בפתח תקווה שבימים ההם הייתה עדיין "אם המושבות".

* שרית ארנון-לרנר, פסיכולוגית תעסוקתית מומחית.

המלצות על פסיכולוגים מעניינים או בעלי תפקיד מעניין אפשר להעביר במייל לשרית ארנון לרנר sarit.arnon@gmail.com

התחביבים שלי

קריאה - בעיקר ספרות עברית.
צפייה בתחרויות ספורט - בעיקר כדורגל.
בעלי חיים - כל ההכנסות מן הספרים שפרסמתי נתרמו לאגודה לטיפול בבעלי חיים.

רקע מקצועי

בשירות הצבאי ביצעתי שורה של תפקידים מעניינים ומאתגרים: פסיכולוג של בית הספר לקצונה, ראש מדור מבדקי קצונה וראש ענף פסיכולוגיה באגף המודיעין. בשנתיים ששימשתי כפסיכולוג ראשי של בית הספר לקצינים עסקתי במיון צוערים, הפעלת מערכת סוציומטרי, ייעוץ למפקד בית הספר, משוב והערכה למדריכים. שירתתי גם שנתיים כפסיכולוג קליני במרפאת בריאות הנפש ועסקתי באבחון וטיפול קליני לקצינים ולחיילים.

בהמשך, בשלוש השנים ששימשתי ראש מדור מבדקי קצונה, עסקתי בפיקוד ואחריות מקצועית על 15 פסיכולוגים קליניים שעסקו במיון מועמדים לקצונה.

ב-6 השנים הבאות כראש ענף פסיכולוגיה עסקתי בפיקוד ואחריות מקצועית על כחמישים פסיכולוגים בסדיר ובמילואים, פיתוח ויישום מערכות מיון לכל מערכי החיל, פיתוח ויישום מערכי הכשרה לדרגים השונים בחיל, הקמת מערך ייעוץ ארגוני ליחידות החיל והובלת פרויקטים ייעודיים מסווגים. במסגרת זו ביצעתי ב-1990 עבודת מחקר על אישיותו של שליט עיראק דאז, סדאם חוסיין. ניבאתי, לפני מלחמת המפרץ הראשונה, בניגוד לעמדת מחלקת המחקר של אמ"ן, שהוא יירה טילים על מדינת ישראל. עמדתי התקבלה, ושנה לאחר המלחמה קיבלתי את הפרס הגבוה ביותר המחולק באמ"ן, פרס ראש אמ"ן לחשיבה יוצרת, על תרומה משמעותית לביטחון מדינת ישראל. אהבתי את השירות, והשירות אהב אותי: נסעתי לשנה למכון מנינגר בארצות הברית במימונו של צה"ל, שם התמחיתי בתחומים קליניים שונים, עבודה כפסיכולוג קליני בבית חולים ליוצאי צבא אמריקאים, טיפול בנפגעי תגובת קרב. כשחזרתי, בשנתיים הבאות, הקמתי את מרכזי ההערכה למיון קצונה בכירה. עסקתי בתקופה זו בהקמה, בנייה והפעלה של מערכות המיון לקצינים בדרגת רס"ן וסא"ל, לסמכויות השונות.

בגיל 40 השתחררתי בדרגת סגן אלוף. היה לי ברור שאמשיך בשילוב של עבודה קלינית ותעסוקתית-ארגונית. חברתי לגיורא קינן, אותו הכרתי בשירות הצבאי, ויחד פיתחנו את "מכון קינן שפי" לאחד המכונים הגדולים בישראל. במסגרת זו עסקתי בבנייה ויישום מערכות מיון לחברות מובילות בארץ, ניהול מערך ההשמה מהגדולים במדינה, הובלת פרויקטים לשינוי ופיתוח ארגוני בחברות מובילות, בניית מערכי הדרגה, ניהול משאבי אנוש, ניתוח אישים, לוחמה פסיכולוגית והעברת מסרים.

לאחר 15 שנים הרגשתי מיצוי ופרשתי משם. מאז אני ממשיך בעבודה בשני התחומים, אך לא הקמתי חברה ואינני מעסיק עובדים. שימשתי גם 10 שנים מרצה באוניברסיטת בר אילן בתחומי המיון התעסוקתי והייעוץ הארגוני.
צברתי 30 שנות ניסיון בפסיכותרפיה אישית, זוגית וקבוצתית ובקליניקה הפרטית אני עוסק בטיפול קליני אישי וזוגי, וייעוץ למנהלים.

כפועל יוצא של שירותי רב השנים בתחום המודיעין הצבאי, נפל בחלקי גם עיסוק בנושאים בלתי קונבנציונליים, שחלקם גם תרגמתי לתחום המודיעין העסקי. לאחר שחרורי מצה"ל עסקתי גם בבניית פרופילים פסיכולוגיים של מקבלי החלטות בתחום העסקי ובטכניקות של העברת מסרים גלויים וסמויים.

סדר יום טיפוס

בוקר - ייעוץ ארגוני
אחה"צ-ערב - קליניקה

"אני מאמין" מקצועי

שנים רבות אני עוסק בתחום המשולב של פסיכולוגיה קלינית ופסיכולוגיה ארגונית-תעסוקתית. במהלך כל הקריירה המקצועית אני חולק את זמני בין שני התחומים, בחלקים שווים, פחות או יותר. האיזון הזה מאוד מתאים לי ואני מוצא אותו מפרה ומאתגר. חשוב מאוד בעיניי לא להיקלע לקיבעון מחשבתי ומקצועי, והשילוב בין הצד הקליני שבו הדגש הוא רגשי, ובין הצד הארגוני-תעסוקתי שבו הדגש הוא תפקודי, יוצר זרימה מעגלית של רעיונות ופתרונות יצירתיים. בסופו של דבר, שני התחומים נוגעים באנשים ובתהליכים המתקיימים במסגרות חברתיות-ארגוניות, כך שהדמיון ביניהם עולה בהרבה על השוני.

ועל תהליך הכתיבה, לפי שפי

הכי קל לכתוב את העבר. לא צריך להמציא שום דבר. אין צורך בדמיון, רק בזיכרון. והרי לכל אחד יש סיפור עבר. הוא שם, חיינו אותו. העלילה מוכנה, גם פס הקול שליווה אותה עדיין מתנגן, בעיקר בחלקים הצורמניים של התפתלות העלילה...

הכי קל לכתוב את ההווה. לא צריך להמציא שום דבר. אין צורך בדמיון, אין צורך בזיכרון, רק בזוג עיניים פקוחות וביכולת תיעוד. אפילו לא צריך לכתוב. אפשר לצלם, לשלוח ולשכוח...

אולי הכי קל לכתוב את העתיד. אפשר להמציא הכול. אין צורך בזיכרון, רק בדמיון. אפילו לא צריך לכתוב. מדברים (כל הזמן) אל הנייד או אל המחשב. מדברים והוא מקליד...

כל מה שצריך זה להעלות את הדברים על הכתב.

מסירת מידע על קטין בסיכון בין גורמי הרווחה

עו"ד ברוך אברהמי*

לשירותים החברתיים לא תחול במקרים שבהם סבר הוא כי מתן ההודעה להורי הקטין, לקטין או לבן המשפחה האחר, עלול לפגוע בשלמו הגופני או הנפשי של הקטין, או כאשר לא ניתן לאתר את הקטין, את הורהו או את בן המשפחה האחר במאמץ סביר, ויש צורך בקבלת המידע באופן שאינו סובל דיחוי.

במקרה של התנגדות מצד הנפשות האמורות

הצעת החוק מבקשת לקבוע כי במקרה של התנגדות הקטין, הורהו הקטין או קרוב המשפחה האחר, להעברת המידע למנהל המחלקה לשירותים חברתיים, רשאי המנהל, לאחר שניתנה למתנגד הזדמנות להשמיע את נימוקי התנגדותו, לפנות לעובד סוציאלי לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה) כדי שישקול להפעיל את סמכויותו להיכנס לכל מקום שבו נמצא או עשוי להימצא הקטין ולחקור כל אדם שהוא סבור שיש לו ידיעות הנוגעות לקטין.

חובת הפסיכולוג שקיבל פנייה לקבלת מידע

הצעת החוק מבקשת לקבוע כי בעל מקצוע שעמם נמנה הפסיכולוג שקיבלו פנייה לקבלת מידע ממנהל המחלקה לשירותים חברתיים, ימסרו למנהל את המידע אשר בידם, אם סברו כי הדבר נדרש לשם מניעת הפגיעה בקטין, לשם מניעת החמרת הפגיעה כאמור או הישנותה, או לשם טיפול בקטין בקשר לפגיעה כאמור, אלא אם כן סברו כי הנזק שייגרם כתוצאה ממסירת המידע עולה על התועלת שבמסירתו.

הצעת החוק מבקשת לקבוע כי מסירת המידע למנהל השירותים החברתיים תיעשה על אף הוראות כל דין או הסכם המחייבים את הפסיכולוג לשמור בסוד מידע שהגיע אליו במסגרת תפקידו ולא לגלותו לאחר, ובכלל זה חוק זכויות החולה וחוק הגנת הפרטיות.

הגופני של הקטין. עם בעלי המקצוע נמנה גם הפסיכולוג.

הסמכת גורם חיצוני בבקשת מידע חסוי
הצעת החוק מבקשת לקבוע כי מנהל המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית, או עובד סוציאלי המועסק במחלקה האמורה שמנהל המחלקה הסמיכו לעניין חוק זה, יהיה רשאי לפנות לבעלי המקצוע עמם נמנה גם הפסיכולוג כדי לקבל מהם מידע על אודות קטין או בן משפחתו, שהגיע אליהם עקב עיסוקם המקצועי או במסגרת תפקידם. הוא יהיה רשאי לעשות זאת אם נוכח כי קיים חשש לפגיעה בשלמו הנפשי או הגופני של הקטין וכי המידע שאותו הוא מבקש דרוש לשם מניעת הפגיעה בקטין, לשם מניעת החמרתה של הפגיעה כאמור או הישנותה, או לצורך טיפול בקטין בקשר לאותה פגיעה.

הצעת החוק מבקשת לקבוע כי הבקשה של מנהל המחלקה לשירותים חברתיים לפסיכולוג תהיה בכתב, ובפנייתו לפסיכולוג רשאי המנהל למסור לפסיכולוג מידע בדבר מהות החשש לפגיעה בקטין, במידה הנדרשת לדעתו כדי לאפשר לפסיכולוג לשקול את הצורך בהעברת המידע שברשותו לידי המנהל.

התניית הפנייה לקבלת מידע חסוי בידוע הנפשות הרלוונטיות

הצעת החוק מבקשת לקבוע כי פנייה לפסיכולוג תיעשה רק לאחר שהודיע מנהל המחלקה לשירותים חברתיים על כוונתו לעשות כן, להורהו של הקטין או לקטין עצמו, אם מלאו לו 14 שנים, בשפה המובנת להם או בתרגום כאמור לשפתם. לעניין פנייה לקבלת מידע על בן משפחה בגיר של קטין, יודיעו לבן המשפחה שלגביו מתבקש המידע, ולאחר ששמע את טענותיהם לגבי הבקשה.

עם זאת, מבקשת לקבוע הצעת החוק כי חובת מסירת ההודעה על ידי המנהל

רשימה עוסקת בהצעת חוק שהגיש משרד העבודה והרווחה. הצעת חוק זו באה לערוך שינויים במצב החוקי הקיים כיום. פסיכולוגים נחשפים, כידוע, למידע המגיע אליהם במהלך טיפולם בקטינים או בבני משפחתם. מידע זה הוא מידע רגיש ואישי ואינו נמצא תמיד בידי רשויות הרווחה וגורמים אחרים, ואינם תמיד בידיעת המשטרה. המידע נמסר לפסיכולוג מתוך יחסי אמון שישמור עליו בסוד וישמש אותו רק לצורך טיפול. על מידע רגיש זה חל חיסיון הפסיכולוגי, ולכן כאשר פסיכולוג אינו מעבירו הלאה הוא נוהג כדין וביושר. כיום מחייב חוק העונשין לדווח לעובד סוציאלי, שמונה על פי חוק או למשטרה, בכל מקרה שבו נעברה עבירה בקטין בידי האחראי עליו. אין זה נושא לרשימה זו. הצעת החוק אינה מסתפקת בכך, ובאה לחייב מסירת מידע גם כאשר לא נעברה עבירה אך קיים סיכון.

מטרתה של הצעת החוק

לדברי מגישי הצעת החוק, חסמים חוקיים הקבועים כיום בדין הישראלי, ובכלל זה בחוק זכויות החולה ובחוק הגנת הפרטיות, מונעים העברת מידע בין אנשי המקצוע השונים. מצב זה מחייב הסדרה חוקית שתאפשר שיתוף במידע בין אנשי מקצוע במקרה שבו קיים חשש להימצאות קטין בסיכון לצורך הגנה עליו. צירוף של פיסות מידע לגבי קטין עשוי לתת תמונה המצביעה על הימצאותו של הקטין בסיכון או על חשש שהוא יימצא במצב כאמור. הסדרה כאמור תגביר גם את המודעות של אנשי המקצוע לנושא של ילדים בסיכון ותדגיש את חשיבותו.

בעלי המקצוע האמורים בהצעת החוק

הצעת החוק מבקשת לקבוע כמה בעלי המקצוע שאליהם יהיה רשאי לפנות מנהל המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית לצורך קבלת המידע הדרוש לשם מניעת הפגיעה בשלמו הנפשי או

* עו"ד ברוך אברהמי, היועץ המשפטי להפ"ו

יזמת הפסיכולוג

בנוסף לכך, הצעת החוק באה לקבוע גם כי על אף חובת הסודיות הקבועה בדינים שונים או בהסכמים, במקרים שבהם סבר בעל מקצוע שעמם נמנה הפסיכולוג כי קיים חשש ממשי לפגיעה בשלום הנפשי או הגופני של קטין, רשאי הוא, מיוזמתו, להעביר למנהל המחלקה לשירותים חברתיים מידע המצוי ברשותו על הקטין או על בן משפחתו לשם מניעת פגיעה בקטין, החמרתה של הפגיעה או הישנותה או שלם טיפול בקטין בקשר לפגיעה.

הגבלות מנהל המחלקה לשירותים חברתיים וחסיון מקור המידע

לפי הצעת החוק, מנהל המחלקה לשירותים חברתיים שקיבל מידע מבעל המקצוע יעשה שימוש במידע שנמסר לו רק לשם מניעת הפגיעה בקטין, החמרתה או הישנותה או לצורך טיפול בקטין בקשר לאותה פגיעה, והכול במידה הנדרשת לשם כך ותוך שמירה על פרטיות האדם שהמידע נוגע אליו.

הצעת החוק מבקשת לקבוע כי מנהל המחלקה לשירותים חברתיים יהיה רשאי להעביר מידע שקיבל לבעלי מקצוע שעמם נמנה הפסיכולוג רק אם קיים צורך בכך לשם מניעת פגיעה בקטין, החמרתה או הישנותה של פגיעה או לשם טיפול בקטין בקשר לפגיעה. העברת מידע כאמור תיעשה בלא ציון פרטי זהותו של הגורם שממנו הגיע המידע לידי מנהל המחלקה לשירותים חברתיים אלא אם כן ציון פרטי זהותו כאמור נדרש לשם מניעת פגיעה בקטין או לשם טיפול בו בקשר לפגיעה. לפי הצעת החוק, פסיכולוג או בעל מקצוע אחר אשר קיבל מידע מאת המנהל למחלקה לשירותים חברתיים לפי סעיף זה יהיה מנוע מלמסור את המידע שקיבל או לעשות שימוש במידע כאמור, למעט במקרים שבהם יש צורך בכך כדי להגן על הקטין או לשם טיפול בו.

נסיבות להעברת המידע לקצין משטרה

לפי הצעת החוק, העברת מידע ממנהל המחלקה לשירותים חברתיים לקצין משטרה תהיה אפשרית אם קיים יסוד סביר לחשד כי נעברה עבירה שיש בה כדי לפגוע בקטין או שיש הסתברות גבוהה שעומדת להתבצע עבירה כאמור, והמידע נדרש לשם מניעת עבירה.

עם זאת מבקשת לקבוע הצעת החוק כי מידע שקיבל מנהל המחלקה לשירותים חברתיים מבעל מקצוע שעמם נמנה הפסיכולוג שחל לגביו חסיון או ממי

שחלה עליו חובת סודיות לפי חוק זכויות החולה, לא יועבר לקצין משטרה לפי סעיף זה אלא כאשר קיימת חובה על פי דין להעבירו, לרבות מכוח חובת הדיווח לפי סעיף 368ד' לחוק העונשין, בהיקף הנדרש על פי דין לשם מימוש החובה כאמור.

חובה על כל אדם לשמור על החסיון והסודיות לגבי המידע שהגיע מבעל המקצוע

לפי הצעת החוק, כל אדם שהגיע אליו מידע לפי חוק זה ישמרנו בסוד, לא יגלה אותו לאחר ולא יעשה בו שימוש אלא לפי הוראות חוק זה.

עוד מבקשת לקבוע הצעת החוק כי מידע שהתקבל מבעל המקצוע עמם נמנה הפסיכולוג ושיש לגביו חסיון פסיכולוגי לפי פקודת הראיות, אדי יחולו על מקבל המידע בקשר לאותו מידע הוראות החסיון החלות על הפסיכולוג שהעביר את המידע.

הרהורים על הצעת החוק: פריצת החסיון הפסיכולוגי וערעור יחסי האמון בין פסיכולוג למשתפים אותו במידע אישי רגיש

עד כאן הצעת החוק. לדעתי, להצעת החוק מטרה ברוכה וחשובה. יש בהצעת החוק גם איזונים נדרשים. לדעתי אפשר לתמוך עקרונית בהצעה לאור מטרתה. ועם זאת, יש מקום לדעתי לתיקונים שיציבו גבולות ומגבלות.

הצעת החוק צריכה, לדעתי, לראות לנגד עיניה לא רק את המקרים הטראגיים שהסתיימו באסון אלא את המספר הגדול יותר של מקרים שבהם נמנע אסון ופחת הסיכון לשלום הקטנים ולשלום הציבור בזכות הטיפול הפסיכולוגי ובזכות היעדר החשש מצד בני המשפחות לגלות לפסיכולוג את הדרוש לטיפול. שמירת האמון בפסיכולוג הוא לדעתי אינטרס ציבורי ולא רק אינטרס לגיטימי של הפסיכולוגים ושל המטופלים. הצעת החוק לא רגישה דייה לחשיפת סוד השיח בין המטופלים ומשפחותיהם לבין פסיכולוג.

לדעתי, יש ליצור אבחנה ברורה בין מסירת מידע בין מטופלים שונים למטרות טיפוליות לבין מסירת מידע למשטרה לצורך העמדה לדין. דומה כי הצעת החוק לא עושה זאת. חילופי מידע בין פסיכולוגים לבין גורמים טיפוליים אחרים כגון רופאים, פסיכיאטרים ועובדים סוציאליים עשויים להביא תועלת לקטנים ולבני משפחותיהם. מטפלים אשר ישלימו זה את המידע אשר ברשותו של זה יוכלו לדעתי לתת טיפול טוב יותר, לשאת יחד בנטל האחריות ולהתמודד במשולב עם הבעיות. לא כן מסירת מידע למשטרה האוכפת את הדין הפלילי ומביאה עבריינים למשפט. לדעתי, בהרבה מקרים נזקה של העברת המידע יעלה על תועלתה.

בעניין מסירת מידע למשטרה לדעתי יש מקום ליצור אבחנה נוספת והיא בין מסירת מידע למשטרה לצורך הגנה על שלום

של קטין לבין מסירת מידע לצורך חקירת משטרה. לדעתי אין לראות את הדברים כזהים.

ישמש לצורך העמדה לדיון ולא ישמש ראיה במשפט. כך לפחות תוכל גם המשטרה להשתמש בו אך רק לצורך הגנה על

שפגע בה והביא למעצרו של בן משפחה. לדעתי יש להגן על הפסיכולוגים ולא להטיל עליהם משא כבד מנושא. לא פעם ישנן דילמות שרק בחוכמה לאחר מעשה אפשר לדעת מה היה רצוי. מסירת מידע כאמור עלול לסכן את הפסיכולוג ואת מקורות מקצועו ופרנסתו ומאידך הימנעות ממסירת מידע עלולה לסכן את הפסיכולוג בעבירה על החוק ובתביעות אישיות על חובה חוקית שהופרה.

לדעתי, אין לחשוף את הפסיכולוג ובעלי המקצועות הטיפוליים האחרים ללחצים ולאחריות אישית בשל אי מסירת מידע. על כן, יש לדעתי להוסיף סעיף ולכתוב כי מסירת המידע נתונה לשיקול דעתו של הפסיכולוג וכי הוא לא יישא באחריות פלילית או נזיקית אם לא מסר מידע לפי שיקול דעתו המקצועי או שנהג לפי האמור בהצעת החוק. מוצע גם לחשוב על כך שהמושג סיכון אינו ברור ואינו מוגדר. מסוכן להעריך סיכון, קשה לנבא סיכונים מראש, וחוכמה לאחר מעשה אינה חוכמה. מוצע לשקול עניין נוסף המשנה במשהו את הגישה של הצעת החוק: למה לאלץ את הפסיכולוג למסור מידע? האם לא ניתן לעתים לוותר על המידע הפוגע בחיסיון ובדיסקרטיות הדרושה לעבודת הפסיכולוג להסתפק בחובה להודיע כאשר ישנה סכנה ממשית לשלום הקטין? מדוע לכרוך בהכרח את הדברים זה בזה? בנוסף לכך ולאור האמור אני מציע לתקן את הצעת החוק כך שמסירת מידע על אף חיסיון פסיכולוגי ועל אף הסודיות הפסיכולוגית או על אף הסכסוך שנעשה עם פסיכולוג לא תהיה לעובד סוציאלי אלא לפסיכולוג שירותי רווחה. השיקולים שמוצע לשקול הם מתוך נאמנות לשיקולים מקצועיים של פסיכולוג ולא מתוך שיקולים אחרים.

מוצע כי הפסיכולוג בשירותי הרווחה יהיה רשאי גם לאשר אי מסירת מידע או להתייעץ עם הפסיכולוגית של משרד הבריאות או להעביר הנושא להכרעתה או למוסמכים מטעמה. וכן יהיו הם רשאים להחליט להעביר חלק מהמידע שהתבקש או שנמסר.

לפני סיכום

הובאו בפניכם הצעת חוק וקווים למחשבה.

בטרם נסכם דעתנו והמלצותינו למחוקק נרצה לשמוע דעות נוספות. דעות אלה יסייעו לנו בגיבוש חוות דעתנו לקראת המשך הליכי החקיקה.

שלומו של קטין ולא לצורך ניהול משפטים. מכל מקום, הדברים שמסר הפסיכולוג, אם לא יהיו ראיה במשפט, גם לא יהיו נושא למאבק ולחקירה נגדית בין הצדדים.

ב. ברוח זו מוצע למחוקק בסעיף 7 להצעת החוק את החקירה כמטרה לגיטימית למסירת מידע.

ג. בנוסף לכך, נראה לי כי לצורך המטרות הטיפוליות והפחתת סיכונים אין לחשוף את זהותו האישית של הפסיכולוג שמסר מידע או חומר. צריך להיות לדעתי בהצעת החוק סעיף כללי הקובע זאת. רקמת היחסים בתוך המשפחה היא מורכבת, עדינה ולעתים בעייתית. זיהוי הסיכון והערכת ההסתברות שתהיה אלימות כרוכה בדילמות לא פשוטות. בדילמות הללו אין לסבך את הפסיכולוג יתר על המידה ואין להתערב באופן גורף ואוטומטי ולעורר מתחים נוספים במשפחה. הדברים עלולים ליצור הסלמה ואולי אף להגביר את הסיכון.

ד. לדעתי יש לאפשר לפסיכולוג שיקול דעת זהיר ורחב יותר לאחר התייעצות עם פסיכולוג בכיר או עם הפסיכולוגית הראשית של משרד הבריאות או מוסמכים מטעמה. בעקבות זאת צריך להקנות סמכות לפסיכולוג שלא למסור מידע.

ה. המשפחה שתדע כי הפסיכולוג מסר מידע עלולה לראות בו "מלשין", אויב, וכמי

לפסיכולוג נמסר מידע עדין ורגיש על ידי קטינים ובני משפחותיהם מתוך יחסי אמון מיוחדים שהדברים יישמרו בסוד. אם החוק לא יכבד זאת עלול הוא להרתיע משפחות הזקוקות לטיפול מלקבל אותו או לגרום לכך שיסתירו מידע מחשש שיימסר למשטרה. בדרך זו יגדל עוד יותר הסיכון לשלומם של קטינים החשופים לאלימות. אפשר לראות כאן חשש לפגיעה ביכולתם של פסיכולוגים לסייע לחברה ולמשפחות במצוקה. קשה לי לראות מדוע שיקול הדעת של עובד סוציאלי במחלקה לשירותים חברתיים גובר על שיקול הדעת של פסיכולוג לצורך הסרת החיסיון הפסיכולוגי והסודיות הפסיכולוגית.

הצעת החוק רואה בחוק זכויות החולה וביסודות שבחוק הפסיכולוגים ובפקודת הראיות "חסמים חוקיים" שיש להסירם. לדעתי אלה אינם "חסמים" אלא כלים חוקיים ראויים, המגנים על ערכים חברתיים ומשרתים תכלית ציבורית וצרכים חברתיים ומשפחתיים. בעקבות הצעה זו הפסיכולוג עלול להתפס כ"מלשין", ולא כמסייע בזכות כישוריו המקצועיים.

הצעות ומחשבות נוספות

א. אני מציע למחוקק את המשטרה מתוך מקבלי המידע. לדעתי יש להוסיף סעיף כי מידע וחומר שנמסר על מטופלים לא

ביטוח אחריות מקצועית לחברי הפ"י במחיר ללא תחרות!

קבוצתית ולאחר שכאמור הצטרפו מאות חברים, החל מתאריך 1.1.2015 מחיר הביטוח לחברי הסתדרות הפסיכולוגים בלבד יהיה:

455 ₪

המחיר מתייחס לשנה!

אנו שמחים לבשר לכם כי בעקבות ההצלחה הרבה של ביטוח אחריות מקצועית לחברי הפ"י ולאחר שהצטרפו לביטוח מאות חברים, מתאפשרת הוזלה נוספת של הפרמיה. להזכירכם, מדובר בפוליסת ביטוח אחריות מקצועית ייחודית ובלעדית לחברי הפ"י שגובשה יחד עם טיב קפיטל סוכנות לביטוח בע"מ באמצעות "מנורה מבטחים חברה לביטוח בע"מ" ואשר הותאמה לצרכים הייחודיים של הפסיכולוגים. בזכות העובדה שמדובר בפוליסה

מדובר בפוליסה עם הכיסוי הביטוחי הרחב ביותר ובמחיר הנמוך ביותר בארץ. מחיר זה יחול גם על מי שהצטרף בעבר וגם על מי שמצטרף כיום עד לתחילת 2015. לפוליסה תנאים משודרגים ומשופרים וכוללים בין השאר:

- כיסוי ביטוחי מפני תביעה עד לסך של 3.5 מיליון ₪ (1 מיליון דולר) וללא השתתפות עצמית!
- למעוניינים ניתן להגדיל את הכיסוי הביטוחי ל-2.5 מיליון דולר בתוספת מחיר של 200 ₪ לשנה.
- תקופת כיסוי רטרואקטיבית בתנאי של רצף ביטוח
- הגנה משפטית בהליכים פליליים ומקרים של תלונה לועדות משמעת
- כיסוי בגין נזק לצד שלישי בקליניקה הפועלת במקום המגורים (עד חצי מיליון דולר)
- למי שמטפל בקליניקה הנמצאת מחוץ למקום מגוריו ניתן לרכוש ביטוח צד ג' בסך 1 מיליון ₪, בתוספת מחיר של 380 ₪ לשנה.
- פיצוי במקרה של התליית רשיון
- כיסוי ביטוחי מלא מתום הפוליסה ולמשך 7 שנים (Run Off)
- ביטוח גם למקרים בהם הטיפול נעשה במלואו או בחלקו באמצעי תקשורת אלקטרוניים
- עוד ועוד שיפורים והרחבות

אנו ממליצים לחברים המבוטחים כרגע בחברות ביטוח אחרות לבחון את כדאיות המעבר לתוכנית ביטוח זו. בשל הפרש הגדול הקיים בפרמיה, בסבירות גבוהה שימצא שהמעבר כדאי מבחינה כלכלית. ככל שיצטרפו לביטוח זה יותר חברים כך נוכל לשפר את התנאים בעתיד. אנו מאחלים לכל חברי הסתדרות הפסיכולוגים המשך עבודה מקצועית ופורייה וללא תביעות.

ההצטרפות נעשית דרך סוכנות ביטוח טיב קפיטל סוכנות לביטוח בע"מ
טל: 03-9181000, או למייל tiv@tiv-ins.co.il

בהצלחה!

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל

אופקים חדשים לקהילה שלכם

המרכז למקצועות הטיפול של מכללת סמינר הקיבוצים מזמין אתכם לגלות מגוון גישות טיפוליות. תכניות הלימוד שלנו, ממזגות למידת תיאוריה טיפולית וידע מקצועי עם דגש מיוחד על הווייתו האנושית של המטפל. צוות המרצים כולל אנשי טיפול מן השורה הראשונה, המתמחים בטיפול בכלל ובגישה הרלוונטית לתכנית הלימוד בפרט.

פסיכותרפיה אנליטית יונגיאנית

תכנית תלת-שנתית שמטרתה לחשוף מטפלים לפרקטיקה הקלינית של הפסיכולוגיה האנליטית יונגיאנית ולדרך המחשבה הסימבולית.

פסיכותרפיה בילדים ונוער

תכנית תלת-שנתית המתמקדת בתחום הטיפול הדינמי בילדים, נוער והוריהם.
התכנית הדו-שנתית לטיפול דינמי בילדים ונוער.

פסיכותרפיה ויעוץ אקזיסטנציאליסטי

תכנית תלת-שנתית להכשרת מטפלים בגישה אקזיסטנציאליסטית, גישה המתמקדת במפגש הבלתי נמנע עם שאלות קיומיות.

טיפול דיאדי

תכנית חד-שנתית לטיפול דיאדי בו ההורה והילד נמצאים בחדר הטיפול בו זמנית והמטופל "המזוהה" הוא למעשה הקשר ביניהם.

לפרטים והרשמה: 03-6901200

סמינר
הקיבוצים

המכללה לחינוך
כטכנולוגיה ולאמנויות

סמינר הקיבוצים. להצליח ולהישאר בן-אדם | דרך נמיר 149, ת"א | www.smkb.ac.il